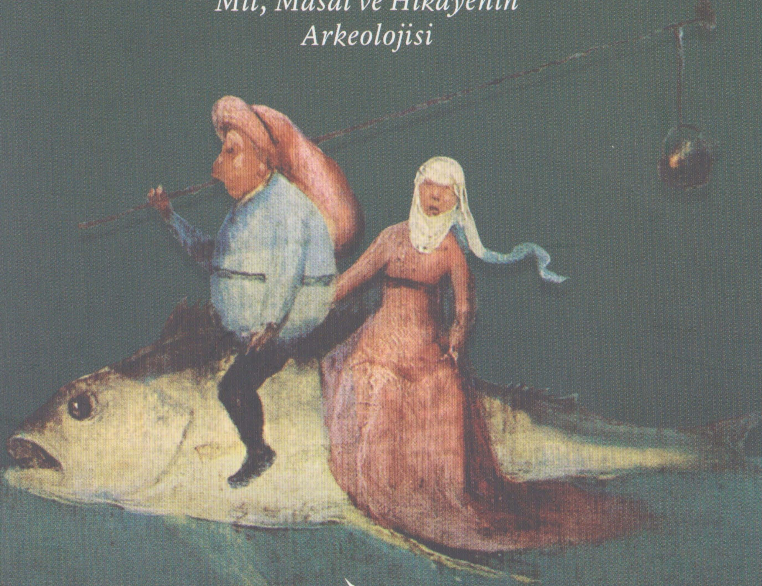
İSMAİL GEZGİN

HOMO NARRANS

İNSAN NİÇİN ANLATIR?

Mit, Masal ve Hikâyenin Arkeolojisi

redingot

HOMO NARRANS

İNSAN NİÇİN ANLATIR?

Mit, Masal ve Hikâyenin Arkeolojisi

Homo Narrans: İnsan Niçin Anlatır?
Mit, Masal ve Hikayenin Arkeolojisi
İsmail Gezgin

Yayına Hazırlayan: Ahmet Yurtkul
Yayın Danışmanı: Murat Saraçoğlu
Kapak Tasarım: Tarık Kirpi
İç Tasarım: Adem Şenel

1. Baskı, Ekim 2020, İstanbul

ISBN: 978-605-69119-3-4
Sertifika No: 46776

Baskı ve Cilt: Berdan Matbaası
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
C Blok. No: 215/216 Topkapı/ İstanbul
Tel: 0 212 613 1112 Sertifika No: 45750

redingot

Kuloğlu Mah. Gazeteci Erol Dernek Sok. No:17/8
Beyoğlu/ İstanbul Tel: 0 212 403 1277
www.redingotkitap.com / info@redingotkitap.com

HOMO NARRANS

İNSAN NİÇİN ANLATIR?

Mit, Masal ve Hikâyenin Arkeolojisi

İSMAİL GEZGİN

İSMAİL GEZGİN

Arkeolog, yazar, akademisyen. *Sanatın Mitolojisi, Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı Gılgamış, Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm, Fallusun Arkeolojisi* yayımlanmış kitaplarından bazılarıdır. Bugünlerde *Uygarlaşan İştah* adlı kitabı yayıma hazırlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Bir Varmış Bir Yokmuş...

Bir varmış, bir yokmuş, az yokmuş hiç varmış. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal pireler berber iken, ben annemin babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken, ak sakal, sarı sakal, gür sakal, keçi sakal, berberden çıkmış kırkılmış sakal, bir varmış bir yokmuş sakal. Kasap olsam sallayamam satırı, nalbant olsam nallayamam katırı, hamama girsem tanıyamam natırı, nadan bilmez ahbap hatırı. Dereden tepeden, gündüzden geceden geldim, rüyalardan geçtim, soğuk pınarlardan içtim, her yanı mucizelerle dolu bir ambara girdim. Gördüm, gördüm de ne gördüm? Hiç gördüm, yok gördüm, çok gördüm, kanatlı atlar, kadın başlı aslanlar, kuş gövdeli periler, toynaklı flütçüler gördüm. Az ötede, köşede, her şeyden azade, uçan bir halı, halıda oturan bir peri gördüm ki gözlerim inansa yüreğim inanmadı. Peri sulardan saydam, balıklardan pulluydu. Belki kanadı vardı görünmez belki asası vardı bilinmez. Altından girdim, üstünden çıktım, yüzüne baktım, taklalar attım, peri gülümsedi, kalktı dürdü uçan halıyı. Birlikte düştük yola, bindik deve boynuna, gittik Fizan yoluna. Fizan yolu çarşı pazar, içinde kurtlar gezer. Kurtlar bizi korkuttu, devemizi ürküttü. Çabuk çıkalım çardağa, ok atalım ördeğe. Ördek başını kaldırmış, kuyruğuna saldırmış bir avcıyı öldürmüş. Uçtuk sarayın yazına, herkes tutkun vezir kızına. Vezir kızı pekmez kaynatır, içinde yılanlar oynatır. Az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik. Döndük arkaya baktık, bir arpa boyu yol gördük. Ne sağa

saptık ne sola, bindik Anka Kuşu'nun kanadına, bütün kuşlar bir oldu kalktı bize yol oldu. Yolun ucunda Kaf Dağı kapısında cin eşiği, durduk önünde tek ayak üstünde, bir ileri iki geri, içeri mi dışarı mı ne belli. Önümüz kor ateş, ardımız ejderha kuyruklu zebani. Serildi önümüze bir köprü, kıldan ince kılıçtan keskince, genişledi korkmadan üstüne yürüyünce. Aşağısı alevden bir kazan, kimse yoktur bunu yazan. Köprüden geçip de vardık her dalı yemiş dolu bir ormana, yaşamak için hiç gerek yoktur harmana. Oturdum bir su başına yaklaş hele yamacıma, ver kulağını, duy lafımı, bu senin hikâyen, çıkar tadını.

EVREN KURAN MİTLER

Her Şeyden Önce Söz Vardı

Söyleyen, konuşan aşikâr eden, görünmeyeni görünür hale getiren, dile gelmeyeni dile getiren söz olarak *mythos*, talep edilenin kendinde zuhur ettiği bir dil ürünüdür. Bu haliyle, Eski Yunancada *kavrama, akılla bakabilme* fiillerine atıfta bulunan *leg* kökünden gelen *logos*'la benzer bir ifade içerir. Fiil hali *leggein, önemli bir şeyler söylemek* anlamındaki logos, felsefede bilim, akıl, dünyayı organize eden güç, evren yasası, her şeyi bir arada tutan evrensel ilke gibi pek çok anlamda kullanılmıştır. Erken yazılı kaynaklar (örneğin Parmenides) mythos ve logos'u birbirine eşit olarak görürken iki kavramın birbirinin karşıtı olarak gösterilmesi Platon'da gerçekleşmiştir, çünkü onun ve döneminin diğer düşünürleri için logos, mantık ve akıl çerçevesinde her şeyi açıklamaya yarayan dayanaktır, ayakları yere basmayan mythos'la çelişmesi de bundandır. Antikçağ felsefesinin ortaya çıkışının özünde, akli bilgi veya bu bilgiye duyulan sevgi yatmaktadır. Logos, gerçeküstü açıklamaların konu edildiği *mythos*'lara karşı, kendini içinde yaşadığı hayatın merkezine yerleştirmiş insanın, yaşama dair verdiği akıllı ve mantıklı ontolojik yanıtlarını içerir. Bu haliyle logos, sonrasında gelen tüm kültür ve düşünüşleri de etkilemiş, kimi zaman bir fanide bedenlenmiş ve kelama dönüşmüştür. Biraz basite indirgeyecek olursak, logosun insanın içinde kaybolduğu dünyayı, kültür yolculuğunda kazandığı akıl ve mantıkla yeniden anlamlandırma ihtiyacından ortaya çıkmış bir kavram olduğu

söylenebilir. Bu ihtiyaca düşen insan, dünyayı, yaşamı anlamak, açıklamak hastalığından mustarip trajik bir varlıktır. Bunun nedeni ise yitirdiği kendi anlamını bulmak, yaşamın içindeki konumunu arzuladığı ve olmaya çalıştığı şeyi gösterecek biçimde inşa etmektir. Logos sorunu, bilme ve kavrama, mantıklı açıklama, kendini inşa ve ikna etme ihtiyacı, insanın çaresi olmayan bir hastalığıdır.

İnsan, 4,6 milyar yaşındaki dünyada, son 3,5 milyar yıldır yolu yaşama düşmüş milyarlarca geçici/sıralı yaşam formundan yalnızca birisi olup tür olarak hepi topu 4,5 milyon senelik bir ömre sahip. Bir masal gibi olmakla birlikte, uzun yıllar dünyayı işgal ve tahrip eden büyük sürüngenlere/dinozorlara karşı doğanın bir dizi işbirliği ile ortaya çıkardığı, binlerce memeli canlı akış formu içinde en son eklemlenenler arasında olan insan, öyle ehemmiyetli bir yere de sahip değil. Düşündüğünün aksine, insanın, hayvan olarak yaşam ağacının bir parçası olması gerçeğinde herhangi bir problem yoktur. Bütün memeli canı olanlar (hayvanlar) gibi, insanın da büyük yaşam ağacının incecik bir dalını/formunu oluşturmakla sınırlı bir ömrü vardır ve şurası kesindir ki, bir sonraki oyunda masadaki oyuncular arasında olmayacak/olamayacaktır.

Tür olarak insan yaşama içkindir, ondan bağımsız ve farklı bir organizma değildir, onun bir parçasıdır, dışarıdan dahil olmamış, içine fırlatılmamıştır. İçine içinden dahil olduğu yaşam sarmalında, insan ömrünü iki bölüme ayırmak mümkündür. Birincisi, hayatının büyük kısmını içine alan, tür olarak bir formunu oluşturduğu, içinden neşet ettiği doğanın bir parçası olarak yaşadığı bölümdür. Bu süreçte, doğanın genetik yollarla aktardığı tüm bilgilere sahip, onun içinde ve birlikte bir *canı olan* biçiminde yaşamıştır. *Bildiği her şey bildikleriydi.* Daha fazlasına talip olmamış, bütünlüğünü

bozmamıştı, zaten buna ihtiyacı da yoktu, her türlü bilgi biyolojisinden veriliydi. İkinci bölüm ise, 4,5 milyon yıllık ömrünün son bir kaç yüz bin yılını içermektedir. İlkine oranla çok daha kısa olan bu dönemde insan, doğanın içinde kendine vakfedilen düzeni bozmak, özgürleşmek tutkusuna kapılmış, sahip olduğu tüm kimlikleri kaybetmiş, *bildikleri bilmediklerine* dönüşmüştür. Süreç içinde ürettiği alet endüstrisi ve dil yüzünden, bir parçası olduğu doğayı terk etmek zorunda kalmış, yaşam içerisindeki konumunu ve kimliğini yitirmiş, kendini hiçbir yere sığdıramamış ve varlığını dünya dışına taşımıştı. Özünü, kaynağını topraktan, içinde bir parçası olduğu doğadan alan insan, bir ve bütün olduğu doğayla imgesel tümlüğünü sona erdirmiş, kimlik problemlerine gark olup melankoliye kapılmıştı. Bu davranışıyla, dünyaya gelen canlılar içinde eşsiz bir yere sahip olmuştur. Doğadan kestiği göbek bağını gökyüzüne bağlamaya çalışmış, kaynağını gaipte aramıştır. Buna *ilk yabancılaşma* (kökeninden/kaynağından ayrılma) da denilebilir. Hayvan formunu beğenmeyen insanın özünden uzaklaşması bütünlüğün de bozulması anlamına gelir. Hayat ağacında dal bütünden kopmuş, tümlük yerini eksikliğe, köksüzlüğe bırakmıştır. Doğal konumunu, yaşama dair bağlarını koparacak insanın yabancılaştığı, özünü oluşturan hayvanlık olmuştur. Yaşam, içinde canı olan birey ya da özne değil, bir bütünün, tüm canlı olanın bir formu, akışı ve temsilidir. Yaklaşık 3,5 milyar yıl önce bataklık/sulak alanlarda ortaya çıkan yaşam, doğanın bütün koşulları altında varlığını sürdürecek formlara bürünmüş, koşullara uygun olarak dallanıp budaklanmış, çeşitlenmiştir. Çok uzun zaman yaşamda kalan türler de devasa boyutlara ulaşan dinozorlar da bu yaşamın öznesi değildir, olamamıştır. İnsan olanın arzusu bu imkansızadır. Yaşamın ona verdiği hayvan/canlı formu kimliği, onun üstlenmek istemediği

bir kıyafete dönüşmüş, değiştirilmesi zorunlu bir hale gelmiştir. Bu arzunun onu sürüklediği yer ise tam anlamıyla kayboluştur çünkü insanın arzusu eksik olanadır, ele avuca sığmayana, gaibe. Hayvanlar dünyasından kendini ayıran insanın en büyük sorusu *insan nedir?* olmuş, böylece kendisinin kim ya da ne olduğunu, nereden geldiğini sorgulayan tek canlı türü olarak kayıtlara geçmiştir. Bir ve aynı şey olduğu doğayla bağlarını koparan insanın asıl kaybettiği, canlı olmanın köklerinden getirdiği bilgisi, bilgeliğidir; *her şeyi* kendiliğinden bilen insan, göbek bağını kopardığı doğadan düştüğünde, bildiklerini çoktan unutmuş, *her şeyi* yeniden ve kendi *aklı*yla öğrenmek zorunda kalmıştır. Ancak öğrendiği asla unuttuğu kadim bilgi değildi. Öğrenme ve bilme arzusu hakikate değil olmak istediğine yönelmişti. Problem, yaşam ağacından ayrılmak, insan olmak isteyenindi, soruyu o soruyor, yanıtı o veriyordu. Soru ve yanıt ancak dilde mümkündür. Dil/söz olmaksızın bir soru da sorun da yoktur ve bir yanıt da söz konusu olamaz. İnsan kendini dilde yeniden inşa etmek, yaşam içinde yeniden konumlamak zorundaydı, artık ulaşılmak istenen gerçeklik dilin simgeselliğinin ardındaydı. İnsanın hakikati, imgesel tümlükten simgesel dünyaya kaymış, tamamlanmak için peşine düştüğü nevrotik eksiklik baki olmuştur. Doğanın kendine verdiği tüm bilgileri ve deneyimleri reddeden insan, dilin sınırlarında kendini yeniden bulmak ve her şeyi yeniden öğrenip keşfetmek zorundaydı. Çünkü ona verili tüm anlam ve kimlikleri inkar etmiş, kendi anlam ve kimliğini kendisi inşa etmeye soyunmuştu ve elindeki tek inşa aracı da dildi. Onu doğadan ve hatta belki de diğer insanlardan ayıracak dil, ona yeni bir geçmiş ve içerisinde arzuladığı ölümsüzlüğü de taşıyan bir gelecek sağlayabilecek yegane araçtı.

Doğanın, insani bir anlamı da anlam arayışı da yoktur. O bir bütünlüktür, kendine içkin bir bilgeliğe sahiptir. Onun kontrolünde olan tüm canlılar bu bilgeliğin paydaşlarıdır. Yaşam için ihtiyaç duydukları şey onlara verili aktarılır. Doğanın dili ortaktır, bu biyosfer herkesin herkesi anladığı bir evrendir. Onun dili somuttur, evrenseldir. Bu kök dilin dışına savrulmak, anlamını, kimliğini yitirmektir. Dışarıdan devşirilecek bir anlamın gerçekliği yoktur. Çünkü anlam doğaya içkin bir şey değildir, doğanın ve nesnenin dışında ve sadece dilde vardır. İnsan olan, dilin anlam imkanından yararlanabilmek için kendini hayvanlıktan dile taşıyandır.

Eksik İnsan ya da İnsanın Eksikliği

Platon'un Şölen adlı eserinde konuşturduğu Aristophanes'in, aşkın kaynağını anlatırken aktardığı mitik öykü insanın eksikliği konusuna da açıklık getirmektedir. Buna göre, mitolojik çağlarda insanlar sadece erkek ve dişi olarak ikiye ayrılmıyordu, her iki cinsiyeti de bünyesinde barındıran üçüncü bir cinsiyet daha vardı ki buna *androgynos* denilmekteydi. Aristophanes, hem erkek hem de dişi olan bu bedenin kendisi yok olsa da adının hâlâ dillendirildiğini ifade etmektedir. Bu insanlar sırt sırta iki bedenleri ve yuvarlak gövdeleri ile top gibiydiler; dört kolları ve dört bacaklarıyla adeta yuvarlanıyorlardı. Başlarında sırt sırta ve ayrı yönlere bakan iki yüzleri vardı. İnsanların bu üç bedenden oluşmasının nedeni ise erkeklerin güneşten, kadınların yeryüzünden gelmeleriydi. Her iki cinsiyeti de bedeninde taşıyan bu üçüncü tür aydan geliyordu ve ay hem dünya hem de güneşle ilişki içindeydi. Bedenlerinin yuvarlak oluşunun ve dönerek hareket etmelerinin nedeni de aya benzemelerinden kaynaklanıyordu. Bedensel bütünlükleri sayesinde kimseye ihtiyaç duymamış bu tür göğe tırmanıp tanrılara kafa tutmaya karar verdiğinde, Zeus diğer tanrıları toplantıya çağırmış ve buna bir çözüm bulmak için durumu onlara aktarmıştı. Tanrılar, daha önce yaptıkları gibi yine bir tufanla insanları yok edebilirlerdi ama artık böyle bir cezalandırmaya gitmek istemiyorlardı çünkü insanlar onlara ibadet edip kurbanlar kesiyordu. Öte yandan insanların bu derece kibirli, küstah ve saldırgan

olmalarını kabullenecek halleri de yoktu. Kısa süren bir tartışmadan sonra Zeus çözüm önerisini diğer tanrıların görüşüne sundu: insanları öldürmeyecek fakat onları kuvvetten düşürmek için ikiye bölecekti. Böylece sayıları çoğalmasına karşın bütünlüğünü dolayısıyla da gücünü kaybeden insanlar artık tanrılara kafa tutamayacaklardı. Eskisi gibi dört ayakları olmayacak, iki ayak üzerinde denge kurmaya çalışacaklardı. Bu da kâr etmezse, Zeus onları bir kez daha ikiye bölerek tek ayak üzerinde bırakacaktı. Ancak görüldüğü üzere bu ikinci bölünmeye ihtiyaç kalmamış insan tanrılarla uğraşmaktan vazgeçip kendi derdine düşmüştü. Zeus onları bir meyve gibi ikiye ayırmıştı ve eksik parçalarını sonsuza dek hatırlayıp olan biteni unutmasınlar diye Apollon'un da yardımıyla o güne dek arkaya bakan başlarını önlerine çevirmişti. Tek istediği işledikleri günahın izini görmeleri ve yasalara uymalarıydı. Apollon, başlarını öne çevirdiği insanların yaralarını kapatmak için derilerini çekip göbeklerinin üzerinden düğümleyerek adeta bir kesenin ağzını büzer gibi bağlamıştı. Buruşuklukları düzelttikten sonra, göğüslerini de şekillendirmiş ve onları yeni hayatlarına hazırlamıştı. Bedenleri ikiye ayrılıp bir yarısını kaybedenler önce diğer yarısının özlemiyle yanıp tutuşmuş, bulduklarında ise kolları ile birbirlerine sarılıp yeniden tümlenmek arzusuyla kenetlenmişlerdi. Bu eksiklik akıllarını başlarından almış, yiyip içmekten kesilerek açlıktan ölümlerine yol açmıştı. Geride kalan yarımlar, bir başkasını aramaya girişiyordu, bulduğuna sarılıp aynı şeyleri yeniden denerken, bu kişi cinsiyet fark etmeksizin erkek ya da kadın olabiliyordu. Bu bölünmeden sonra, insan nüfusu hızla azalmaya başlamıştı çünkü cinsel organları arkalarında kaldığı için insanlar çiftleşerek değil, ağustos böcekleri gibi toprağa yumurta dökerek çoğalabiliyorlardı. Zeus buna bir çare düşünerek çözümü cinsel organlarını önlerine

getirmekte bulmuştu. Böylece insanlar yeniden çiftleşip çoğalmaya başladı. Çiftleşme erkekler arasında olursa, cinsel arzularını tatmin ettikten sonra başka işlere yöneliyor, kendilerine başka amaçlar ediniyorlardı. Bölünmeden önce androgynos olan bedenlerin parçası olan erkekler kadınlara düşkündü, bir kadınla yetinmeyen erkeklerin çoğu bu türden gelmekteydi. Öte yandan erkeklere düşkün, kocaları ile yetinmeyen kadınlar da bu türün bir parçasıdır. Bir dişiden bölünen kadınlara gelince, bunlar erkeklerle hiç ilgilenmedikleri gibi bütün arzularını kadınlara yöneltmektedir. Bir erkekten ayrılmış erkekler ise daha çocukken kendi erkek parçalarının arayışına girişirler ve arzularını erkeklere yöneltirler, erkekleri sever onları sarmaktan, kucaklamaktan haz alırlar. Bazıları bunun ahlaksızlık olduğunu söylese de bunlar ahlaksız oldukları için böyle davranmazlardı, yaratılışları gereği içlerinde mertlik, yiğitlik ve atılganlık taşıdıklarından kendilerine benzeyenlere meyletmekteydiler. Yetişkin oldukları zaman devlet işleriyle ilgilenip iyi şeyler yapan insanlar hep bunların arasından çıkmaktadır. Evlenmek ve çocuk yapmak gibi arzuları olmaz, bunu gelenek böyle diye gerçekleştirirler. Bölünmüş olan diğer yarısı karşılarına çıktığı zaman, ona karşı koyulamaz bir yakınlık hisseder ve ondan asla ayrılmak istemezlerdi. Bu çiftler arasındaki ilişkinin sadece cinselliğe bağlanması doğru değildir, onları bir arada tutan şey, bölünmeden önceki bütünlüktür. Eğer, usta Tanrı Hephaistos onlara gidip ne istediklerini sorsa bir yanıt veremezler. Tanrı onlara aynı bedende bütünleşmeyi, tek kişilik bir ömür yaşayıp ölümü de paylaşacakları bir hayatı teklif etse kuşkusuz kabul ederlerdi. Çünkü Aristophanes'in aktardığı bu öyküye göre, sevgi denilen şey insanın orijinaldeki/yaratılıştaki bütünlüğünü arzulamak ve aramaktır. İnsanların sevgiyi bulmak üzere sürekli birilerini aramasının nedeni budur.

Platon'un *Şölen*'inden aktardığım bu öykü, tıpkı psikanalizin eksik obje, *phallus* düşüncesine benzer biçimde eskiden bütün olan ama sonrasında eksilen, yarım kalan insanın hikâyesini aktarıyor. Buna göre, sevgi, aşk gibi kavramlar veya eylemler bu bütünlüğü sağlamak veya eksikliği gidermek için geliştirilmiştir. Freudiyen düşüncenin yaşama güdüsü Eros, insan olanın eksikliği için ilaç olagelmiştir. Cinsiyet rollerinin dahi olmadığı, insanların ikili heteroseksüel normatife mahkum edilmediği, arzuların özgürce tatmin olduğu bir *cennet* yaşamının ve bütünlüğün Tanrısal yasayla nasıl kesildiğini, bedenin ve bedensel hazların nasıl kastre edildiğini bundan daha güzel aktaran bir metin bulmak mümkün değildir. İnsanın özgür ve tatmin dolu doğal dünyasından kapsayıcı ve kısıtlayıcı ruhsal dünyaya geçişinin öyküsünü, Platon komik bir üslupla Aristophanes'in dilinden aktarmıştır. Antik Yunan düşünce dünyasında dahi insanın bir zamanlar özgür olduğu, toplumsal cinsiyet rollerinden azade yaşadığı bir şekilde bilinmekteydi. Bu, sanki çok uzak geçmişten gelen unutulmaya yüz tutmuş eski bir öykünün Platon'un diyaloğunda hayat bulmuş hali gibi görünüyor. Bu yüzden de kimlik ve ruh kavramlarının bedeni henüz hapsetmediği, insanın hayvan olduğu, kendini oluşturan bütünün bir parçası olarak yaşamını sürdürdüğü bir dönemin izlerini taşıyan bir öykü olarak kabul edilmelidir.

Doğaya ve onun verdiği yaşam formuna itirazı olan insanın, göklere ait olmak arzusu, göklerden referans bulma hevesi bu mitik anlatımda özetlenmiştir. Yeryüzünün değil, gökyüzünün sakini olduğunu göstermek isteyen insanların, göklerin efendileri tarafından cezalandırılmaları, eksikliğe ve arayışa mahkum edilmeleriyle sonuçlanan bir kavgadır bu. Tanrı olmak isteğine karşın, tanrıların yeryüzüne mahkum ettikleri insanın mitik ve trajik öyküsü. Zeus'tan beklenen

klasik bir cezalandırma yöntemi. Sisyphos, Tantalos ve İksion'da gördüğümüz cezanın bir benzeri insana layık görülen. Dünyadaki diğer yarısının peşine düşüp ömrünü kayıp parçasını bulmak için harcamaya mahkum edilmişti insan. Böylece, başka bir şey düşünemeyecek, heveslendiği ölümsüzlüğü ölümden sonrasına bırakacaktı. Zeus Tartaros için uyguladığı ceza yöntemini, dünyada sadece bir kez, insan için uygulamıştı. Çünkü isyan büyük, isyankâr cüretkâr idi. İnsanın, çok sonradan fark ettiği ölümlü doğasına itirazı, onun göbek bağının öteki ucunu oluşturan yaşam ağacından ayrılmasına yol açmıştı. Artık hedefi ölümsüz tanrıların yurdu olan göklerin en yükseklerizydi. Topraktan kurtardığı göbek bağıyla birlikte yükseldiğinde orayı başkalarının işgal ettiğini görmenin trajedisi Aristophanes'in öyküsünde hayat bulmuştur. Toprağa ait olmak istemeyenin göklere de yabancı olduğu gerçeği insanın bölünmesine, parçalanmasına, bütünlüğünü kaybetmesine yol açmış, onu yalnızlaştırıp nevrotikleştirmiştir. Kovulduğu cennete geri dönemeyen insan, göklerin egemenliğini kabullenmiş, kendine vaat edilen ölümsüzlüğe ölümün ardından bile olsa razı gelmiş, bu uğurda bedenini tatminsiz bırakacak kastrasyona boyun eğmişti. Ulaşılmaz arzu nesnesi onun tatminsizliğinin mutlak sebebiydi. Bu tatminsizlikte elde edebileceği en büyük hedef kendisi gibi tatminsiz bedenlerle bütünleşip tümlenmek olacak, arayış yaşamın amacı haline gelecekti.

"Dil İnsanın Şeytanıdır"

"Ve bütün dünyanın dili bir ve sözü birdi. Ve vaki oldu ki, şarkta göçtükleri zaman, Şinar diyarında bir ova buldular; ve orada oturdular. Ve birbirlerine dediler: Gelin kerpiç yapalım ve onları iyice pişirelim. Ve onların taş yerine kerpiçleri ve harç yerine ziftleri vardı. Ve dediler: Bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin, kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim ve kendimize nam yapalım. Ve ademoğullarının yapmakta olduklar şehri ve kuleyi görmek için Rab indi. Ve Rab dedi: İşte bir kavimdirler ve onların hepsinin bir dili var; ve yapmaya başladıkları şey budur; ve şimdi yapmaya niyet ettiklerinden hiçbir şey onlara men edilmeyecektir. Gelin inelim ve birbirinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım. Ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı; ve şehri bina etmeyi bıraktılar. Bundan dolayı onun adına Babil denildi; çünkü Rab bütün dünyanın dilini orada karıştırdı; ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine dağıttı." (Tekvin, 11.1-9).

Yaşamının büyük bölümünü doğanın bir parçası olarak geçiren insan türünün dille ilişkisi karmaşıktır. Tevrat'taki bu öyküye bakılırsa, Mezopotamya'da binlerce yıl önce yaşayan insanlar, farklı coğrafyalarda farklı dillerin kullanılmasını böyle açıklamış olmalıdır. Yukarıda özetlediğim Aristophanes'in öyküsünden çok da farklı olmayan anlatıya göre, insanlar atalarının mitolojik zamanlarda aynı dili konuştuğuna,

birlikte hareket ederek gökyüzüne çıkıp tanrı olmak istediklerine ve bu yüzden cezalandırıldıklarına, dillerinin farklılaştırıldığına inanmaktaydı. Onların bilinçdışı öyküsünde dillerin farklılığı tanrısal ceza, cennetten kovulma anlamına geliyordu. Tanrıların ortaya çıkıp yasayı koymasına kadar, aynı dili konuşan insanlar, istediklerini yapmakta özgürdü. Arzuları yukarılara, yükseklere çıkmaktı ve onu yapabilecek bir bütünlüğe sahiptiler. Bir parçası oldukları yeryüzünü bırakıp gökyüzündeki koşulsuz, kendinde var olana yükselmek onların yegâne hedefiydi. Arzusunun nesnesini ölümsüz olana yerleştiren insanın bu çabası karşılıksız kalmış, gökler göbek bağı olanı kabullenmemişti. Sözün insan yaşamını belirleyen, değiştirip dönüştüren bir yapıya ulaştığı coğrafyadır Mezopotamya ve Babil bu topoğrafyanın merkezidir. İnsanın insanları, sözün söylemi kurallar içerisinde sarıp sarmalayarak konuşan canlıyı özünden uzaklaştıran uygarlık, bu coğrafyada neşet etmiştir. Bu nedenle insanların farklı dillerle kuşatılmasını aktaran bu mitin Babil'e atıfta bulunması çok manidardır. Çünkü Babil (bab+ilu) *Tanrının Kapısı*dır. Tanrının yeryüzündeki varlık alanı, iniş çıkış geçididir. Tanrı buradan aşağı inmiş ve kendine ulaşmak için kule yapan bu insanların bütünlüğünü, dillerini bir hamlede değiştirerek bozmuş ve kuleyi yaptıkları gibi yıkmalarını keyifle izlemiştir. Büyük bir coşkuyla işe girişenlerin arzularının kastre edilmesi Babil'de, uygarlığın beşiğinde gerçekleşmiştir. Mitik bir hava içeren öyküde aynı dili konuşan insanların ölümsüzlüğüne vurgu yapılırken, dillerin bozulması metaforu insanın en önemli gerçeklerinden birine gönderme yapmaktadır. Aynı dili konuşurken birlikte hareket edebilen, tanrılara karşı örgütlenebilen, birbiriyle sorunsuz anlaşabilen insanların, Babil Kulesi'nin yıkımıyla dille ilişkileri tersine dönmüş, dil insanlar arasındaki iletişim aracı olmaktan

çıkmış, kimse birbirini anlamaz olmuştu. Tür olarak insanların örgütlülüğünü ve dayanışmasını bozup bir cezaya dönüşen dil, her gruba kendi öznel kurallarıyla bir hayat dayatır hale gelmişti. Dil insanları bütünleştiren, birleştiren bağ olmaktan çıkmış, arzuları dahi ifade edilemez hale getiren bir yasal düzleme dönüşmüştü.

Mitik bir metafor olarak da ele alınabilecek dil meselesi arkeolojik ve antropolojik açıdan da ilginç tartışmalara sahne olan bir konudur. Dünyanın her bir coğrafyasında farklı bir dil kullanan yegâne canlı insandır. Tüm memeliler ve diğerleri, sınır, mesafe, kültür ve iklimsel farklılıklar tanımaksızın aynı dili konuşup hiçbir sorun yaşamazken, insan bu özelliğiyle dikkatleri üzerine çekmekte ve dil, insan için tartışılır bir konuma yükselmektedir. Buradaki en büyük sorun lisan anlamındaki dilin insanla ilişkisinin tanımlanmasıdır. Temel sorun şudur: *Dil insana içkin midir* ya da *insan konuşan bir canlı mıdır*? Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, lisan anlamındaki dil insanın yaşamına sonradan eklemlenmiştir. Hem fiziksel hem de arkeolojik olarak lisanın, insanın yolculuğuna başlangıçtan itibaren eşlik etmediği yönünde bilgiler bulunmaktadır. Dili dil yoluyla çalışma nesnesi yapan bilimsel dünya, modern anlamıyla lisanın insana yabancı olduğu yönünde açıklamalar yapmaktadır. Başlangıçta tüm insanların kullandığı bugünkü lisanla aynı şey olmayan bir dilin varlığı konusunda neredeyse bütün araştırmacılar hemfikirdir. Primatlarla aynı dili kullanan insan, tarihin bir noktasında dilini değiştirdi, kuzenleri ve diğerleriyle ayrı düştü, türüne yabancılaştı. Başlangıçtan bu yana aynı dili kullanan primatlara karşın insan, evrimsel süreçte dilin dünyasına geçmiş, konuşmaya başlamıştı. Elbette bir dil yetisiyle doğmasına rağmen insanın dille karşılaşması biraz trajik olmuş, onu kaynağından uzaklara savurmuştu.

Dille tanışması, gırtlağından ihtiyacını duyduğu anlamların yüklendiği sesleri çıkarmaya başlaması, insanı memelilerin konuşanı ancak anlaşamayanı haline getirmişti. Doğanın diliyle dünyaya gelen ve genetik olarak kullandığı *arkaik dil*le yaşamının büyük kısmını geçiren insan türü, konuşma anlamındaki dilin simgesel dünyasına fırlatılmıştı. İletişimi sesle kuran arkaik insan, Gılgamış miti örneğinde görüleceği gibi diğer hayvanlar da dahil doğadaki bütün dilleri anlıyordu.

Gılgamış, Uruk kentinin kralı olup da bütün genç kızlardan evliliklerinin ilk gecesini talep ettiğinde, kentin ileri gelen ihtiyarları tanrılara yalvarmış, onlardan bu akılalmaz buyruğa bir çözüm bulmalarını istemişti. Böylece tanrılar Gılgamış'a bir rakip olarak Enkidu'yu[1] yaratmaya karar verdiler.

"Onun tüm bedeni kıllarla kaplıydı
Bir kadınınki gibi uzun saçları vardı.
Onun Aşnan'ınki[2] gibi gür saçları dalgalıydı
Hiç kimsenin yerleşmediği bir yerde yaşamayı öğrendi.
Üzerinde Samukan'ınki[3] gibi bir giysi/kürk vardı.
Ceylanlarla birlikte otlandı,
Hayvanlarla su içmek için itişip kakıştı
Susuzluğunu hayvanlarla birlikte su birikintilerinde giderdi."

Enkidu'nun fırlatıldığı savanda avcılık yapan bir avcı bu yeni yaratığı görünce olan biteni babasına aktarmıştı. Babası anladı ki savanın bu yeni sakini, Gılgamış'a rakip olarak tanrılarca yaratılmıştı. Olay Gılgamış'ın kulağına kadar

1 Enkidu ismi "Tanrı Enki'nin yarattığı" anlamına gelmektedir.

2 Aşnan ve Lahar, Sümer tanrılarının kendilerine bitkisel ve hayvani besinler sağlamakla yükümlü olarak yarattıkları varlıklardır. Bu iki tanrısal varlığın birbirleri ile kavga etmeye başlamaları ile açlıkla yüz yüze gelen tanrılar kendilerine hizmet etmeleri için insanı yaratmaya karar vermişlerdir.

3 Samukan doğadaki yabani hayvanlardan sorumlu Sümer tanrısıdır.

gidince kral, Enkidu'yu getirmesi için avcıya cariyelerinden birini verdi. Avcı, beraberinde süsleyip hazırladığı cariyeyle, ormana dönüp beklemeye başladı. Enkidu, hayvan arkadaşlarıyla birlikte konuşarak güle oynaya yaklaşırken avcı cariyeyi öne sürdü. Çıplak cariyeyi karşısında gören Enkidu'nun yabanlığı o anda bitivermişti. Anlatıya göre cariyeyle altı gün yedi gece seviştikten sonra tatmin olan Enkidu, ormana hayvan arkadaşlarına döndüğünde başına gelenleri anlamıştı.

Ancak Enkidu, hayvanlara dönünce,
Ceylanlar yabancıladı ve kaçtılar
Vahşi hayvanlar onun bedeninden uzaklaştılar.
Hayvanların kendinden kaçtıklarını görünce
Bedeni titredi, dizleri tutmadı
Ve yorgun düştü.[4]
Sonra kendini topladı ve olanları anladı.
Etrafında dönerek Shamhat'ın dizine oturdu.
Onun yüzüne bakarak, sözlerini dinledi.
Fahişe Enkidu'ya şöyle dedi:
"Güzelsin, Enkidu, bir tanrı gibisin.
Niçin bu kalabalık kırda dolaşıyorsun?
Gel birlikte Uruk'a gidelim,
Anu ve İştar'ın yaşadığı Kutsal Tapınağa
Gılgamış'ın yanına güçlü adamın,
Vahşi bir boğa gibi gücünü halkın üzerine salan adamın."
Fahişenin söyledikleri Enkidu'nun hoşuna gitti. Engin gönlü
Bir arkadaşa ihtiyaç duydu.
Enkidu fahişeye şöyle dedi:

4 Enkidu'nun fahişeyle seviştikten sonra hayvanlar tarafından yabancılanması ile İsrailli kahraman Samson'un Filistin kraliçesi ile seviştikten sonra gücünü kaybetmesi, örs ve çekiç kullanmadan demire şekil verebilen Davut Peygamber'in kölesiyle sevişmesinden sonra demire şekil verememesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

"Gel Shamhat, Anu ve İştar'ın yaşadığı Kutsal Tapınağa,
Gılgamış'ın halka hükmettiği yere götür beni.
Gılgamış'a meydan okuyacağım.
Beni Uruk'a götür: 'En güçlü benim; düzeni değiştirmeye geldim
Ben en güçlü adam ormanda doğdum".

[Shamhat Enkidu'ya şöyle dedi:]

"Gel gidelim! Gidelim ki, o senin yüzünü görsün.
Seni Gılgamış'a götüreyim; onu nerede bulabileceğimi biliyorum.
Enkidu Uruk'a gel! Süslü elbiseler giyen insanların yanına.
Her gün orada bir bayram kutlanır.
Orada her gün lyra[5] *çalınıp davullar dövülür.*
Neşe veren delikanlıların, bakmaya doyulmaz genç kızların yanına.
Yaşamanın ne olduğunu bilmeyen Enkidu!
Sana üstün duyguları olan Gılgamış'ı göstereceğim.
Onun yüzüne bak!"

Mezopotamya'da bulunan Gılgamış tabletlerinde anlatılan bu metin insan-dil ilişkisini bütün açıklığıyla gözler önüne seriyor. Uygarlığın uzağında ve ötesindeyken içinde yaşadığı savanda doğanın dilini kullanan Enkidu'nun, ormanın diğer sakinleriyle rahatlıkla anlaşması dil öncesi insana atıfta bulunmaktadır. Bu öykü uzmanların *kök* veya *arkaik* dil dedikleri dil vasıtasıyla, arkaik insanın içinde bulunduğu çevrede bir dil sorunu olmaksızın yaşadığını aktarmaktadır. Bu özelliğiyle aynı zamanda cennetteki Âdem'in Tanrı'nın isteği üzerine tüm diğer canlılara isim verip onlarla konuşmasını aktaran Eski Ahit öyküsünü de andırmaktadır. Cennetten henüz kovulmamış eski insanın dil sorununun olmadığını yeterince vurgulayan öykülerdir her ikisi de. Âdem'in

5 Gitara benzer bir çeşit telli çalgı.

cennetten kovulmasıyla bu dil birliği bozulmuş, doğanın dili insani bir lisana dönüşmüş, kimse kimseyi anlamaz hale gelmiştir. Enkidu da Âdem'in cennetten kovulması gibi, bir kadınla sevişip kültürle tanışmasından sonra savanından kovulmuş, bir zamanlar yan yana durduğu hayvan dostları onun dilinden anlamaz hale gelmiş, onu yabancılamışlardı. Aralarındaki dilsel bütünlük Enkidu'nun kültürle tanışarak, cinselliği tatması, yemekler yemesi, bira içmesi, elbiseler giyip kokularla bedenini donatmasıyla sona ermişti. Enkidu bütünden kopmuş bir parçaydı ve artık bir bütün olamayacaktı. Kendinden kaçan hayvan dostlarını görünce eksilmiş, bir yarısını kaybetmişti. Artık o bedeninin yarısını yitirmiş bir Androgynos'a dönüşmüştü. Cariyenin dizine sığınması bu yüzdendi ve şehre inip diğer parçasını bulup bütünlenmek, onun tatmin edilemeyecek arzusunu oluşturacaktı. Kültürün dili onu doğasına yabancılaştırmış, Enkidu savandan kovulmuştu. Cariyenin söylediği gibi onun artık bir hayatı vardı, o yaşamı öğrenecekti ve bedenini dilin dünyasında özne kılacak tatminsizliğe mahkum edecekti. Gılgamış hikâyesinde, tam aradığını, diğer yarısı olan Gılgamış'ı bulmuştu. İki yarının beden, bir bütünün iki parçası, tümlenmişti. Tümlenme tanrı olma arzusunu da yanında getirmişti. Ancak bir arzu nesnesi olarak tümlük yani ölümsüzlük ölümle bozulmuş, Enkidu öykünün orta yerinde hikâyeden çekilmişti.

Simgesel İnsan

Diller mitler anlatmak için doğdu.
Bu yüzden dünyanın bütün dilleri bu karmaşık mitlerin aktarılabileceği kadar komplekstir. Dünyanın hiçbir toplumunda basit bir dilin olmaması bunun kanıtıdır.

Alan Barnard

Tüm anlatılar bir dil ürünüdür ve dil anlatı için vardır. İnsanın dille ilişkisi, yaşamının doğanın dışına taşmasıyla başlamış, konumunu belirleyecek bir anlatıyla dilin karmaşık yapısını icat etmiştir. Ö*teki*'yle ilişki kurulabildiği, toplumsal yaşamın dolayımlandığı enstrümandır dil, toplumsal uzlaşmaların içerildiği simgesel göstergeleri taşır. Dil öncesi biyolojik bütünlüğün ifade bulduğu bilinçdışı karanlık çağlar dille sona ererken, bireyin arzularını ifade etmesi imkansızlaşmış, insanın hayvanlıktan insanlığa yolculuğu başlamıştır. Birlikte yaşam veya toplumsal değerlerde uzlaşma aracı olan dilin insan dünyasına dahil olması elbette evrimsel süreçte seçilimi artıran ve üreme başarısını da doğrudan etkileyen bir değişken olarak görülmelidir ki günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş olsun. İnsanın doğanın sesiyle kendi yaşadığı dönemin doğa ve sosyal koşullarının izin verdiği ölçüde *arkaik* bir dil konuştuğu bir çok bilim insanı tarafından iddia edilmektedir. Ancak bu *kök* dilin ne zaman simgesel dile dönüştüğü henüz tam olarak aydınlatılmamış

bir tartışmadır. Dilin izini bulmak zor olsa da bu konuda antropolojik ve arkeolojik veriler, insan-dil ilişkisine dair ipuçları verebilmektedir.

Milyonlarca yıllık insan yaşamında antropolojik ve arkeolojik çok sayıda kırılma noktası vardır, bunların dikkatli bir analizi dilin izlerini keşfetmemizi sağlayabilir. Her şeyden önce insan türlerinde tespit edilen kırılma noktaları ve elde edilen fiziki kalıntılar, türümüzün dille ilişkisini ortaya koyabilecek izler taşımaktadır. Bununla birlikte bazı arkeolojik dönüm noktaları var ki insan kimliği ve varlığına dair kimi radikal tanım değişiklikleri içermektedir. Bunlardan birincisi şüphesiz, alet yapımıdır. İnsan yaşamını kolaylaştıracak veya insanın hayatta kalmasına destek oluşturacak, ilk bakışta pozitif bir izlenim veren alet yapımının, insan bedeniyle ilişkisi hayli ilginçtir. Her alet yapımıyla, insan bedeninin bir eylemi, beden dışına taşınmış, sese söze yerleşmiştir. Bunu bedeniyle yetinmemek olarak okumak da mümkündür veya bedene yeniden bir işlev ve fonksiyon kazandırarak ona sahip çıkmak, onun üzerinde hak iddia etmek olarak da. Nasıl değerlendirirsek değerlendirelim, insan bedeni üzerinden yaptığı bu hamleyle, doğanın kendine biçtiği işleve itiraz veya isyan etmişti. Hayvan-insanın insana doğru yönelmesinde alet yapımı büyük rol oynamıştır. Bu varlığın, beden dışında bir eylemle ilişkilenmesi, zamanın bir başka kullanımı şeklinde okunabilir. Doğal, olaydan ve arzudan bağımsız bir potansiyel içeren hammaddenin anlam ve dil dünyasına taşınması, hayvan bedene bir kültürel müdahaledir. Taşa bakan insanın zihninde tezahür eden bir formun süreçselliği söz konusudur ki bu, şimdiki zamanı gelecek zamana kurban eder. Bu süreçte hammadde olarak taşın alet potansiyeli taşıdığını gören göz ve zihinsel eylem kendini açığa vurmaktadır, bunun bir zaman algısına

da işaret eden dilsel faaliyet olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Alet ve onun belirlediği kültürel atmosfer insanın yaşamındaki yoğunluğunu artırdıkça, yaşama eylemini beden dışına, dilin dünyasına sürükler. İnsanlar ürettikleri maddi kültür aracılığıyla düşünme ve yaşama eylemini gerçekleştirirler, dil bu eyleme aracılık edecek bir potansiyel içerecek şekilde genişler, karmaşıklaşır. Maddi kültür insani eylemin yönünü ve içeriğini (insanla birlikte diyalektik olarak) belirleyen bir iletişim aracına döner. Bundan böyle alet, insan ve onun arzusunun nesnesi olan hayvan veya besine giden yola veya eyleme işaret etmektedir. İnsan ve arzulanan şey arasındaki ilişki ve edim bu aletle dolayımlanır. İnsan ve doğa arasındaki ilişkinin doğrusallığı ortadan kalkarak, ilişkilenme alet endüstrisi aracılığıyla mümkün hale gelir. Alet yapımının biyolojik varlığın dışında, bir meta oluşumu olduğunu da vurgulamak gerekir. Aletler, bir akış halinde gerçekleşen metamorfozun anlık bir formda donmuş biçimidir. İlişkilerin, formun, işlevin aracı, dönüşümün bir anlık durağıdır meta. Bu haliyle alet, dönüşümün, insan olmaya giden hayvan oluşun yolunu da açmıştır. Uzun yıllar, doğanın biyolojik bedeni üzerine baskısıyla şekillenen adaptif davranışlar sayesinde varlığını ve formunu koruyan insan, meta olarak aleti üretmeye başladığı andan itibaren kendi dönüşümü üzerindeki doğal baskıyı ortadan kaldırıp iradesini sergiler olmuş, arzuladığı forma kavuşmak için yola koyulmuştur. Bu nedenle alet üretimi ve aletin kendisi insani dönüşümü sağlayan en önemli şeydir ve metamorfoz için başlatıcı bir etki sağlamıştır. Bu andan itibaren insan-insan, insan-hayvan ve insan-doğal çevre ilişkisi bir meta olarak bu alet endüstrisi üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Bu endüstri, yaşam çevrimini dolayımlayan ve organize eden bir unsura dönüşmüştür ve insan yaşamındaki kırılma noktasının özünü

oluşturur. Alet yapımının yan ürünlerinden birisi de dildir. İnsanın tasarlayıp yaptığı her bir alet dilde daha önce olmayan yeni bir sese karşılık gelir ve her bir aletin aracı olduğu yeni bir fiil ve onunla bağlantılı olarak bir sürü cümle insan diline yerleşir. Milyonlarca yıllık alet endüstrisi süreci beraberinde insani yaşamı da sarmalayan dilin bir nedeni olarak da görülebilir. Aletin dolayımladığı yaşamın simgesel düzendeki temsilcisi olan dilin kapsamı ve derinliği her geçen gün daha da artmaktadır.

Benzer bir başka kırılma noktası olarak ateşten de bahsetmek gerekir. Ateşin kontrolüyle insan yaşamındaki bir çok eylemin doğrudanlıktan çıkıp dolayımlandığını söylemeliyim. Bundan böyle insan ne zaman isterse ateşi üretmeyi, yoktan var etmeyi başarmış, özellikle beslenmesinde, besinlerle arasındaki ilişkiye dahil etmiştir. Doğrudan tüketilen bir çok besin, ateşin pişirmede kullanılmaya başlanmasından sonra hammaddeye dönüşmüş, *besin* ve *yemek* farklı işlemlere tabi olmaları nedeniyle birbirinden ayrılmıştı. Hatta ateşin kullanılmasıyla devreye giren pişirme eylemi, yemeğin icadını sağlamıştı. Bu haliyle ateş, doğanın ve *bios*un biraz daha insanın kontrolüne geçmesine yardımcı olmuştu. Hem düşünsel hem de geleceğe dair projeksiyonların içerildiği bu eylemler ve onların gerçekleşmesini sağlayan aletler, insanın doğasından getirdiği ve diğer insanlar ve hayvanlarla paylaştığı kök-dilinin içerisinde olmayan edimlerdir. İnsanlar arası iletişim, insanlar arası dolaşımda olan bu yeni alet endüstrisinin getirdiği dilsel ve düşünsel dönüşüm sayesinde gerçekleşmeye başlamıştır. İnsanın kullandığı aletler, içine düştüğü kimlik buhranına bağlı olarak anlatma ihtiyacı duyduğu mitik köken öyküleri ve içinde yaşadığı topluluğun nüfusu, dilin sınırlarını çizmiştir. Bugün elde edilen insan kalıntılarının neokorteks boyutlarından, kullanılan dilin

karmaşıklığını tespit etmek mümkün hale gelmiştir. Bazı araştırmalar, neokorteks boyutları insanların içinde yaşadıkları nüfusun boyutunu veya başka bir deyişle insanların iletişim kurmak zorunda kaldıkları insanların sayısını vermektedir. Örneğin Australopithekusların 65-70, Homo habilis'in 75-80, Homo erectus'un 110, Homo heidelbergensis'in 120-130, Homo sapiens'in 150 kişilik gruplar halinde yaşadığı tahmin edilebilmektedir.

Alet endüstrisinin, dilin somut kullanımına ve toplumsal, dilsel göstergelerin varlığına işaret ettiğini kabul etmekle birlikte, insan yaşamındaki önemli kırılma noktalarından bir diğeri, simgesel arkeolojik nesnelerin belirli bir dönemden itibaren görülmeye başlanmasıdır. Ömrünün büyük bölümünü fonksiyonel, hayatını kolaylaştıracak bir eyleme karşılık gelen alet endüstrisiyle geçirmiş insan, son bir kaç yüz bin yıla gelindiğinde ilginç, öncekilere benzemeyen yeni şeyler üretmeye başlamıştır. Örneğin 200 bin yıl önceye tarihlenen toprak boya kullanımı izleri Zambia'da ele geçirilmiştir. Yine yaklaşık olarak aynı tarihlerde başlayan ölü gömme ritüelleri, fonksiyonel bir işlemden ziyade simgesel bir dile ve ilişkiye işaret etmektedir. Benzer biçimde Afrika kıtasında bulunan ve olduğundan farklı amaçlarla kullanıldığı anlaşılan üzerleri boyalı bazı deniz kabukları 70 bin yıl öncesine tarihlenmektedir. Somut ve fonksiyonel aletlerin dolaşımıyla sağlanan dilsel iletişime, yaşamda doğrudan bir karşılığı ve fonksiyonu bulunmayan simgesel şeylerin dahil oluşunun arkeolojik kanıtlarıdır bunlar. Çok sayıda örneğini verebileceğimiz bu arkeolojik veriler, insanın dilsel-zihinsel-yaşamsal bir kırılma yaşadığının kanıtlarıdır. İnsan kendi yaşamını dönüştürdüğü gibi etrafındaki şeyleri de dönüştürüp değiştirerek onlara kendinden getirmedikleri insani anlamlar

yüklemiştir. Simgesel arkeolojik buluntular bu dönüşümün fiziksel kanıtlarını oluşturmaktadır. İnsanın yaşamındaki şeyler insanla birlikte anlam değişikliklerine uğramış, simgesel düzleme taşınmışlardır. Bu simgesel anlamlarla yüklenmiş nesneler muhtemelen insanın, var olanın ötesinde bir *simgesel gerçeklikle* ilişkilendiğini göstermektedir. Simgesel rollerin yüklendiği bu nesnelerin, postyapısalcı bir perspektifle, insanın simgesel ihtiyaçlarına atıfta bulunduklarını söyleyebiliriz. Bütün bunlar insanın bedeninin biyolojik doğal gerçekliğinin dışına taşmaya başladığını, ihtiyaç duyduğu varlık dünyasında kendine sağlam bir yer inşa etme çabasına giriştiğini göstermektedir. Bu andan itibaren insan var olan, somut, yaşadığı dünyanın içinde, olmayan bir başka dünyanın veya yaşamın arzusunu taşımaya başlamıştır. Yaşama ev sahipliği yapan dünya insan zihninde ve dilinde, bir başkasının metaforu haline gelmiş, insani bir inşaya dönüşmüştür.

İnsanın insan olma tarihinde uzmanlar bazı dilsel hamlelerin, kırılma noktalarının izlerini saptamışlardır. Antropologların tespit ettiği ilk dilsel ivme *Gösterge Devrimi* olarak isimlendirilmiştir. Gösterge Devrimi, alet yapımıyla birlikte Homo habilis, ergaster ve erectus türlerini kapsayan bir dönemi işaret etmektedir. Bu gelişme, insan türlerinin akrabalık ilişkilerinin tanımlanması ve dilde temsil bulmasıyla ilişkilendirilmiştir. İkinci kırılma noktası ise *Söz Dizimi Devrimi* şeklinde isimlendirilerek Neanderthaller, arkaik Homo sapiensler ve Homo heidelbergensis türlerini kapsamaktaydı. Bu değişiklik, topluluk olma, birlikte hareket edip şarkı söyleme, dans etme ve özellikle dış evliliklere işaret etmekteydi. Son sıradaki *Simge Devrimi* ise toplumsal yapının bütünüyle akrabalık temelinde tanımlanan bir dil yapısını temsil eder. Akraba olmayanların bile akrabalaştırıldıkları bir dönemi

gösteren Simge Devrimi, çekirdek ailenin ve birinci derecedeki yakınların ötesinde uzak akrabalık ilişkilerinin dildeki temsilidir. Bu dilsel yapı, içindeki insanlara gelişmiş bir mübadele olanağı vermenin yanı sıra sanat, metafor gibi simgesel fırsatlar sunarak insan, doğa ve kültür arasındaki ilişkiyi kültür lehine dönüştürür. Homo sapiens'in Afrika'dan çıkışından sonraya rastlayan bu kırılma noktası, insanı doğallığından arındırmış, onu dilin simgesel dünyasına taşımıştır. Bu andan itibaren, insan göbeğini, içinden geldiği topraktan kurtarmış, göklerin ruhsal krallığına bağlamıştı. İnanç, tanrı, mit, bu dilin özelliklerindendi, artık olanlar üzerinden olmayanlar konuşulabilir, yaşamın kaynağı gaibe bağlanabilirdi. Dilin simgeselliği özelliğiyle kendi varlığını somut, içinde yaşadığı doğadan, soyut, düşünsel bir metafizik dünyaya bağlayan sapiens, fonksiyonları olan aletlerin üretimi yanı sıra bu bağı dünyaya taşıyan metaforik sanatı taşlara nakşetmeye başlamıştı. Kimi uzmanların *Bilişsel Devrim* olarak da isimlendirdikleri bu dilin son safhası, kısa sürede dünyevi yaşamı bedenden alıp uhrevi göklerin dünyasına bağlamıştı.

Tüm bu süreç bir gelişme gibi algılanmamalıdır zira insanın içinde yaşadığı doğal ve sosyal koşullar bu yola girme konusunda belirleyici olmuştur. İnsanın evrimsel süreçte bedenine değil de kültüre yatırım yapması, kültürün seçilimi artıran bir değişken olarak toplumsal kabul görmesi, kök dilin unutulmasını sağlayacak tüm dilsel değişimlerin asıl sebebiydi. Ve bu sürecin nihai noktası, en azından şimdilik, simgesel dilin dünyasıdır. Dilin simgeselliği, göstergelerin kültürel coğrafyalardaki farklılıklarını da içeren bir özellik taşıması, farklı dillerin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

Bilen İnsan

"Doğuşumuzun kefaretini ilkin yaşamımızla,
sonra ölümümüzle öderiz".
Schopenhauer

Lisan anlamındaki dilin imalatçısı olarak gösterilen Neanderthalensis, Homo sapiens ve sapiens sapiens, içinde yaşadığımız sosyal, kültürel ve düşünsel yapının mucitleri olarak da kabul edilebilir. Homo sapiens, kendisini tanımlayan dilin içinde, insan olmanın kaynağını doğanın ötesine taşımıştı. Latince *sapare* (bilen, akıllı, muhakeme yeteneği olan...) kelimesinden gelen bu isim, Aydınlanma'nın *lineer gelişimine* vurgu yapan, diğer insan türlerini hayvanlaştırıp sapiens'e insani *bilme* yetisini yakıştıran bir anlayışın ürünüydü. Kendisine ata olarak yakıştıramadığı öteki insan türlerinden ayırmak için, Aydınlanma'nın modern araştırmacısı bu türü, evrimselci anlayışla isimlendirme yoluyla yüceltmeye çalışmıştır. Aydınlanmanın zirvesinde, evrimin son halkası olarak bilgeliği kendine biçmiş insan, 19.yy'ın bilimsel gelişmelerinin de etkisiyle narsistik bir hamle yapmıştı. Bu isimle, 4 milyon yılı aşkın bir dönemin, doğadan kültüre yolculuğunda, nihayet tümüyle kültürü yakalamış olmanın verdiği iradi bir güce de atıf yapılmaktaydı. Doğanın bir parçası olarak dünyaya gelmiş insan, uzun bir tarihsel süreç ve bir çok türden sonra nihayet bu türle doğadan

kopmuş, kendi göbeğini kendi keser hale gelmişti. Cahiliye devrinin sonu görünmüş, bilen insanın Aydınlanma dönemi başlamıştı. Bu insanın bilgeliği, kendisine, bedenine dairdi. Önündeki göbek bağını gören, bunun, içindeki Thanatos'un, ölümlülüğün izi olduğunu da biliyordu. Aristophanes'in aktardığı öyküde olduğu gibi göbek bağı cennetten kovulmanın, eksikliğin simgesiydi; cennetten kovulan Adem ve Havva'nın *doğumlu* olduğunun da göstergesiydi aynı zamanda. Homo sapiens göbek bağının, kendisini doğaya, doğurana ve dolayısıyla ölüme bağladığını öğrenmişti. Tam da bu düğüm yerinde bir eksiklik hissediyor, ölüme yazgılı olmasına tahammül edemiyordu. Kendini bir doğuma bağlayan bu göbek bağı, onun gökyüzünün özgür ve ölümsüz kaynağına ulaşmasına engel oluyordu. Doğadaki her canlı gibi o da ölümü tadacaktı ama diğerlerinden farkı bunu biliyor olmasıydı. Homo sapiens bilmenin bedelini ödüyordu. Diğerlerinin tenezzül etmediğine kalkışmış, doğanın verdiği bilgelik ve kimlikle yetinmemiş, bilme eyleminin özneliğine soyunmuştu. Kendi dilinde bilmenin sadece dilde bilme olduğunu fark ettiğinde ise iş işten çoktan geçmişti. Bu bilginin dayanılmaz ağırlığı onu, dilin mümkün kıldığı kognitif, simgesel düzene itmişti. Bundan böyle doğadan uzaklaşıp kendi gerçekliğini kendisinin yazdığı dil dünyasında, yeni bir hakikat yaratma arzusuna kapılmıştı ve bu yeni dil evreninde göklerin ölümsüzlüğü bu bağın, ölümün ardında gizliydi.

İnsan türünün yaşam yolculuğu *hayvan* (canı olan) olmaktan, *insan* (unutan) olmaya doğrudur. Arapça *nisyan* (unutkan) kökenine dayanan insanın unutmak istediği bildiğidir, bir zamanlar hayvan oluşudur. Hakikat ve unutmanın iç içe geçmiş formudur insan. Bir yandan hakikat (Aletheia) özlemiyle hareket ederken diğer yandan unutmak (Lethe) ister. Hakikatin içinde yer alan unutma insanın paradoksunu da

ortaya serer. Alethe gizlememek, unutmamak, hatırlamaktır. Kendini hayvan formunda gizleyip insan formunda yeniden açığa vurmayı hedefleyen insanın trajedisidir. İnsan oluş apaçık ortadadır, bir süreçtir, bir yandan kendini dışa vururken bir yandan içinde hayvan olanı gizler, unutmaya çalışır. Homo sapiens biliyordu ki, canı olan canını kaybedecekti. İlk aleti yapmakla başlayan dönüşüm, dil öncesinden tümüyle verili olanı (hayvanlığın getirdiği bilgiyi) unutmakla zirve yapmış, insan kendini bilme davranışı içinde bulmuştu. Doğanın sunduğu kadim bilgiyi, doğasını reddetmesi nedeniyle unutan insan, bilinmezleri bilme ağacının meyvelerini yiyerek, her şeyi yeni baştan ve bu kez kendi diliyle öğrenmeye girişmişti. Ancak bilginin kucağına bıraktığı bedel arkaik bir karın ağrısı, bu dünyadaki faniliğiydi. İmgesel bütünlükte çözüm bulamadığı bu faniliğe simgesel düzende inşa ettiği cennet metaforuyla kısmen bir çözüm getirmişti. Dilin, hakikati öteye taşıyan metaforik dünyasına mahkumiyeti bundan dolayıydı. Yaşadığı dünyadaki ölümlülüğünün karın ağrısını, yaşamadığı, ölümün ardına gizlediği bir dünya ile kısmen yatıştırmayı başarmıştı.

Bildiğini bilen olarak tanımlanan Homo sapiens sapiens'in durumu öncekilerden biraz daha vahimdir. Bu tür, bilen, bildiğinin farkında olan ve bildiği üzerine tartışıp sorgulayan modern insanın ta kendisidir. İnsan türünün erken örneklerinin yaptıkları yüzünden cennetten kovulmuş olan bu son insan türü de atalarından daha azını istemedi. Ölümlülük bilgisiyle yaşamak katlanılmazdı. Buna karşı geliştirdiği hiçbir çözüm yeterli gelmiyordu; ölümden sonraki sonsuzluğu elde etmeye çalışan Homo sapiens sapiens dilin dünyasında kendine yeni bir gerçeklik inşa etmişti. Doğadan kopardığı bedenini, varlığını, ilahlara bağlamış, kovulduğu cennetin özlemiyle dünyevi ömrünü feda eder hale gelmişti.

Neanderthalensis ve Homo Sapiens türleriyle başlayan inanç mefhumu sapiens sapiens'in dilde geliştirip detaylandırdığı öykülere dönüşmüş, kimlik inşası başarılmıştı. Türün yeni yaşamı dilden örülmüş öykülerin içerisinde kalmış, varlığını paralel dünyalara bağlamıştı. Göbek bağının ağırlığının nedeni Tanathos onu dilin gramerinde oluşturacağı öykülere, kendisi için kurgulayacağı anlamlara yöneltmişti. Sapiens sapiens anlamıştı ki dünyadaki varlığını ve bedensel yaşamını anlamlı kılacak verili bir hakikat yoktu, anlam bedenin dışındaydı ve kelimelerle inşa edilmeyi bekliyordu.

Kendine yeni bir kimlik atamak bir türün tek başına üstesinden gelebileceği bir inşa süreci değildir. Mutlaka sosyal karşılaştırma yaparak kendinin diğerleriyle farkını ortaya koyacak *öteki*ne ihtiyaç vardır. Öncelikle insanın kendini ayrıştırdığı doğa ve onun farklı yaşam formlarını temsil eden hayvanlar bu *öteki*lik rolünü üstlenmişlerdi. Çünkü kendini görmek, kimliklendirmek isteyenlerin mecburiyetidir öteki. Mitlerin başlangıçtaki yalnız ilahlarının yaratma eylemi bu nedenle önemlidir. Yalnız bir ilah kimliksizdir, bedenlenip kimliklenmek için ötekine ihtiyaç duyan ilah başkasını yaratmak zorundadır. Kendinden farklı olanın belirlenmesi kendi farkını da ortaya sermektedir. Bundandır ki yaratmak bir tanrı için mecburiyettir. Çünkü bilinmek, görünmek, kimliklenmek, saygı duyulmak tanrıya içkindir. Bu da ancak dilde olabilir, dolayısıyla yaratım dilde gerçekleşir. Tanrının *kün* demesiyle başlar her şey. Bu perspektiften bakıldığında kendisini göklerdeki ilahın sureti olarak gören insan, kimliklenmek isteyen tanrının ihtiyaç duyduğu *öteki*sidir. Doğasına yabancılaşan *insan* ve bilinmek, var olmak isteyen *ilah* birbirlerinin zorunlu referansıdırlar. Doğanın kimliğini terk edip kendine yeni bir varlık alanı ve nedeni inşa etmeye çalışan insanın yanıt vermesi gereken en önemli sorusu *kendisinin*

*doğanın bir parçası değilse kim olduğu*dur. Soru da yanıt da dildedir. Her yanıt insanın dünyadaki varlığına yeni manalar kazandırır ve insanın içine düştüğü anlam katmanı *semiosferi* oluşturur. Dünyaya gelen her birey, kendinden öncekilerin verdiği anlamlar dünyasının içinde yaşamının anlamını bulma gayreti içine düşer. Bu nedenle kimse kendi hayatını yaşamaz, *öteki* yaşam için cehenneme dönüşür, kendi hayatını dayatır. Tevrat'ın ilahı, Âdem'i yarattıktan sonra ondan daha önce yarattığı hayvanlara isim vermesini ister. Âdem cennetin tüm hayvanlarını karşısına alıp onlara isimlerini kendi sesiyle verir. Bundan böyle o hayvanlar insani isimleriyle anılırlar, gerçekte o isimde olduklarından değil. Onların varlığı, insan tarafından sesletilen isimlerinin ve kimliklerinin ardında kalır. Oluşan bu semiosfer, içine düşen her bireye kendini dayatır ve insan olanın bildiği simgesel dildeki anlamdan ibarettir. Bilinen şeyler dilin nevrotik simgesel dünyası içinde biraz gerçeküstüdür. Çünkü dünyada görünen hiçbir şey gerçekte olduğu şey değil, o dilin içine mahkum edilen, dilde algılanan, öğrenilen şeydir. Mitlerin dünyası, simgeselliğin kaygan zeminine oturmuş dilsel ürünlerin yuvasıdır. Bilinçle yanıtlanamayan ontolojik sorunların ve bir var olan olarak peşine düşülen yanıtların kaynağı bilinçdışıdır. Somut olarak kavranıp görülemeyen anlam ve hakikat, onun simgesel diliyle başka bir gerçeklikte hayat bulur. Bu inşadan hareketle her şeyi bilebileceği, bilincine geçirebileceği inancıyla motive olan insan, bilme eylemine yönelir. Onun cennetten kovulmasına neden olan şey de budur zaten: *Bilinmezleri bilinir kılan ağacın meyvesinden yemek*. Gaibi yalnızca ilahlar bilir. Bilmenin öznesi olan insanın bu meyveden yemesindeki amaç da aynıdır: ilah olmak. Bilmek ölümsüzlüktür. Türünün tarihsel prototipi olan Gılgamış'ın da arzusu ölümsüzlük bilgisine ulaşmaktır. Bunun

için Ölüm Denizi'nin ardındaki *Dilmun Ülkesi*'ne (Cennet) gitmek için yola düşmüştür. Lokman'ın yolu daha manidardır. O, insanın kaçtığı, uzaklaştığı, kurtulmaya çalıştığı doğada arar malum bilgiyi. Homo sapiens sapiens'in trajedisi burada yatar. Bilmeyi yaşamının bir parçası haline getiren bu tür, bilinmeyenlerin büyüklüğü karşısında bildiklerinin esamisinin okunmayacağını da bilir. *Bildiğini bilen* Homo sapiens sapiens, bu yolculuğun sonunda *bilmediğini bilen insan*a dönüşür. Sokrates'in dediği gibi *bildiğim bir şey var hiçbir şey bilmediğim*. Bilinenler de zaten bilindiği gibi değildir. Bilgi insanın doğaya dair ürettiği dilsel metinlerdir, aslında doğa doğal değildir. Böylece bilinen insanın dil yoluyla ürettiği bilgiden ibarettir.

Bilen ya da bilmek isteyen için '*doğa*nın verili bir manası' yoktur. Genetik aktarımıyla gelen bilgiyle yetinmeyen, bilgeliği kendine yakıştıran insan için doğa ve yaşam, mitolojik bir yeniden anlamlandırma sürecine dönüşmüştür. Tür olarak içine doğduğu doğa onun anlamlandırma sürecinde artık kendinde doğa değildir. İnsan kimliğinin yeni anlamını yüklenmesinde doğa da kısmetine düşeni sırtlanmış, insani anlamı taşımaya mahkum edilmişti. Bu eylemde en büyük yardımcısı olan dil, insanın yegâne kimliklenme aracıdır ve hatta bu amaçla geliştirilmiş denilebilir. Dil yüzünden fırlatıldığı bu simgesel dünyada insan her şeyi *kendilemeye* girişmişti. Yabancısı olduğu, bilgi sahibi olmadığı şeyleri tanımlayarak, dile bürüyerek, sese getirerek aşinalık yaratmış, kendi yabancılaşmasından bu şekilde kurtulabileceğini keşfetmişti. Dilde bizzat kendisinin ürettiği göstergeler sistemiyle etrafını kuşatarak kendi varlığını yüceltmek onun kendilik inşası haline gelmiş, türcülüğü tüm bireylere dayatmıştı. Bu yüzden dille tanımlanan, dünya, yaşam, varlık gibi kavramları fiziksel doğanın bir parçası olarak okumak yerine,

onların tümüyle insanın dil yoluyla ürettiği simülatif hakikatler olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır. Homo sapiens sapiens'in ürettiği tüm göstergeler, simgeler ve anlamlar, süreçseldir, değişkendir ve dilseldir. Onları, zamana, içinde bulunulan doğal ve sosyal koşullara uyumla, sürekli değişmeye mahkûm olan hakikatler olarak görmek gerekir. Çünkü artık insanın varlık alanı ve koşulu dil olmuştur ve sadece onda yaşam bulmaktadır. Dünyaya gelen her yeni birey üretilen bu hakikatin ve göstergelerin işaret ettiği hayatı yaşamaya zorunludur. Toplumsal olanın ortak değerlerini taşıyan göstergelerden ibaret bu simgesel düzen, Özne olmanın koşulları haline gelmiştir. Böylece toplumsalın içinde ve gündelik yaşamda bireylerin iştirak ettiği her eylemde bu göstergeler sürekli üretilirler.

İnsanın arzusunun nesnesi haline gelen *anlam* dünyaya dahil değildir, tersine dünyanın dışındadır. Nesneler, biyolojiler dilin dışında anlamdan muaftırlar. Mânâ demek, insan demek, dil demektir ve dil toplumsallıktır. Bir dil varsa bir toplumsallığın varlığına işaret eder, bireyin yaşamı kamusallaşır, hayat dilde gerçekleşir. Bu yüzden de dil bir varlık alanı olan mitler anlatma ihtiyacından gelişmiştir. Dünyada basit, primitif bir dilin olmaması bu tanımı güçlendirmektedir. Dil insanın bütün hikayesini, anlamını içerecek bir esnekliğe ve derinliğe sahip olmak zorundadır. Çünkü bütün sosyal yaşam, ilişkiler, özneler ve diğer her şey dilsel olaylardır, linguistiktir. Anlamın hareketli olması ve sürekli içerik değiştirmesinin nedeni onun dile bağlı olmasıdır. İçinden geçilen zaman ve sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak sürekli kendini yeniler. Homo sapiens sapiens'in binlerce yıldır sürekli bir anlam arayışı içinde olmasının sebebi bu kaygan zemin ve esnek malzemedir. Mânâyı bir yerde köşeye sıkıştırıp yakaladığını düşünen insan, zamanın acımasız hızına

yenilmiştir. Çünkü mânâ çoktan yer değiştirmiş, başka göstergeler ve iktidar ilişkileri bağlamında yeni kıyafetler giymiştir. Homo sapiens sapiens'in trajedisi, bitmek tükenmek bilmeyen nafile anlam arayışıdır. Evrim ağacının bütünlüğünden kendini ayırıp Özne olmaya yeltenmesiyle bedeninde kaybettiği bilgeliği dilinde inşa etmek Homo sapiens türünün yazgısı haline gelmiştir. İnsanın sürekli konuşmasının, öyküler anlatmasının ve hatta dilin nedeni budur. Kendisi, dünya ve diğer her şey hakkında hikâyeler, masallar, mitler anlatması da bundandır. Çünkü ölümlü bedene karşı ölümsüz öyküler icat etmek göbek bağında düğümlenen sızıyı biraz olsun hafifletir. Yalnız olmadığını bu öyküler sayesinde hisseder insan. Toplumla arasındaki bağ, dilin bu ürünüyle kurulur. Ortak değerler, göstergeler etrafında örgütlenen Homo sapiens sapiens'in anlatıları, bireyleri toplumsallaştırma yöntemidir aynı zamanda. Dilin içine düşen herkes kendinden önce geçenlerin oluşturduğu patikaları takip etmek zorundadır. Tam da bu sebeple dil bir özgürlük ve bireyleşme alanı değildir; bir aidiyet, mahkûmiyettir, anlatılan bütün öykülerdeki kimliklere, inanca, değerlere dil yoluyla prangalıdır insan. Ancak bunların hepsi simgeseldir, hiçbiri kendinden verili değildir. Aradığı ve bedeninde bulamadığı öğeleri dilde ilmik ilmik, harf harf işlemiştir. Bedeninde ölümlü olmak nedeniyle gördüğü tatminsizlik, zamana karşı geçicilik/tarihsellik, ontolojik karın ağrıları onun anlamı dışarıda aramasına yol açmıştır. Var olanın ihtiyaç duyduğu anlamı var olmayandan, gaipten alması bu yüzdendir.

Ölümden Kaçış

Mezopotamya kültürünün mitik kahramanı Gılgamış'ın trajedisi ölümle karşılaşmasıyla başlar. Hiç ölmeyeceğini düşünerek ölümsüzlerle aşık atıp onlara meydan okuyan

Gılgamış, arkadaşı Enkidu'nun tanrılar tarafından canının alınmasıyla, kendi ölümlülüğünü hatırlamış, melankolik bir ruh haliyle ölümsüzlük için yollara düşmüştü. Yaşlılardan ölümsüzlüğü elde etmiş bir insanın öyküsünü defalarca dinlemişti ve amacı onu bulup işin sırrını öğrenmekti. Uzun ve zahmetli gerçeküstü bir yolculuktan sonra ölüm denizini bir kayıkçı marifetiyle geçip cennet anlamına gelen Dilmun Ülkesi'ne ulaşmıştı. Burada karısıyla birlikte sonsuz hayatın hükmünü süren Utnapiştim, Büyük Tufan'ın ardından tanrılar tarafından ölümsüzlükle onurlandırılmıştı. Kendine ölümsüzlük bilgisini danışan Gılgamış'a kötü haberi o vermişti. Ölümsüzlüğe ancak tanrıların ortak kararıyla ulaşmak mümkündü ve Gılgamış'ın durumunda tanrıların toplanıp böyle bir karar alması için bir neden yoktu. Hayalleri yıkılan Gılgamış, Utnapiştim'in sözünü ettiği *gençlik* otunu onun hediyesi olarak alıp ülkesine dönmeye karar vermişti. Ölümsüz olmasa bile yaşadığı sürece genç kalabilecekti. Ancak yolda bu otu da bir yılana kaptıran Gılgamış'ın elinde, başından geçen bu macerayı ve ölümsüzlük arzusunu yazdırmaktan başka bir seçenek kalmamıştı. Ölümlü bedenine karşın ölümsüz bir isme sahip olmak bulabildiği en iyi çözümdü. Ülkesine döndüğünde tüm yaşadıklarını yazmanlara anlattı ve bu hikâyeyi tabletlere harf harf nakşettirdi. Gılgamış'ın adının anlamı *her şeyi bilen gören*dir çünkü o bir Homo sapiens sapiens'tir. Öleceğini bilen, ölümlülüğünü arkadaşının ölü bedeninde gören Homo sapiens sapiens'in öyküsüdür Gılgamış'ınki.

Homo sapiens sapiens'in ölümlülük bilgisinden kaçmasının ifadesini bulduğu bir başka mitik anlatım da Dede Korkut'un öyküsüdür. Dede Korkut'un trajik ironisi "korkmak"-tan türeyen isminden ileri gelmektedir. Mite göre Korkut, aydın, berrak gözlü bir dev kızından dünyaya gelmiş, kendisi

de azman olan bir kahraman idi. Devanası onu bir torbanın içinde dünyaya getirmişti. Devanasının doğurduğu torbanın içinden çıkan bebek, insanları korkuttuğu için Korkut ismini almıştı. Korkut'un türlü maceralarla sürdürdüğü hayatı bazı kaynaklara göre 295 yıldır. Yirmi yaşında bir gençken gördüğü rüyada kendisine kırk yaşına kadar yaşayacağı söylenir. Bunun üzerine Korkut ölümsüzlüğü istemeye karar verir. Ve yine bir rüya kanalıyla ona istemediği ve bu kelimeyi telaffuz etmediği sürece ölmeyeceği müjdelenir. Korkut bu rahmani rüyanın da etkisiyle adeta ölümlü olduğunu unutarak çok uzun bir ömür sürer. Ancak bir gün avdayken bir boğayı yakalamak isteyen Korkut'un ağzından şu söz kaçıverir: "*Ölmezsem ona yetişir ve yakalarım*". Korkut ağzından dökülenler üzerine yeniden ölümlü olduğunu hatırlamış ve ölümden kaçmaya karar vermişti. Nor'a (deve, aygır, buğra) atladığı gibi uzaklara doğru yol almış ölümün kendisini burada bulamayacağını düşünmüştü. Uzun bir yolculuktan sonra hiç bilmediği bir ülkeye varmış ve burada mezar kazan insanlar görmüştü. 'Bu mezarı kimin için kazıyorsunuz?' diye sorunca 'Korkut için' yanıtını almıştı. Çok korkmuş ama Korkut'un kendisi olduğunu belli etmeksizin daha da uzaklara sürmüştü Nor'unu. Dünyanın öbür ucuna vardığında yine mezar kazan insanlar görmüş ve kim için kazdıklarını sormuş. Aldığı yanıt değişmemiş: 'Korkut için'. Derhal oradan da uzaklaşıp başka uzak bir ülkeye doğru gitmiş Korkut. Sonuçta nereye gitse hep mezar kazan birilerini görmüş, kim için kazdıklarını sorduğunda da yanıt olarak yine kendi adını duymuştu. Öğrenilmiş bir çaresizlik içerisinde artık ne yapsa ölümden kaçamayacağını kabul eden Korkut ülkesine geri dönmüştü. Üzerine binip dünyayı dolaştığı Nor'u kesmiş, derisini dağarcık biçiminde diktikten sonra, kopuzunu almış, seccadesini bir ırmağın ortasına suyun üzerine sermiş,

keramet göstererek batmayan seccadenin üzerine bağdaş kurup oturmuş, kaderini beklemeye başlamış. Umudu ölümün suyun ortasında onu bulamayacağıymış. Gözlerini dört açmış, gelebilecek ölüme karşı gafil avlanmamayı ummuş. Fakat bir hafta sonra o denli yorulmuş ki uykuya karşı koyacak mecali kalmamış, seccadenin üzerinde uyuyakalmış. Ölüm ise 'Kayrak Yılan' adlı küçük bir zehirli yılan kılığında gelip Korkut'u sokmuş, öldürmüş.

Mitler her ne kadar bazen bir karakterin yaşamını konu alsa da toplumsal bilinçdışının bilince yansımasıdır. Bu nedenle aktarılan mitik öykü bireyin değil toplumsalın öyküsüdür ve onun taleplerini dile getirir. Dede Korkut, Homo sapiens sapiens türünün ölüm karşısındaki tepkilerinin arketipik bir örneğini temsil eder. Dile gelen, bilince getirilen ölüm bilgisi bu türün hiçbir bireyi için katlanılabilir veya başa çıkılabilir değildir. Bildiğini bilen Homo sapiens sapiens bu bilgiye sahip olmaktan pişmandır. Bu akıllı tür için yaşam, ölümden kaçmak anlamına gelir. Tarihselliğinin de sürekli deviniminin de nedeni budur. Şimdiki zamanı yaşayamaz, olduğu yerde duramaz; zamanda durmak, kalmak melankolisini tetikler. Koşturmasının, hedefler koymasının, geleceğe dair hiç ölmeyecekmiş gibi planlar yapmasının yegâne motivasyonu bildiğinden kaçmaktır. Adı Korkut olanın ölümden korkusu sapiens'in trajedisidir. Dile getirmese veya aklından geçirmese ölmeyecek, sonsuza kadar yaşayacak olanın, dilde bulduğu ölüm korkusu manidardır. Dil öncesi ölümsüz olanın dildeki trajik sonu. Diyebiliriz ki "*dil dışında ölüm yoktur*" dili olmayanın ölümü de olmaz. Ya da yaşam dildedir. Bir hayatı olduğunu bilmek de bu hayatın sonunu görmek de dille ve dilde mümkündür. Homo sapiens sapiens'i diğer hayvanlardan ayıran bu *ilahi* bilgidir. Cennetten kovulmasının nedeni de budur. Hayatı ve bu hayatın sonunu bilen

insan, *bilmeyen* diğerlerinden kendini ayırmıştır. Bu bilme durumu onu doğadan koparmış, tanrısal bir vasfa mecbur kılmıştır. Geleceğe yönelmiş bu yürüyüş ölümsüzlüğe ulaşmadan da bitmeyecek gibi görünmekte. Ancak dilin dünyasında bulunan anlam açık, hayatı olanın ölümü de vardır. Dili nedeniyle yaşamının farkına varan Korkut'un ölümü hatırlaması, sahip olduğunu kaybedeceği bilgisi onu dünyanın dört bir yanına sürüklemişti. Gittiği her yerde ölümün kendisini beklediğine şahit oldu, Korkut'un kabullenişi Homo sapiens sapiens'e özgü *öğrenilmiş çaresizlik*tir. Medet umulan her şeyden eli boş dönmenin, ölüme karşın çaresizliğin kabulü bu öyküde yer bulmuştur.

Arkaik, lisansız, hayvan-insanla konuşan ve bilen uygarlık insanı arasındaki ayrım burasıdır. Yaşamını yükleyebileceğin bir dil yoksa söze gelecek bir yaşam da anlam da yok demektir. Bu da hayvanlığın karşılığıdır. Bedeni veya dili olamayan bir anlam düşünülemez. Görünüme, varlığa veya bir bedene ihtiyacı olan anlam, ancak dil yoluyla üretilmiş göstergelerde ve simgesel düzende var olabilir. Toplumsalın bilinçdışında üretilmiş anlamların aktarımı, başka bedenlere dikte edilmesi bu dilsel göstergeler sayesinde mümkündür. Dil bir yandan ölümlü ve anlamsız bir bedeni, ölümsüz ve anlamlı kılmaya zemin hazırlarken öte yandan bedeni olmayan ve kendini görünür kılmak isteyen bir anlamı da arzusuna ulaştırıp göstergeler dünyasına kavuşturur. İlahın görünür olmak istemesiyle onun olmayan bedeni, dil yoluyla ete kemiğe bürünür ve göstergeler yoluyla da bir forma kavuşabilir. Ölümsüz ve bedensiz ilahın kendini insanda düşünmesi bu sayededir. Gaiple bedeni kavuşturan, birine görünmez dünyalardan ölümsüzlük kıyafetleri hazırlayan diğerini ise görüngüler dünyasında bedenleyen bir taşıma aracıdır dil. Simgesel düzenin bu denli metaforik olması belki de

bundandır, gideni öteye taşıyan, ötede olanı imgeleyen. Bu durumda anlam ve dil fiziksel olmayan maddi özellikler olarak kabul edilebilir ve *gösterenlerin gösterilene* benzeme zorunluluğunda olmamasının nedeni de budur.

İlerlemeci İnsan

Homo sapiens sapiens'in bilmekle olan derdi, bildiğinden kaynaklıdır, fani bir bedene sahip olduğu bilgisi, bildiğini unutmaya çalışması, dil düzeyinde bilge olmak isteyişindendir. Doğanın bir parçası, bir hayvan olarak dilsiz yaşayan insanın dile kavuşup olanı biteni bu yeni enstrümanla ifade etmeye çalışması onu yardan uçurmuş, dönülmesi imkansız yolculuğa savurmuştu. Bilmeye giden yol onun için bildiğini bilmekten kaçış ve doğasından getirdiği arkaik bilginin unutulması anlamına gelir. Bilinmezleri bilme ağacının meyvesinden yiyerek doğanın cennetinden kovulan sapiens'e bu bilgelik ağacından miras kalan ölümüdür. Sapiens bu arkaik bilgiyi, üzerine dil yoluyla türettiği başka bilgileri dizerek unutmaya çalışmaktadır. Eros burada devreye girmiştir. Ölüm yolculuğunda yaşamın biteviye tekrarını o sağlamaktadır. Ancak bilmeye başladığında tren çoktan kaçmış, bilinen göbek bağında düğümlenip kendini sürekli hatırlatır hale gelmiştir. Bütün amaç, o meyveyi yemeden önceki göksel ölümsüzlük durumuna geçmektir. Buna karşın, kendini ölümsüzlüğe götüreceğine inandığı daha fazlasını bilme arzusu, bu cennetten daha da uzaklaşmasına yol açar. İnsanın geçmişle gelecek arasına sıkışması ve şimdiyi yaşayamaması da bundandır. Uzak geçmişten getirdiği bu arkaik bilgiden kurtulmak isteyen insan, umudunu gelecekte edineceği yeni bilgilere bağlamıştır. Bu nedenle tür olarak *Homo sapiens sapiens ilerlemecidir*. Bilebildiğimiz tarihin en eski devirlerinden bu yana bu tür, geçmişten kurtulma isteğinin şiddetiyle

olsa gerek her geçen gün daha *iyiye* ve *güzele* doğru ilerlediğini düşünmüş, kendini buna ikna edecek hikâyeler üretmiştir. İlerlemecilik bu yüzden bir Aydınlanma doktrininden ibaret değildir. Sapiens çok eski tarihlerden itibaren, doğanın *cehennem kaosundan* kurtulup her gün daha güzel bir hayata doğru ilerlediğini içeren çok sayıda öykü anlatmıştır. Bunların en eskilerinden birisi olan şu örnek binlerce yıl öncesine ait olan bir Mezopotamya şiirindendir:

"Gök ile yer dağından sonra,
An Anunnaki'lerin doğumuna neden oldu.
Aşnan henüz doğmadığından, henüz biçimlenmediğinden,
Ülkede Uttu'nun iplikleri henüz biçimlenmediğinden,
Uttu için hiçbir kutsal alan doldurulmadığından,

Hiç koyun yoktu, hiç kuzu üremiyordu,
Hiç keçi yoktu, hiç oğlak üremiyordu,
Koyun iki kuzusunu yavrulamıyordu,
Keçi üç oğlağını yavrulamıyordu,
Çünkü Aşnan'ın adını, kusu ve lahar,
Anunnakiler, büyük tanrılar, bilmiyordu,
Otuz günlük şimaş arpası henüz yoktu,
Kırk günlük şimaş arpası henüz yoktu,
Küçücük arpalar, dağ arpası, kutsal yerleşimlerin arpası henüz yoktu.
Hiç giysi giyilmiyordu.
Çünkü Uttu (giysi tanrısı) henüz doğmamıştı, taç henüz boy vermemişti,
Çünkü boynuzlu tacın efendisi, çok kıymetli efendi henüz doğmamıştı,
Çünkü Sumugan kurak ülkeye henüz gelmemişti,
Eski zamanların insanları,

Ekmek yemeyi bilmezlerdi,
Giysi giymeyi bilmezlerdi,
Koyunlar gibi ağızlarıyla ot yerlerdi,
Karıklardan su içerlerdi.
O zamanlarda, tanrıların yaratma odasında,
Duku evlerinde, Lahar ve Aşnan biçimlendi,
Tanrıların yemek odasında toplanılmıştı.
Lahar ve Aşnan'ın zengin ürünlerini,
Duku'nun Anunnakileri yiyor, ama doymuyorlardı;
Kutsal ağıllarının tatlı sütünü,
Anunnakiler içiyor, ama kanmıyorlardı;
Kutsal güzel ağıl için,
İnsana yaşamın soluğu verildi" (Kramer 2001; 20-22).

Benzer bir metni Lucretius'un (MÖ 95-55) Varlığın Yapısı adlı eserinde de görüyoruz.

"Başıboş yırtıcı hayvanlar gibi yaşadılar.
Saban yapmaya harcamadı gücünü hiçbiri.
Kimse sürmeyi bilmiyordu toprağı
Ne fide dikmeyi ne de bağ bıçağıyla budamayı
Kuru dalları. Güneşle savanın verdikleriyle
Toprağın özverili armağanları
Yetti onları mutlu etmeye.
Sık sık palamut yüklü meşelerin altında
Giderdiler açlıklarını.
...
Ateşi bilmiyorlardı daha. Derileri,
Avladıkları hayvanların postlarını giymeyi
Akıl edemiyorlardı. Çalılıklardaydılar;
Dağ oyuklarında, kovuklarda ormanlarda
Yağmurdan ve rüzgarın kamçısından
Kaçınmak gerektiğinde, hırpalanmış bedenlerini

Fundalıklara gizliyorlardı.
...
Zamana kulübe yaptı insanoğlu
Post kuşandı, ateş yaktı. Erkekle dişi
Sürekli birlik kurdular aralarında
Gözettiler yavrularını. İşte ilk o zaman
Yumuşamaya başladı insan yüreği." (5. 925-1090).

Ege'nin düşünce dünyasında da insanın ilerlemeciliğine dair algı bu örneklerden farklı değildi. Felsefenin en eski düşünürlerinden itibaren yaşamın evrimsel süreç içinde bir akış halinde olduğuna ve farklı formlara bürünerek yoluna devam ettiğine dair bir çok veri de bulunmaktaydı. Örneğin Anaksimandros (MÖ 610-545), bir yaşam formu olarak balıkların kara hayvanlarından önce yaşadığını ve insanın çok eski atalarının balık formunda bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, sularda yaşayan bazı balıklar sonradan kara yaşamına adapte olmuş ve yaşam akışı farklı formlarda yoluna devam etmişti. Empedokles de (MÖ 495-435) benzer biçimde evrimsel bir yaşam formu olduğunu düşünüyordu. Doğada yaşam hayvansal formundan önce bitkiseldi ve hayvani yaşam formunda da eşeyli üremeden önceki bir safha vardı.

Sicilyalı Diodoros (MÖ 90-30) Biblitekhe Historikhe adlı eserinde insanın bir zamanlar hayvan olduğu yönünde cümleler kurmuştur. Ona göre ilk insanlar, disiplinsiz biçimde ve hayvani bir yaşam sürüyor, yabani otları ve ağaçların meyvelerini yiyorlardı. Vahşi hayvanların saldırısı nedeniyle birbirlerinin varlığını fark etmiş dayanışmaya başlamışlardı. Üzerlerini örtecek bir kıyafetleri yoktu, ev yapımı ve ateşin kontrolü gibi konulardan bihaberdiler. Hasat yapmayı da yiyecek depolamayı da bilmiyor hatta çoğu kışın soğuktan ölüyordu. Zaman içerisinde neyse ki mağaraları ve ısınmayı

keşfetmişlerdi de yaşam becerilerini artırmayı başarıp hayatta kalmışlardı. Bu insanlara hayatta kalmayı ve bir şeyler başarmayı öğreten yegâne şey doğanın onlara dayattığı zorluklardı. Eğitilmeye uygun olan bu yaratıklar bu zorunluluklar karşısında bir çok şey öğrenmiş ve kültür üretmeye muvaffak olmuşlardı. Diodoros'a göre, onların başlangıçta çıkardıkları sesler de anlaşılmazdı, ilerleyen zamanlarda konuşma becerisi kazanıp bir lisana sahip olabilmişlerdi. Fakat erken insan türleri dünyanın her bir yanında ortaya çıktıkları için dil yetenekleri de birbirlerinden farklı gelişmişti, bu yüzden de hepsi farklı diller konuşuyorlardı.

İlerlemecilik düşüncesi bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, Homo sapiens sapiens'in zihinsel işletim sistemidir. Çünkü onun hedefi *ileri*sidir. Mitolojik zamanların ataerkil aklının inşa ettiği Pandora'nın kutusundan çıkan kötülüklerin dünyayı doldurmasından bu yana kutuda kalan umut, onun bakışlarını ileriye çevirmesine yol açmıştı. İleriye gitme arzusu motivasyonunu geçmişten alır; bildiğinden kaçmak, hakikati unutmak isteğidir. Ölümle ölümsüzlük arasındaki bu hareket en azından sapiens sapiens'te doğadan kültüre doğru olmuştur. Ölüme yönelik bir varlık olmak, yaşamın ölüme giden bir zaman dilimi olması gibi gerçekler bu kaçışın görünmez motivasyonlarıydı. Hakikat onun ölüme arzulu bir canlı olduğuydu ve geride bırakmak istediği bu acı gerçekti. İnsan kendisi hakkındaki tüm gerçekleri bilmeye dayanabilen bir canlı değildir. Bu, canlı olmasından ziyade bir dile sahip olmasından kaynaklanır. Bilmek dille gerçekleştiğinden dilsizlik aynı zamanda ölümsüzlük olmalıdır. Bir hayatın olduğunu bilmek kaybedecek bir şeyinin olduğunu da öğrenmek anlamına gelir. Bilgi, ölümü içgüdüsel bir korku olmanın ötesine bilinç dünyasına taşımıştır. Özellikle kapitalist dünyada ölüm yaşamın sonlu bir parçasıdır. Homo

sapiens sapiens'in bildiği yaşamı uzatarak ölümü kısaltamayacağıydı. Sonsuz olan ölümdü. Canını kaybeden ölümü de yitiriyordu. Bu yüzden sapiens'in bütün hikâyeleri bu motivasyonun üzerine kuruludur. Yaşadığı her günün onu biraz daha ölüme yaklaştırıyor olması bir canlının bilmeye dayanabileceği bir şey değildir. Homo sapiens'ten Homo deus'a giden yol bu doğrultudadır. İnsanın hareket etmesi sürekli ileriye yönelmesi bundandır. Durmak bu bilgiyle yüzleşmek, tanrıların attığı ölümlülük düğümü olan göbeğini görmektir. Buradan yola çıkarak insanın yaşam gailesini Sisyphos'un öyküsüyle açıklamak mümkündür. Cehennemden kurtulmasını önlemek için bir kayayı bir tepenin üzerine iteleyerek çıkarmakla cezalandırılan mitik kahramanın öyküsü; tepeye vardığında yeniden aşağı yuvarlanan taş ve sürekli tekrarlanan çaba sapiens'in mahkum olduğu yaşama işaret etmektedir. Sisyphos'un aklını meşgul etmek, ölümlü olduğunu ve ölümle kaldığını unutturmak, yeniden yaşama dönmesine engel olmak için Zeus tarafından verilen sonsuz ceza. Sapiens'in yaşamı da tam olarak bu yönde kurgulanmış. Ölümlülüğünü hatırlatmayacak dünyevi meşguliyetler, hiç ölünmeyecekmiş gibi çalışmak, kültürel hedefler, mülkiyet... Sisyphos miti, uygarlığın Homo sapiens sapiens'e dayattığı yaşamın arkaik temsilidir.

Homo Narrans

Dünyada dili olmayan bir toplum yoktur, dini, miti, kimliği olmayan da. Bunca dilsel inşanın temel motivasyonu budur, hem şimdiki zamanda hem de ölümden sonraki süreçte kendini konumlayamayan yaşamda yer bulamaz, varlık dünyasında yer alamaz. Bir hikâyede yer tutmak dilsel varlık dünyasının temel koşuludur. Dile gelenin dilsizliği söz konusu olamaz ve dil konuşmayı, hikâye anlatmayı zorunlu koşar. Çünkü zamansallık insanın gerçeğine dönüşmüştür, takvime dönüştürdüğünün içinde süre almaya çalışır. Geçmişten mitler yoluyla edindiği enerji, onun geleceğe yolcuğunun hayallerini inşa eder, motivasyonunu sağlar. Bilinenin bilincin oluşmasındaki rolüne dair bilinmeyenle bilinçdışı bağlantısı ve ontolojik olanla ilişkisi, dil nedeniyle mitleri insana dayatmıştır. Bilinmesi istenenlerin taşınması bu sayede gerçekleşir. Mitler toplumsal bilinçdışının dışa yansıması, bilince gelmesidir ve insanın bilinmeyene duyduğu bilme ihtiyacını karşılar. İnsanın içine saklandığı bir imgesel karanlık topografya olan bilinçdışının yaban aktörlerinin evcilleştirilerek dile gelmesi mitler sayesindedir. Temelde insanın olmak istemediği şeylerin saklandığı bu topografya, hayvan olmaktan insan olmaya yaptığı yolculuğun en önemli sonucudur. Terk edilenin, hayvani ve ölümlülüğün kol gezdiği bir coğrafyadır bu. İnsanın bilinç dünyasına ulaşmak için terk ettiği tekinsiz bir uzak ülkedir bilinçdışı. Ancak nereye gidilirse gidilsin yanında götürmek zorunda kalınandır, insan bilincinin

bir parçasıdır. Mitik ilksel dünyadır bilinçdışı, *khaos*tur ve bir başlangıç noktasıdır. Bu yüzden bilincin zaman çizelgesine dahil değildir, arkaik bir mekâna ve gerçekliğe sahiptir, *kozmos*'un mantığından çok ötedir. İnsanın dünyadaki yaşamının büyük bölümünü kapsayan hayvan oluş döneminin kaotik gerçekliğini içerir. Bilinçli insanın korkusunun kaynağıdır, kaçmak, terk etmek istediği geçmişin ülkesidir. İnsan, dilin toplumsal baskısıyla terk ettiği biyolojik yaşamını buraya gömmüştür. Bu mezarlık insanın bilinç dünyasının ürkütücü zombilerinin üretim alanıdır. Kendini, kimliğini inşa ettiği mitos ve masal gibi öykülerinin kaynağı bu karanlık yerdir. Buradan neşet eden mitler, bilincin dünyasında sürreal öyküler olarak varlık gösterirler. Bilincin yanıtlayamadığı bazı ontolojik sorular, onların eğlenceli, ürkütücü, korkunç dünyalarında hayat bulur, insanın problemine merhem olur. Bilinci hedefleyen, bilinçdışının karanlığından kendini kurtararak ondan uzaklaşmaya çabalayan Homo sapiens, zihnini meşgul eden soruların ağırlığı karşısında yine bilinçdışından medet ummuş, arkaik korkularını burada bastırmıştır. Sürekli sorular sormuş, içinde kıvrandığı problemlerini dile getirmiş ve bilinçdışının sınırsızlığından yanıtlar devşirerek, onu bilinç dünyasının süzgecinden geçirip toplumsal dolaşıma dahil etmiştir. Kendi inşa ettiği dilsel dünyanın merkezine kendini koyan insan, ihtiyaç duyduğu köken bilgisini ve tarih bilincini bilinçdışının bu müphem ve kaygan zemininden elde etmiştir.

Kendini dille toplumlaştırırken diğerleriyle (diğer insanlar, hayvanlar ve doğa) ilişkisini öykülerle kuran insan, her ne kadar kendini biricik ve özel hissetmek istemişse de kullandığı malzemelerin ve hikâyesini inşa ettiği zeminin azizliğiyle istediği öznelliğe bir türlü ulaşamamıştır. Çünkü kendini inşa etmek için hikâye anlatan diğerlerinin varlığını da

ortaya çıkarmak zorundadır. Ve diğerleri olmaksızın kendini var edemeyen bir canlı formu olarak insan oluş ilişkisellikle mümkündü. Bu gerçek onun *yalnız* olmasına, *ada* olmasına engeldir. Öteki olmaksızın bir varoluş insanın kendi yazdığı ve başrolünü kendine biçtiği varlık öyküsünde bile mümkün olmamaktadır. Varlığını diğerine borçlu olmak konuşanın, kimliğini diliyle inşa edenin mecburiyetidir. Diğerleriyle girdiği her türlü ilişkide kendine özne payı çıkaran insan, kendi anlatısının öznesi olabilmektedir. Kimliği inşa etmenin ötekiyle karşılıklı bir diyalektik sonucu olması her iki tarafın da öyküsünde öznelik rolünü üstlenmesine izin verir. Homo sapiens'e atfedilen kendini bilmek, tanımlamak süreci ancak ötekiyle girilen ilişkiyle gerçekleşir. Kendilik, öznellik mücadelesindeki bedenin nesneler dünyasıyla temasında anlam kazanır ki bütün bu temaslar dilde gerçekleşir. Bu yüzden kimlik ve benlik inşasının en önemli aracı insanın dilde ürettiği mitik öykülerdir. İnsan nedir? sorusuna yanıt veren arkaik bilinçdışı öyküler mitlerdir. İnsanın kendini doğadan soyutlayıp anlamını kaybetmesinin ardından anlattığı ilk öykülerdir mitoslar ve kimlik referanslarını içermektedir. İnsanın dünyada ne olarak var olduğuna işaret eden simgesel anlatılardır.

Eski Yunanca yazılışıyla *mythos*, zihinsel yaratıcılığının en komplike icatlarındandır. Alan Barnard, dilin varlığının ve gelişmesinin nedeni olarak mythosa işaret eder ve kanıt olarak dünyanın hiçbir coğrafyasında basit bir dil bulunmayışını gösterir. Bütün dillerin, çok karmaşık yapılara sahip olması ve temel kimlik ve konumlanma ihtiyacını karşılayan mitleri anlatacak kadar komplike bir yapıya sahip olmaları Barnard'ı doğrular görünmektedir. İnsanın mit anlatmak için konuşması ise varlığının anlamına dair duyduğu ihtiyaçtandır. Konuşan insan kendi diliyle bütün kurucu mitleri inşa

etmiştir, dolayısıyla da kendini kurgulamıştır. İnsanlar tarafından oluşturulan mitler, kendini oluşturanları sınırları içine dahil edip uygun senaryolarla onlara roller yüklemektedir. Bundan dolayı *mitojenik* insan *mitolojik* bir insana dönüşür; kurguladığı mitlerde kendini yaratan insan. İkinci bir doğuş yeridir mitlerin karanlık coğrafyaları. İnsanın kavramak isteyip de kavrayamadıklarını bilince geçirmek bu yaratıcı öykülerin işlevleri arasındadır. Öte yandan kendi yarattığı, kurguladığı bu öyküler içinde insan, kendine verdiği rolü oynayandır ve dolayısıyla mitolojiktir. Kendi varlığının ve yaşamın içinde olmasının anlamını öyküleştirmiş ve onun sınırlarına harfiyen riayet etmiştir. Bu modern insanın bile arkaik yaratıların esiri olduğu ve demode bir varlık haline geldiği ileri sürülebilir. Bilinçdışından gelmekle birlikte insanı bilinç dünyasına iteleyen, dahil eden mitler, geçmişin flu görünmezliğini aydınlatır ki bu insan oluşun getirdiği bir ihtiyaçtır. İnsan olmanın bedeli gibi görünen eksikliğin tamamlanması amacını taşır, sorulamayan soruların verilemeyen yanıtların anlam kazandırıcısıdır mit. Ontolojik sorulara verdiği yanıtlar nedeniyle inançla da ilişkilidir ve hatta onları şekillendirerek ilahları var edendir. Evrenin insani bir gözle ve sözle bütün unsurlarıyla yeniden tanımlandığı, yaratıldığı kutsal metinlerdir mitler. İnsan olmanın serüvenini kendini kolay ele vermeyen bir dile sahip olan mitoslarda bulmak mümkündür.

Mitler, rastgele kurgulanan, anlatılan öyküler değildir. Onlar insan oluşun, kültürün DNA'sıdırlar. İnsan zihninin üretimi olan dünyayı ve yaşamı algılama biçimidirler. İnsanın dönemsel olarak yaşamı nasıl algıladığını ve tanımladığını bildiren değişken öykülerdir. Bir aklın ve düşüncenin ürünü olarak dönemin bilimsel açıklamaları yerine kabul edilebilirler. Kendini, varlığını ve yaşamı düşünme nesnesi haline

getirmiş olan insanın üzerinde çalıştığı açıklamaları içeren metinlerdir. Bu haliyle arkeolojik bir maddi kültür kalıntısı olarak ele alınmalıdırlar. Zihninden çıktığı insanı ve yaşamı konu edinen birincil arkeolojik ürünler olduğu kabul edilmelidir. Tüm sosyal bilimlerin çalışma nesnesi olan insanın ne'liği sorusunun arkaik yanıtlarını içerir mitler. Küçümsenemeyecek kadar önemli olan bu sözden ibaret maddi kalıntılar halen dünyanın sınırlarını ve tanımlarını etkilemekte, insanları tek bir senaryonun içinde tutabilmeyi başarmaktadır. Çünkü içlerinde dil yoluyla aynı ontolojik probleme gark olmuş tüm insanlar için varoluş öyküleri taşır, dünyayı anlamlı kılar, ölüm yolculuğu olan yaşamı çekilir hale getirirler. Dünyayı, yaşamı ve insanlar arası ilişkiyi düzenler, bireyleri ölüme hazırlarlar. En azından biliyoruz ki, son bir kaç yüz bin yıldır insanlar bu mitolojik semiosfer içinde yaşamlarını sürdürüyor, tüm deneyimlerini ölümün ardında kendilerini bekleyen senaryoya uygun hale getiriyorlar. Bu haliyle aslında mitoslar, basit dilsel metinler değil, birlikte yaşamayı organize eden, dayanışmayı ve üzerinde uzlaşılması gereken noktaları belirleyen birer yaşam kılavuzudurlar.

Mitlerin dünyayı etkisi altına aldığı sürecin birkaç yüz bin yıl öncesine gittiği fikri önemli bir veri olarak ele alınmalıdır. İçeriği, uzun süreli ve hep aynı insan türüyle adının anılması onların Homo sapiens'le ilişkisine işaret etmektedir. Benzer mitolojik tasavvurları olduğunu bildiğimiz ama bugüne ulaşamamış(?) bir tür olan Neanderthalensis'i bir kenara bırakırsak, bugün dünyanın her yerini saran ve benzer bir içeriğe sahip olan mitleri, Homo sapiens ve onun modern çocukları olan Homo sapiens sapiens'in bir özelliği olarak görmek mümkün olabilecektir. Ölü gömme, simgesel kimi göstergeler ve dil özelliğiyle kendini gösteren Homo sapiens ve onun devamı olan sapiens sapiens, neredeyse dünyaya geldiğinden

bu yana benzer öyküleri üretmiş bir *Homo narrans* olarak tanımlanabilir. Yaşamın son 10 bin yılına damgasını vuran uygarlık mefhumunun da bu insan türünün özellikleri arasında kabul edildiğini vurgulayalım.

Evren Kuran Mitler

Varoluş öykülerinin içerildiği mitik anlatılar onları üreten insanın ihtiyaçlarını da açığa vurmaktadır. Ve en başından itibaren dünyadaki yaşamın göklerdeki ilahların eseri olduğuna vurgu yapan bu mitler, yaşama inançsal bir pencereden bakmakta ve çözümsüz varoluş sorunlarına gerçeküstü yanıtlar sunmaktadır. En azından *Akdeniz Uygarlığı* olarak isimlendirdiğimiz kültürün kurucu mitleri incelendiği zaman görülmektedir ki bu mitleri üreten insanların en büyük problemi ölümdür. Yaşamın göz göre göre ölüm yolculuğu olduğu bilincinde olan Homo sapiens sapiens'in zihnini en fazla meşgul eden sorun, bu yolculuğun gerçekleştiği ve gidilecek yerin anlamı ve adresidir. Zihinsel becerisiyle ve baskıladığı bedensel gerçeklerinin yol açtığı bilinçdışı mekânıyla, varlık sorunlarına dair açıklamalar yapan evren kurucu mitlerin tümü bu problem üzerine odaklanmıştır. İnsanın dünyadaki varlığına referans olarak imlediği göklerin ilahları ve insanlar arasındaki ilişkinin inşasını gerçekleştiren tüm evren kurucu mitler, yaşamı bu ilişkinin pozitif neticeleri üzerine kurmuş dinsel metinlerdir. İlahların organize ettiği yaşamın, insan için bir kulluk sorumluluğu taşıyan deneyime dönüştüğü, bu nedenle de bireylerin kendi istediğinden uzak bir yaşama düştüğü görülebilmektedir. Hesiodos'un metinleri bunun en yakın örnekleridir. Göklerden inen melekler (Zeus'un kızları Mousalar) hayvanlarını otlatan ve her şeyden bihaber keyfine bakan Hesiodos'a sitem etmişlerdi. Tanrılar

dünyayı ve insanı ne büyük mücadeleler sonucunda *khaos*tan kurtarıp *kozmos*a ulaştırarak yaratmışlardı. Ama insanlar, Hesiodos gibi, umursamıyor, hatırlamıyor ve şükran duymuyorlardı. Bunun üzerine mahcup Hesiodos ağzını ve sesini verdiği Mousalardan aldığı göksel vahiyle anlatmaya başlamıştı: "*Her şeyden önce Khaos vardı.*" İnsan varlığını ilahların gerçekleştirdiği bu ilksel ve kutsal mücadelenin başarısına borçluydu. Göklerin emri ve inayetiyle yeryüzünde başlayan ve göklerin ilahları tarafından organize edilen yaşam *yeraltı dünyası*'nda (Tartaros) devam edecekti. Göklerin kurallarına uygun bir kulluk görevi yerine getirenlere ise cennet müjdeleniyordu.

Öyle anlaşılıyor ki Homo sapiens'in yaşamaya başladığı zaman diliminden bu yana, insanların dünya ve hayat tasavvuru bu mitik evrensel şema üzerinde hareket ediyordu: yaratılış, yaşam ve ölümden sonraki hayat. Gelinen ve gidilen yerin aynı olduğu, yaşamın küçük varlık kesintisi anlamına geldiği bu inanç tüm Akdeniz Uygarlığı'nın temel yaşam düşüncesini inşa etmişti. Ölümü mitlerle örtmeye çalışan yaşam deneyimiyle Homo sapiens sapiens'in *inançlı insan* olduğunu ve onun kurduğu uygarlığın da bir *inanç uygarlığı* olduğunu söylemek gerekir. Bereketli Hilal coğrafyasında ortaya çıktığı andan itibaren uygar yaşamın, tümüyle bu inanç dizgesi üzerine kurulduğu aşikârdır. Hatta yukarıda da tartıştığımız gibi, uygarlığın, doğanın düzenine ilk başkaldırı olarak değerlendirilebilecek yapısı olan Göbeklitepe tapınak kompleksini inşa etmesini de bunun örneği olarak görebiliriz. Seküler bir yaşamın egemen olduğu bugünlerde dahi mitlerin bu kadar ilgi görmesinin nedeni budur. Bizim genetik olarak birinci derece atamız Homo sapiens'ten başlayarak *inançlı insan dünyaya egemen olmuş ve bir inanç*

uygarlığı kurmuştur, bu inancın varlık ve yaşam alanı ise evren kurucu mitlerdir.

Evren kurucu mitoslar, görülmeyen, kaybolmuş veya olmayan kimi geçmiş ve fantastik olayların ve ilahların varlık alanı ve koşuludur. Mitler olmaksızın onların yaşama taşınmaları, insanların zihinlerinde yer edinmeleri, yayılmaları ve önemsenmeleri imkan dışıdır. Mitler yoksa inançlar ve ilahlar da onlarla birlikte yok olurlar. Daha mistik ve metafizik bir pencereden görünmek, var olmak isteyenin kendini varlığa getirme alanı olarak da görülebilir. Anlamın kendini varlığın nedeni olarak ortaya koyarsak, mitlerin, ilahların sadece varlığını değil aynı zamanda dillerini ve taleplerini de yaşama taşıyan dinsel metinler olduğu görülecektir. Homo sapiens ve onun soyundan gelen sapiens sapiens'lerin zihninde yer etmiş yaşamın anlamı tasavvuru budur. Bunun dışında neredeyse herhangi bir senaryosu yoktur. İsimler değişir, kahramanlar değişir ama öykü ve kurgu her zaman ve her yerde aynıdır. Göklerin hakimiyetini yeryüzüne taşıyan evren kurucu mitler insana da göklerin krallığının ölümsüz yaşamını müjdelemektedir. Ancak koşul, arzu nesnesinin ölümün ardında gizli olmasıdır, yani önce ölünmelidir. Bu haliyle mitlerin işlevi, kozmos'u ve evreni tanımlayarak bilinir kılmak, içinde yaşayanı kendi evinde hissettirmek, insan için bir yaşam kılavuzu oluşturmaktır.

Yunanca mythos sözcüğünden, Latince *mutus* (sessiz), içsel konuşma sözcüğü türemiştir. İnsanın suskunluğu, dilsizliği varlık dünyasının önündeki en büyük engeldir. Bu nedenle *mutus* biraz da yokluk demektir, varlık dünyasına taşınmamışlıktır, dil öncesi insanı betimler. İnsanın konuşmaya heveslenmesi var olmak içindir. Sapiens bu yüzden konuşmaya yazgılıdır. Bildiğini, öğrendiğini, bedeni kabul etmez, onu içinde bir suskunluğa mahkum edemez, onu dile

getirmek, çıkarmak başkasının da bilmesini sağlamak zorundadır. Midas'ın eşek kulaklarını gören berberin dilemması Homo sapiens sapiens'in trajedisidir. Yaşamını sürdürdüğü dünyanın geçici ve hayata atıldığı bedeninin ölümlü olduğunu bilen insanın bildiğiyle yaşaması mümkün değildir. Korktuğuna dil yoluyla mitler yakarak anlam vermelidir. Evren kuran mitlerin, hikâyelerin ve hatta dilin ivme kazanmasını sağlayan temel motivasyon budur. Ancak konuşmak için ağzını açtığında insanın anlattığı, kendinin değil toplumun birlikte yaşam yasalarını içeren hikâyesidir. Bedenin ölümlü olma gerçeğini hikâyeler sayesinde sözün ölümsüz dünyasına taşımak, insan yaşamının asıl gailesini oluşturur. Çünkü dilsiz bir doğa/hayat sapiens için *kaotik*tir, açıklanmaya ve bilinmeye ihtiyaç duyar. Dile dahil olan insan, yabancılaştığı evreni kendileyebileceği ve yaşamını konumlandırabileceği bir mitle varlık dünyasına taşımıştır.

Mit ve Anlam

Her şeyden önce kaos vardır ve orada yaşamdan söz etmek mümkün değildir. Evren kuran mitler, insanın temel ontolojik sorunlarının bir yanıtı olarak kaosun kozmosa dönüştürülmesiyle insani yaşamın nasıl var edildiğini konu edinir. Onlara göre, insan öncesi dünya, insan için yaşamın olmadığı bilinmezliklerle dolu, canavarlar, devler, kitonik bilinçdışının kaotik dünyasıdır. İyicil ilahlar büyük mücadelelerle kaosun koruyucularını yok ederek, kozmosu, insan için yaşama uygun dünyayı dizayn etmişlerdir. Bu yüzden kaos dilde olumsuz bir anlam yüklenir, kozmosun devamını isteyenlerin kullandığı bir koza dönüşür. Çünkü kozmos olumlu anlamını kaosun olumsuzluğundan alma eğilimindedir. Kozmosun kozu ve tehdidi her zaman kaos olmuştur. Toplumsalın iktidarı kozmosu elinde tutabilmek için kaosu kâbusa çevirmiştir.

Toplumsal bilinçdışının ürünü evren kuran mitler, insanın yaşam içinde ihtiyaç duyduğu sabitliği sağlar, onu zaman ve mekân açısından büyük bir boşluktan kurtarıp yerine oturtur, konuşlandırır. Çünkü Homo sapiens sapiens doğadaki varlığını kendisi tescillemek istemiştir. İşte bu noktada mitler imdada yetişmiş, Homo sapiens sapiens, dile dahil olduğu andan itibaren, kaybolmuşluğuna çare olarak bütün bağlamıyla, dil gerçekliği içinde dahi olsa kendini dört bir yana bağlayan mitleri, anlatıları üretmiş, boşluğu gidermeye çalışmıştı. Bilgi dile getirilmekle mümkün olur, tutarlılığı ve başka hikâyelerle bağlanma özelliği, bilmeyi ve

dolayısıyla da öteki için bilinmeyi anlamlı ve mümkün kılar. Bu yüzden anlam denilen tutarlı bütün, ancak bir hikâyeyle dilde hayat bulabilir.

Neanderthalleri henüz tam olarak bilemiyoruz (bir ihtimal aynı şey onlar için de geçerlidir) bu yüzden de şunu sadece Homo sapiens sapiens için söylemek gerekir, bu insan türü için belki de en belirleyici şey mitlerdir. Yaklaşık yüz bin yıllık yaşamında dünyayı ele geçiren ve onun efendisi haline gelen Homo sapiens sapiens'in kurduğu tüm uygarlık biçimlerinin dilde bir yansıması vardır. Dilde imparatorluk kurmamış, bir hikâye oluşturmamış sapiens yoktur. Dünyada yüzleştiği tüm hayat detayları, eylediği, deneyimlediği her yaşam anı için dilde de bir hacim oluşturmuştur. Mitler ihtiyaç duyulan varoluşsal sorunların, duyguların, bilgilerin kaynağını içeren dilsel öğeler haline gelmiştir. Varlığını düşünmeye çalıştığı en eski an'dan itibaren, kendi onu manalı ve görünür kılacak tek bütünlüklü hikâye sanatıdır mitler ve anlatılar. Bundandır ki *her şeyden önce logos vardı* önermesi ihtiyaç duyduğu tüm muhteviyatı içeren bir başlangıç imkanı sunar. İçine düştüğü hayatın ortasını başlangıca ve sona bağlayan mitler insan olmanın yolculuğunu anlamlı bir bütüne çevirmekte, sadece bir kısmını deneyimleyen insanın nereden gelip nereye gittiğini aydınlığa kavuşturmaktadır. Bu haliyle mitler, insanın varlık nedenini de açıklayan ilksel, arketipik yaşama vurgu yaparlar. Ve aslında hayat denilen de arketipin yenilenmesi, onun tekrar edilmesi anlamını taşımaktadır. Denilebilir ki insan, yaşamını önceleyenlerin hayatını yeniden yaşamak zorunda kalandır. Bu arketipik olayları içeren mitler, insan için yaşam kılavuzu da oluştururlar.

Mitler insanın tarihselliğinden faydalanan ve kendilerini sürekli yenileyen canlılardır. Esnek yapılarıyla eskiyen kısımlarını onaran, ihtiyarlık bilmeyen zaman uyumlu öykülerdir.

Zamanın tik takları yaşam koşullarını değiştirirken, mitler de o zamanın tüm gereklerine uygun olarak anlatıldıkça kendilerini tazelerler. Yani hiçbir mit tarihin derinliklerinde kalmaz, toplumsal işlevi sürdükçe modası ve zamanı geçmez. Mitler verdiklerinden daha fazlasını anlatıldıkça ve anlatılırken alırlar. Her zaman güncel ve fonksiyoneldirler. Taşıdıkları dilsel ve dinsel kurallara rağmen sabit, durağan oldukları söylenemez. Fonksiyonu ve işlevi devam etmeyen hiçbir özelliği, detayı muhafaza etmezler, içinden geçtikleri her yeni zaman dilimi ve yaşam biçiminden etkilenip bünyelerine dahil ederler. Binlerce yıl boyunca yazının olmamasına karşın hayatta kalmalarının sırrı da burada yatar. Hatta denilebilir ki, yazıya geçirmek mitleri öldürür. Onların kendini yenileme özgürlüğünün önünde büyük bir engeldir yazı. Yazı, yazıldığı dönemin dilsel ve kültürel kodlarını sabitleyerek mitlerin değişimine izin vermez ve onları gereksiz kılar. Bundandır ki bir mitin içeriği, onu ortaya çıkaran tarihsel ve sosyal koşullardan başlayarak geçtiği her tür kültürel yaşam koşulunu kapsayacak genişliktedir. Çoğunlukla, pagan dönemlerde başlayan ama semavi dinlerin etkisiyle kendisini, yapısını, içeriğini değiştiren böylece yaşamaya devam eden mitler tespit edilmiştir. İhtiyaç duyulan manayı ürettiği sürece detaylar değişebilir, dönüşebilirdir ve bu ihtiyaç dilin karmaşık yapısının da nedenidir.

Bilme eylemiyle ait olduğu doğadan ayrılan insanın, yine aynı yolla elde ettiği anlamların tekrar edilmesi, bilinenin bilinmesine dair güvenirliğinin de artmasına işaret eder. Bilinen şeyde yalnız olunmadığı bilgisi, insanı rahatlatan unsurlardandır. Hikâye anlamın dildeki ontolojik formudur, sadece orada hayat ve varlık bulabilir. Dil bireyin kendi öyküsünden ziyade içinde bulunulan toplumsal yapıyı kapsayacak hikâyeler anlatmasına olanak sağlar. Elbette herkesin

bir hikâyesi vardır ya da hikâyesi olmayan var dahi değildir, varlığını dilin dünyasına taşıyamaz. Ancak dilin mucizesi gereği bütün hikâyeler özgün gibi görünse de aslında büsbütün benzerdir, bu hikâyeler, sapiens'in aidiyet ve ontolojik sorunlarına bir çaredir. Onun kim olduğunu bulmaya çalıştığı yeni dünyasında üretilen her türlü bilgi lingustiktir. Tıpkı Fernando Pessoa'nın dediği gibi, "*bütün bu evren bir kitap ve her birimiz bu kitabın birer cümlesiyiz*".

Bilgi dilsel olunca bildiğimiz de dilden ibarettir. İnsan yaşama dil ve onun ürünleriyle bağlanır ve yaşam dille hayat bulur. İnsan yaşamının bir yerinde bakışlarıyla değil diliyle mühürlemeye başladığı andan itibaren her şey değişmişti; bundan böyle ne insan *kendinde bir canlı* ve ne de *dünya kendinde bir dünya*ydı. O kendisi dahil her şeyi dilden, mitlerle yeniden inşa etmişti. Dil yoluyla dokunduğu her şeyi kaplayıp yok etti, doğadaki şeyleri nedensiz göstergelere mahkum edip simüle etti. Büyük hikâyeler üretti, tüm doğayı kapsayan mitleri ve kendine başrol biçtiği kurguyu harf harf işledi. Hikâyeyi, miti yazan rolleri de dağıttı, kendine aslan payını biçti, gayrısına düşen figüranlıktı. Sapiens dünyaya yayılıp işgal ettikçe gittiği her yere mitlerin içerdiği senaryosunu da götürdü, öyküsünü tüm dünyaya yaydı. Rasyonel örgütlü Homo sapiens sapiens'in anlatıları gerçeküstüdür çünkü anlam gerçek bir ihtiyaç değildir. Yerleştiği her yere duygusal tepkiler vererek anlam yükleyen insanın, aldığı geri bildirimlerin zamansallığı nedeniyle sabit bir inşaat değildir ortaya çıkan. Çünkü anlam, anlamlandıran ile anlamlandırılan arasındaki diyalektik ilişkiden ibarettir. Bu yüzden de değişkendir, çok yüzlüdür, hangi semiosferde bulunulduğuna bağlı olarak farklılık gösterir. Ve hiçbir Homo sapiens sapiens bireyi içinde doğduğu semiosferden bağımsız değildir. Her bireyin hikâyesi geriye dönük

olarak yaşadığı semiosferin sosyal, siyasal ve dinsel birikimini ve elbette değerlerini taşır. Bireyin yaşamı, içinde bulunduğu semiosferin hakikatini anlama çabasıdır. Onun dil yoluyla anlamaya çalıştığı ve anlattığı tüm hakikat öyküsü kendisine dikte edilenden ortaya çıkar. Büyük ve gerçek kurucu öyküye dair arayışları da bu semiosfer tarafından inşa edilen hörgüçten beslenir. İçine doğan her bireye, anlamlı bir bütün oluşturacak hakikat öyküsü arayışı, motivasyonu bu kültürel birikim tarafından dikte edilir. Hangi mecrada, neyin nasıl aranacağı da dahil bütün kurgu bu semiosfere aittir. Bireyin yaşamı boyunca aradığı ve bulduğunu zannettiği anlarda kaybettiği bu hakikat öyküsü, ele geçirilebilen, geçmişte inşa edilmiş sabit bir bilgi olmaktan çok uzaktır. Birey onu bulana kadar o defalarca form değiştiren akışkan bir bilgidir. Bu yüzden de her birey ömrünün belli aşamalarında, aradığı bu kutsal bilgiye ulaştığını zanneder ve sonraki diliminde bulamadığının farkına varıp arayışa devam eder. Defalarca bulunan anlam her seferinde farklıdır çünkü arama ihtiyacı, içeriği ve farkındalığı değişmiştir. Her bir kültür ve coğrafyanın farklı zaman dilimlerinde ürettiği ve dile yansıyan bir hakikat öyküsü vardır. Fakat bunlar da üzerinde bulundukları uzun geçmişten bağımsız değillerdir. Arayışı zorunlu koşan da aranması gerekeni işaret eden de bu dilsel birikimin hakikatidir. İnsanın sürekli olarak hikâyesini yenilemesi bundandır, hiç durmadan kendini yenilemesi de öyle. Zaman ve mekân değişiklikleri insanın kendilik anlayışını ve kimliğini de yenilemeye zorlar. Toplumsal semiosferin nizamına uymayan kişisel öyküler dışarıda bırakılacak şekilde anlatılar mütemadiyen tekrar edilerek üretilir.

Homo sapiens sapiens, ihtiyaç duyduğu anlamı kendine referansla inşa etti. Merkeze kendini koydu, ölçek olarak kullandığı kendi bedeni ve varlığıydı. Ölçtü biçti, tanımladı.

Sonlu varlık dünyası ve hayat, sonsuz bir yokluk dünyasının simülasyonuydu. Yaşam ve kendisi bu dünyanın geçici bir formuydu. Her şey bir gün özüne dönecek, eksikliğini hissettiği, eski bir geçmişte ayrıldığı tümlüğe kavuşacaktı. Varlığı için ürettiği en büyük öykü buydu. Tüm dünyayı kaplayan Homo sapiens sapiens türünün her coğrafyada benzer bir öykü kurgulamasının nedeni de budur. Çünkü bu tür, kendisini görmek isteyen ilahların dünyevi referansıdır. Aynaya baktıkça yaratıcı ilahları görmesinin sebebi bu metafordur. Dünyadaki tüm yaşam formları içinde ona ayrıcalık katan yegâne özelliği, temsil ettiği ölümsüzdür. Dünyadaki ölümlü bedenine karşı dilin simgesel dünyasındaki ölümsüzlük müjdesi evren kurucu bu mitin ana konusunu oluşturur. Yunan mitik inancında, Prometheus'un topraktan yarattığı insan, Zeus'un yeryüzündeki *mimesis*'idir. Olympos'tan yeryüzüne bakan ölümsüzlerin, aynadaki yansımasıydı. Bu kibir insanın varlığının onurlandırılması anlamına geliyordu. Ölümlü bedenini taşıyacağı ölümsüz yaşam koşulları ancak bu mitik öykü ile mümkün olabilirdi. İnsanın rolü ölümsüzlerin *mimesisi* olmaktı. Bu rolü üstlenen Homo sapiens sapiens'in yaşam yolculuğu, kendini bekleyen *ölümsüz orijinal dünya* idi. Bu mucizevi dünyanın hayali ölümlü dünyayı çekilir/yaşanır kılmıştı ve bu inanç toplumsalın karanlıklarından türemiş mitlerin sayesinde yayılmıştı.

Simgesel Arkeolojik İzler

Uzunca bir süre, bedenine ve gündelik yaşamına katkıda bulunabilecek fonksiyonu olan aletler üreten insan, milyonlarca yıl sonrasında herhangi bir işlevi olmayan ve üzerinde (ardında bir mitin veya bir anlamın olduğu aşikar) bazı sembolik izler taşıyan şeyler üretmeye başlamıştır. Arkeolojik araştırmalar bu simgesel dile dair verilerin çok eski tarihlerden itibaren oluştuğunu ve 130-120 bin yıl öncesinde yoğunlaşarak kendi başına anlam taşıyan unsurlara dönüştüğünü göstermektedir. Örneğin Güney Afrika'nın Hint Okyanusu'na yakın noktasındaki Blombos Mağarası'nda tespit edilen toprak boyası izleri ve deniz kabuğundan yapılmış boncuklar 77-75 bin yıl öncesine tarihlenmektedir. Ancak bu izlerin öncülleri çok daha erken tarihlerden gelen buluntu gruplarından tespit edilebilmektedir. Örneğin Homo heidelbergensis insanının İspanya'da bir defin töreni düzenlediğine dair 320 bin yıl öncesine tarihlenen arkeolojik veriler ele geçmiştir. Benzer biçimde Neanderthallerin de ölüleri için defin töreni düzenledikleri ve bir ritüel içinde gömdükleri bilinmektedir. Ve elbette Homo sapiens'in de Etiyopya'da Herto'da 160-150 bin yıl öncesinde, İsrail Skhul'da 130-100 bin yıl öncesine tarihlenen ölü gömme merasimleri uyguladığı arkeolojik araştırmalarda tespit edilmiştir. Bu tür uygulamaların arkeolojik verileri her geçen gün artmaktadır. Hatta bunlar arasında, bedenin etlerden arındırılarak defnedilmesinden, yakılmasına (kremasyon) kadar farklı türleri de görmek mümkündür.

Bu simgesel davranışlara biraz daha geç tarihlerde Afrika, Avrupa ve Asya'da mağaraların duvarlarında ortaya çıkan resim sanatı da eklenmiştir. Tüm simgesel arkeolojik izler kabaca, insanlar arasında, toplumsal dayanışma, ritüel ve inancın önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ama daha da önemlisi bir dil olduğunun, insanların bu dil ve simgesel ifadelerle temsil edilen ortak değerler ürettiklerinin ve mitler anlatarak hem aralarındaki bağı güçlendirdiklerinin hem de kültür aktarımı yaptıklarının kanıtlarıdır. Dile ve simgesel kalıntılara dair giderek çoğalan arkeolojik veriler, örneğin kısa süre öncesine kadar hiç de böyle olmadıkları düşünülen Neanderthallerin, simgesel dile sahip olduklarını, kemiklerden ürettikleri flütlerle müzik yapmaya başladıklarını, mağaraların kayalarına ayı kafası yonttuklarını ve bunlara dair bazı mitler geliştirdiklerini, farklı amaçlarla boya kullandıklarını ve bedensel süslerden yararlandıklarını göstermektedir. Ne demek istediklerini bugün net olarak tespit edemesek bile, kendilerine doğanın ötesinde bir anlam yüklediklerini, hayatlarını mitlerin etrafında şekillendirdikleri ritüellerle süslediklerini bu tür simgesel izlerden çıkarabiliriz. Bunlara 30 bin yıl öncesinden itibaren yontulan, Venüs heykelciklerini ve Hohlenstein Aslan Adamı gibi plastik sanat eserlerini de eklersek bu simgesel dilin varlığını daha da açığa çıkarmış oluruz. Gündelik hayatında bir fonksiyonu olmayan bu tür ürünler, insanın dile getirdiği gaipten gelen mitlerin somut formları olmalıdır. Sözel karakterlerin bedenlendiği bu taşlar ve kemikten yapılmış heykelcikler mitik öykülerin arkeolojik verileridir. O güne kadar sessiz-sözsüz kalmış dillendirildiği insanla birlikte karanlığa karışmış öyküler maddileşmiş, görünür olmuştur.

Mitos ve Ölüm

"Topraktan geldik toprağa döneceğiz."

İnsanın geride bıraktığı sembolik izlerin en etkilisi ölüsünü gömmesidir. Tüm zamanların en anlamlı ve ardında en büyük hikâyeyi barındıran hamlesi budur. Ölü gömme davranışı kadim ve sürekliliği olan anlatının izlerini de taşımaktadır. İnsanın kültür üzerinde değil bedeninde sergilediği önemli simgesel bir davranıştır ve geçmişten geleceğe bıraktığı en çarpıcı *eski eserdir*. Bu arkeolojik veri, insanın doğrudan bedeni ve kalıntılarıyla oluşturulması nedeniyle önemlidir ve bu haliyle bir beden-anıttır, elden çıkmış bir ürün değil bizzat eli-bedeni içeren bir uygulamadır. Dili, miti ve derdi olan bir göstergedir ölü gömme. Kadim kutsal metinlerin Habil ve Kâbil anlatısı bu anlamlı geleneğin öyküsünü dile getirmektedir. Buna göre, Âdem ve Havva cennetten kovulduktan sonra dünyanın ayrı coğrafyalarına düşmüş, birbirlerinden ayrı kalmışlardı. Âdem Hindistan'a indirilmiş, Havva ise Mekke'ye düşmüştü. Göklerden aldığı yardımla ve uzun bir çabanın ardından Mekke'ye varan Âdem, burada önce Kâbe'yi inşa etmiş sonra da Havva'yı arayıp bulmuştu. Hepsi ikiz olmak üzere pek çok çocukları doğdu. İlk doğanlardan birisi Kâbil ve ikizi kız kardeşi Lubud iken bir diğer ikiz Habil ve kız kardeşi İklima'ydı. Bütün çocuklar büyüyüp

evlenme çağına geldiklerinde, aralarında nasıl bir eşleşmenin olacağı sorun olmuş ancak tanrının işaretiyle, herkesin ikizi eş için yasaklanarak tabulaştırılmıştı. Kâbil, Habil'in ikizi İklima ile evlenmek zorundaydı, Habil ise Kâbil'in ikizi olan Ubud'la. Kâbil, kendi ikizinin Habil'in ikizinden daha güzel olduğu gerekçesiyle bu duruma itiraz etmişti. Âdem'e rağmen aralarında bir uzlaşma olamayınca, tanrının hakemliğine başvurmaktan başka çare kalmamıştı. Habil ve Kâbil, tanrıya sunacakları hediyeleri hazırlayarak kendilerini onun adaletine teslim etmişlerdi. Çiftçi olan Habil, en güzel ürünlerinden oluşan bir sunu hazırlarken, hayvancı olan Kâbil hayvan sürülerinin arasından sıradan bir hediye derlemişti. Neticede Habil'in sunusu daha makbul bulunup onun dileği kabul edilince, bunu razı olmayan Kâbil, kardeşini öldürmüştü. Bu kutsal metinlerdeki ilk cinayet tasviriydi. Habil ölmüştü ama Kâbil ne yapacağını bilmiyordu. Tam bu sırada gökten kıyasıya kavga eden iki karga düştü, bir karga diğerini öldürdü, sonra ayakları ve gagasını kullanarak bir çukur kazıp diğerinin ölüsünü içine ittirerek üzerini toprakla örttü. Kâbil göklerden gelen bu mesajı anlamıştı aynını öldürdüğü kardeşine uyguladı. Derin bir çukur kazdı ve içine kardeşinin ölü bedenini yatırarak üzerini toprakla örttü. Bu olay birincisi yerleşik tarımsal düzene geçen Habil'in soyuyla, bu yeni düzeni reddederek pastoral hayatını devam ettirmeyi isteyen Kâbil'in soyu arasındaki düşmanlığı aktarır. Aralarındaki ihtilafın ensest arzu nedeniyle çıktığı kutsal metinlere yansıyandır ki bugün dahi göçebelerin yerleşikler tarafından aynı şeyle suçlanmasının da temel nedenidir. Diğer yandan bu anlatının kaynağı ölü gömmenin nereden türediğini gösteren kadim metinlerdendir ve toplumsal düzenin kurucu mitlerinden biri olarak kabul edilmelidir.

Bir kaç yüz bin yıl öncesinden itibaren başlayan ölü gömme geleneğinin nedenini bugünden hareketle anlamak veya anlamlandırmak elbette kolay değildir. Bununla birlikte, ölü gömme pratiğinin simgesel dil yoluyla verdiği mesajları okumaya çalışmak bu davranışın nedenini anlamak yolunda önemli bir girişimdir. Her türlü güçlüğe karşın, eski insana ulaşabilmek için arkeolojik eserin bir metin gibi okunabileceğini düşünenlerdenim. Arkeolojik bir veriye dönüşmüş bu eylemin kendisinin bize ne dediğine bakmanın, anlamak yolunda önemli bir çaba olduğunu kabul etmek lazım. Cenaze törenini her şeyden önce toplumsal bir iletişim ve dayanışmanın neticesi olarak görmeliyiz. Ölü beden bu eylemin pasif nesnesidir. Özneler, uygulamayı yapan kalanlardır. Bu organizasyon bile uygulamanın ardında ilginç bir mit olduğunu göstermeye yeter. Gidenlerin kalanlar tarafından uğurlanması yorumu en temel içeriktir. Pek çok ölü gömme ritüelinde uygulanan bazı şekilsel eylemler bu konuda daha fazla bilgi taşımaktadır. Örneğin arkeologların *hocker* diye isimlendirdikleri cenin pozisyonu ölü bedene en fazla reva görülen uygulamadır. Ölen bedeni kazılan toprağa, kolları ve bacakları içeri çekilmiş cenin gibi yerleştirmek sanırım anlatının en can alıcı noktasıdır. Anne karnında cenin formunda gelinen dünyayı, aynı formda terk etmenin kendisi bizatihi anlamlı görünür. Bu ayrıca bir rahim gibi toprağa kazılan çukura yerleştirilen bedenin yeni bir doğuma doğru uğurlanması olarak okunabilir. Ölüm ve doğum arasındaki diyalektiğe bir vurgu vardır adeta. Gelinen ve gidilen yer, aynı bedensel formla yapılan yolculuklar.

İnsan türlerinin en eski dinsel izlerinden birisi de ayıyla ilişkili olandır ki bu ölü gömme ritüelini anlamamıza da yardımcı olabilir. Özellikle Neanderthalensis türünün uygulamalarında karşımıza sıkça çıkan bir hayvandır ayı. Örneğin

İsviçre'de Drachenloch Mağarası'nda taşlardan oluşturulmuş bir sandukanın içine yerleştirilen ayı kafatasları bulunmuştur. Benzer biçimde Fransa'da Regourdou'da bir mağara içerisinde kazılarak oluşturulmuş çukurda çok sayıda ayı kafatasının gömüldüğü ve üzerinin taşla kapatıldığı tespit edilmiştir. Tüm bu buluntular göstermektedir ki en azından Neanderthalensis insanı bu hayvanla özel olarak ilgilenmiştir. Senaryosunun içinde ona hatırı sayılır bir rol vermiştir. Kendisi gibi mağaraları yaşam alanları olarak seçmiş ayıların ölümle ilişkisini irdelemiş, kendi cenazelerine benzer bir ritüelle bu hayvanların başlarını gömmüş veya onlara özel bir ritüel gerçekleştirmiştir. Ölüm ve ayı arasında kurulabilecek bir ilişki, bizi Gece'nin çocukları olan Hypnos ve Tanathos arasındaki bağa taşır. Kış uykusuna yatarak yılın yiyecek bulmak ve barınmak açısından en zor dönemini uyuyarak geçiren bu hayvan, bir şekilde insanı etkilemiş, hikâyesinde yer bulmuş olmalıdır.

Yukarıda saydıklarım, insanın ölüm konusunda ciddi biçimde düşündüğünü gösteren örneklerdir ve ardında bir mitin yattığı aşikârdır. İnsan kafasından atamadığı ölümlülük bilgisinin neticesi olarak, içinde yaşadığı hayatı başka bir yaşamın simülasyonu şeklinde yorumlamıştır. Anne karnında cenin formunda başladığı yaşam yolculuğunda ölüm onu yeniden bir cenine dönüştürmüş, başka bir yolculuğun müjdesi haline gelmişti. Varılmak istenilen yere dair yeterince veri olmasa da ölümden sonra bir yolculuğa inanıldığı kabul edilmelidir. Homo Sapiens sapiens'in evren tasavvurunda ve varoluş sorununda ulaştığı inancın en temel öğesi budur. Öyle anlaşılıyor ki, bu ritüelin ardındaki mitin içeriği, en azından insanın yaşamını sürdürdüğü bu dünya ya da hayatın nihai durak olmadığıdır. Bu yol yolcuyu ölümden

öteye götürüyordu. Bir başka hayata. Ölümün ardındaki Kaf Dağı'na giden Anka kuşu gibi.

Homo sapiens sapiens'in bugün dünya üzerindeki tek insan türü olduğunu antropoloji kitaplarından bilmekteyiz. Ve bu türün dünya üzerine yayılmış inançlarının temel kriterleriyle büyük farklılıklar olmaksızın tutarlı bir bütünlük içerdiğini onların mitlerinden okumak da mümkündür. Yerkürenin her bir köşesinde, istisnai birkaç din dışında neredeyse bütün inançların, kültürel kimi farklılıklara karşın aynı şeye işaret etmesi hem ilginçtir hem de anlamlıdır. Bu insan türünün ürettiği inançsal senaryoların bu denli bütünlük göstermesi, onun potansiyel yaratıcılığına işaret edebileceği gibi, çok eski bir geleneğin coğrafi ve kültürel farklılıklarla çağlar içinde yayılması olarak da görülebilir. Hiçbir kesinliği olmaksızın, temel kriterleri benzer bu mitik senaryoların çok eski ve aynı kaynaktan çıkmış bir inancın devamı olma ihtimalleri üzerinde durmak yerindedir. Yine bir an için inancın en temel öğelerinden biri olan ölü gömme geleneğinin ve altında yatan mitik öykülerin günümüze dek hiç değişmeden geldiğini düşündüğümüzde, önümüz biraz daha aydınlanacaktır. Özellikle yazılı kültürün başlamasıyla birlikte, ölü gömme geleneğinin niçin ritüelleştiğini gösterecek çok sayıda örnekle karşılaşırız. Bunların ilki ve belki de en önemlilerinden birisi kuşkusuz Gılgamış miti olarak bilinen mitin 12. tabletidir. Bu tablette Gılgamış, Tanrıça İnanna için taht yapmak üzere beğendiği ağacı cehenneme düşürmüştü. Can yoldaşı Enkidu, arkadaşının üzüldüğünü görünce ağacı getirmek üzere Yeraltı Dünyası'na inmiş ve güç de olsa yeryüzüne geri dönmeyi başarmıştı. Onu yeryüzünde merakla bekleyen Gılgamış, arkadaşının Yeraltı Dünyası'nda gördüklerini öğrenmek için sürekli sorular soruyor, *öteki dünya* hakkında malumatlar ediniyordu. Bu sorulardan sonuncusu, ölü

gömmenin neden önemli ve toplumsal ritüel haline geldiğini açıklamak için yeterlidir.

"Cesedi kırda bırakılmış olanı gördün mü?
Evet gördüm. Onun ruhu yeraltı dünyasında uyumuyor,
Rahat yüzü görmüyor."

Bedeni kırlara terk edilip cenaze töreni yapılmadan öteki dünyaya ulaşan insanı merak eden Gılgamış ve aldığı yanıt, bir ritüel olarak cenaze töreninin tüm toplumlarda ve tüm zamanlarda niçin bu kadar yaygın olarak uygulandığını gözler önüne seren bir mittir. Çünkü ardından cenaze töreni düzenlenmeyen insan *Yeraltı Dünyası*nda acı çekiyordu, ruhu teskin olmamış, rahat yüzü görmemişti. Toplumsal olmanın, dayanışmanın, her bireyin sorumluluğunu duymanın bundan daha ciddi bir nedeni olamazdı herhalde. Mezopotamya inancına göre, her şeyden önce yaşam yegâne ve son değildir. İnsan denilen canlıyı dünyevi yaşamını tamamladıktan sonra bir de *öteki dünya* beklemektedir. Üstelik 12. tabletin başından itibaren bakıldığında, bu *öteki dünya*daki sonsuz yaşamın niteliği bu dünyadaki hayat performansına dayalıydı. En azından Dicle ve Fırat'ın etrafındaki coğrafyada binlerce yıl önce yaşayan bu insanlar ve kültürün inancı bu yöndeydi. Toplum, ölüme teslim ettiği her birey için kurallara, geleneklere veya inançlara uygun bir uğurlama töreni düzenlemek zorundaydı. Gidenlerin ruhu ancak bu şekilde teskin olabilirdi. Bu inanç ve uygulama aynı zamanda toplumsal olanın *cenaze ve ölüm* durumlarında nasıl bir bütünlük kazandığını göstermektedir. Kimse ayırt edilmeksizin, bireyin ölümü toplumu bütünleştiren, bir araya getiren unsurlardan olmalıdır. Aynı coğrafyada ortaya çıkan önemli topluluklardan birisi olan Asur kültüründe de benzer bir inanç olduğunu anlatan mitler bulunduğunu eklemeliyim.

Bu mitlere göre de, ölenlerin ardından gereken yapılıp dualar edilmezse, ölen bu insanların ruhları *edimmu* (kötü ruh) haline geliyordu. *Edimmu*ların dünyayı ve yaşayanları tehdit eden mistik güçler olduğunu da insanları ölü gömme ritüelini uygulamaya zorlayan bir unsur olarak mitlerde görmek mümkündür. Ölü bedenler için yapılan geleneğe uygun törenler dünyayı bu mistik ve korkunç tehditlerden de korumaktaydı. Bu arada hemen şunu da belirtmeliyim ki, Mezopotamya mitlerinde inançlarının temeli olarak ikili dünya sistemi bulunmaktaydı; geçici olan ölümlü dünya ve ölümden sonra gidilen ölümsüz Dilmun Ülkesi. Her iki dünya arasında yer alan Ölüm Denizi ve bu denizde taşıma işlevini yerine getiren Kayıkçı Urşanabi vardı. Görünürde bir çok tanrı ve tanrıçanın yer aldığı bir panteon olmasına karşın yaşama verilen mana ikili dünya sistemiydi. Ve dünyanın simülasyonunu oluşturduğu *ölümsüz dünya*nın yaşam vaatleri bu dünyayı derinden etkiliyor, yaşam *öteki*ne uygun şekillendiriliyordu. Tanrıların da gücünü bu diğer dünya imgesinden aldıklarını mitlerin içeriklerinden çıkarmak mümkündür.

İnsanın çok uzun yıllar önce anlattığı ve bizim bilebildiğimiz bu öykünün başka kültürlerden örneklerini de bulabiliriz. Bunların en bilindik olanı Sisyphos mitosudur. Homeros'un Odysseia mitinin baş kahramanı olan Odysseus, biten Troia Savaşı'ndan sonra ülkesine dönerken yolunu kaybetmiş, yolu bilen tek insan Teiresias'ı bulmak için Yeraltı Dünyası'na inmek zorunda kalmış ve gördüklerini aktarmıştı; tanrıların cezalandırdığı Sisyphos dev bir kayayı bir tepenin üzerine ittirerek çıkarmakla cezalandırılmıştı, onu durmaksızın itiyordu. Tam tepeye ulaştığında kaya aşağı yuvarlanıyor ve yeniden ittirmeye başlıyordu. Bundan çok yıllar önce Sisyphos dünyada bir ölümlü olarak yaşarken, Zeus'un ölümlü bir kadına tecavüzüne tanıklık etmiş ve saklaması gereken

bu sırrı ağzından kaçırıvermişti. Bunun üzerine Zeus, ölüm meleği Thanatos'u onun üzerine göndermişti ancak çok zeki olan Sisyphos bu meleği etkisiz hale getirince dünyada ölüm bitmişti. Bütün olan bitene rağmen tanrıların bir biçimde kendisinden intikam alacağını ve sonunda öldürüleceğini anlayan Sisyphos, karısına sıkı sıkı şunu tembihlemişti: tanrılar onu öldürürlerse ardından bir cenaze töreni düzenlemeyecekti. Karısı, Sisyphos'un bu arzusunu bir vefasızlık olarak addetmesine karşın kabul etmişti. Ve bir gün beklendiği gibi Sisyphos ölmüş ve karısı da cenaze töreni yapılmasını reddetmişti. Ölüler Ülkesi'ne uğurlanmadan giden Sisyphos bu yüzden feryat ediyor, cenaze töreni yapmayan karısı yüzünden acı çektiğini söyleyerek Hades'ten kendisine bir fırsat daha vermesini istiyordu, aksi halde ruhu sonsuza dek teskin olmayacaktı. Hades gördüklerine ve Sisyphos'un yalvarmalarına dayanamayıp onun karısını cezalandırmak üzere yeniden yeryüzüne çıkmasına izin verince olanlar olmuş Sisyphos güç bela kurtulduğu cehenneme geri dönmeyi reddetmişti. Zeus'un görevlendirdiği Hermes, Sisyphos'un canını yeniden alıp onu bir kez daha Tartaros'a gönderince, Hades onun aklını kullanıp oradan yine kaçmasını önlemek için yuvarlak ve iri bir kayayı yuvarlamakla cezalandırmıştı onu, böylece bütün dikkatini kayaya verecek ve kaçamayacaktı. Odysseus da işte bu sırada görmüştü Sisyphos'u Tartaros'ta. Bu akıllı kahraman ve karıştığı mitik olaylar bize Antik Yunan inancının da Mezopotamya'dan farklı olmadığını göstermektedir. Üstü kapalı biçimde ardından geleneğe uygun bir cenaze töreni yapılmazsa öteki dünyanın, ölen için sonsuz bir acı kaynağı olacağını aktaran bir mitle karşı karşıyayız yine. Binlerce yıllık bir gelenek olarak insanın ölümden sonraki yeni ve ölümsüz dünyada ruhunun teskin olması, huzur bulması için cenaze ritüeli gerçekleştiriliyordu.

Öteki dünya mitinin, öyküsünün önemli yapı taşlarından birisiydi bu uğurlama, gidenin gittiği yere dair bir gösteren idi.

Benzer bir öyküyü bu kez Homeros'un İlyada adlı eserinde görüyoruz. 10 yıl süren ve her gün, iki tarafın da ölülerini toplayıp cenaze törenleri yapabilmeleri için ara verilen Troia Savaşı'nın en korkunç olaylarından birisi Akhilleus'un intikamıdır. Can yoldaşı Patroklos'u öldüren Hektor'dan intikam almak için onu savaşa davet eden Akhilleus, hasmını öldürdükten sonra onun cansız bedenini arabasının ardına ayaklarından bağlamış ve Troia surlarının etrafında sürüklemişti. Dahası yakınlarına ölüsünü vermeyi reddederek onu çadırına getirmiş gömülmesine de ardından cenaze töreni yapılmasına da izin vermemişti. Böylece fani yaşamını aldığı Hektor'un *öteki dünya*daki yaşamına ipotek koymuş, ruhunun da acı çekmesini istemişti. Nihayetinde, yaşlı Priamos (Hektor'un babası, Troia'nın kralı) kılık değiştirip beraberindeki hediyelerle birlikte Akhilleus'un çadırına gelmiş, ona yalvarmış ve bu sayede oğlunun ölü bedenini almayı başarmıştı. Bir baba olarak Priamos'un ve bütün Troia halkının yüreğine nihayet sular serpilmiş, kahraman Hektor'a geç de olsa geleneklere uygun bir cenaze töreni düzenlenebilmişti. Biliyoruz ki, Antik Yunan inancı da bu ikili dünya sisteminin bir parçasıydı. Tartaros adı verilen öteki dünyaya ulaşımı Styks Nehri üzerinden Kayıkçı Kharon sağlıyordu.

Önemli tragedya kahramanlarından birisi olan Antigone'nin mitinde de cenaze törenine biçilen anlam ve önem görülebilmektedir. Kral Oidipus'un başına gelenlerden sonra tahttan indirilmesiyle başlayan olaylar zincirinde, ülkeyi sırayla yöneten oğulları Eteokles ve Polyneikes arasında bir husumet çıkar ve patlayan iç savaşta ikisi de hayatını kaybeder. Boş kalan tahta da dayıları Kreon geçer ve ölüler üzerinde iktidar sergileyip Eteokles'i kahraman, Polyneikes'i

de hain ilan eder. Eteokles, cenaze töreni düzenlenip uğurlanırken Polyneikes'in cenazesi yasaklanmıştır. Kız kardeşleri Antigone ise kardeşinin ölü bedeninin kırlara bırakılıp kurda kuşa yem edilmesine razı olmaz ve gizlice onun cansız bedenini kaçırmayı başarıp dualar ile toprağa gömer. Bunun üzerine Kreon emrine karşı geldiği ve bir haine cenaze töreni yaptığı için Antigone'yi ölüme mahkûm eder. Bugün bile siyasi iktidarların elinde tuttuğu silahlardan biridir ölü bedenin alıkonulması, hain ilan edilen insanların cenaze törenlerine yasak konulması.

Dünyanın En Eski Miti

Tüm bu yazılı örnekleri dikkate aldığımızda aslında binlerce yıl önceki insanların ölü gömme davranışlarının altında yatan motivasyon daha net anlaşılabilmektedir. Yüz bin yıldan uzun bir zaman önce insanların ölülerini gömmeye başlaması ve bunun toplumsal bir boyut kazanması, ardından daha da sembolik olan cenin pozisyonunda yapılan gömüler -ki bunlar yakın zamana dek devam etmiş bir geleneğin öncüleriydi- insanın tespit edebildiğimiz en eski mitinin arkeolojik verilerini oluşturmaktadır. Binlerce yıl boyunca süren ve bugüne değin büyük bir değişiklik de göstermeyen ölü gömme ritüeli, insanın dil yoluyla ürettiği mitin içeriği konusunda bilgi vericidir. Öyle görünüyor ki, bu eski insanlar bizim içinde bulunduğumuz mitolojik evren ve yaşam tasavvurunun ilk mucitleri ve anlatıcılarıydı. Doğadan ayırdıkları varlıklarını yeniden kimliklendirmek, hikâyelerle gönendirmek bu insanların en erken mitlerinin de amacı olmuştu ve bu ilk mitler kimliksiz kalınan bir dönemin ardından bir zorunlulukla üretilmişti. Hissettikleri *yabancılaşma* duygusu onları kim olduklarını araştırmaya itmişti. Bu soruya verdikleri yanıt ölü gömme ritüelinin işaret ettiği mitte gizliydi ve

ikili bir dünya sistemini içeriyordu. Geçici olan birincisinde yaşayan ölümlüler ve ölümden sonra gidilen *öteki*'nde yer alan ölümden azade varlıklar dünyası bu kadim mitin konusunu oluşturuyordu. Homo sapiens ve Neanderthalensis'ten bu yana, toplumsal bilinçdışından bilince gelen bu mit insanın ne olduğu sorusu üzerine zihnindeki en büyük yanıttı ve bu yanıt kimi kültürel ve coğrafi farklılıklarla bugüne dek ulaşmıştı. İnsanın yaşadığı evrenin dışına yerleştirdiği *öteki*nden haberdar olması, onun hakkında bir takım malumatlara sahip olması, en azından yazılı dönemden bildiğimiz kadarıyla, Homeros ve Mezopotamya'nın yazılı mitlerinde karşılaştığımız, özel nitelikli, keramet sahibi insanlar sayesinde oluyordu. İnsanın bu ikili hayat tasavvuru, iki dünya arasında gidip gelebilme yetisi bahşedilmiş bazı insanlar sayesinde detaylanmakta, gaip böylece tanımlanabilmektedir. En azından Mezopotamyalı Enkidu, Akalı Odysseus, İranlı Ardaviraf ve daha yakın bir örnek olan Dante gibi kimi *özel yetenekli* insanlar ötede neler olup bittiğini aktarmışlardır. Yazılı metinlerin bu süper kahramanlarının yazısız dönem ve kültürlerde de örneklerini bulabiliyoruz. Hatta daha iddialı bir söylemle bu anlatıların öncüllerini yine mağaraların derinliklerindeki resimlerde ve eski insanların yonttuğu heykellerde görebiliyoruz.

Görünmez, ulaşılmaz ve bilinmez olana vakıf olan bu kişilerin varlığını gösteren çok sayıda arkeolojik veri bulunmaktadır, bunların en bilinenlerinden birisi kuşkusuz Almanya'da bulunan ve yaklaşık 40 bin yıl öncesine tarihlenen Hohlenstein *Aslan Adamı*'dır. Fildişinden yapılmış bu eser, insan-hayvan karışımı bir canlının şimdiye dek bulunmuş en eski örneklerindendir ve kuşkusuz ardında bir hikâye de barındırmaktadır. Cinsiyeti erkek olarak tanımlanmışsa da bu eserle temsil bulan figürün dişi olduğunu ileri süren

araştırmacılar da vardır. Ancak kanımca burada onun cinsiyetinin çok da büyük bir anlamı yoktur, onu önemli kılan cinsiyetten öte, farklı türlerin karışımı olmasıdır. Aslan başlı insan gövdeli bu yaratık, türlerin arasında geçiş yapabilen bir ara form niteliğindedir. Bu anlamıyla onu belki de en eski mitolojik yaratık olarak kabul etmek mümkün olabilir. Ancak bunun kendisini aslan biçiminde sergileyen bir insan olduğu düşünüldüğünde, mitolojik bir yaratıktan ziyade karşımızda daha karmaşık bir mitin kahramanının bulunduğunu görebiliriz. Konuyla ilgilenen araştırmacıların büyük bölümü bu karışık figürün bir şaman olduğuna işaret etmişlerdir. Bir an için bu figürün *şaman* olduğu düşünüldüğünde, etraflıca bir inanç içeren ilginç bir mitle karşı karşıya olduğumuz görülecektir. Dünyanın en eski doğa inançlarından olan Şamanizm, her şeyden önce bir katmanlı/alternatifli evren tasavvuruna işaret eder. İnsanların yaşadığı yeryüzü ile buradaki yaşamı belirleyen ilahların yaşadığı diğer evrenler bu inancın özünde önemli bir rol üstlenirler. Şaman, birbirinden farklı mitolojik varlıkların bulunduğu paralel evrenler arasındaki iletişimi kurmakla görevlendirilen özel yetenekli insan demektir. Kerametlerini, öteki dünyalardan alan şaman ömrünü bu evrenler arasındaki iletişimi sağlamakla geçiriyor, sık sık dünya ötesi yolculuklar yapıyordu. Yeryüzünde yaşayan insanların dünyevi hayatlarının nasıl olması gerektiğini, yukarıdan aldığı mesajlarla tanımlıyordu. Bu yolculukların önemli bir ritüel olduğunu ve topluluk için büyük önem taşıdığını söylememe gerek bile yok. Kutsal yıkanmasını gerçekleştirmiş, yemeğini yemiş, dansa duran Şaman, davulların tam tamları arasında bedenini dünyada bırakıp uçuşa geçeceği esrimeye ulaşır. Şaman bu yolculukları mutlaka bir hayvan yardımıyla gerçekleştirirdi. *Ye-kıla* denilen bu hayvanlar şamanik yolculuklarda Şaman'ın en büyük yardımcılarıydı.

İnsanın bilinmez dünyalardan haber alabilmesi ancak bir hayvan kanalıyla olabilirdi. Hayvanı kurban eden Şaman, onun donuna girerek, kılık değiştirerek bu kutsal yolculuğa hazırlanırdı. Bir transformasyon veya metamorfoz gibi düşünülebilecek bu hayvanlaşma şamanın öteki dünyalara ulaşmasının koşulu gibi görünür. Ulaşmak istenilen arzu nesnesi insanın hayvana dönüşmesini veya en azından hayvan donuna bürünmesini zorunlu kılar. Basit bir açıklamayla insan, tanrısal ve ölümsüz olanın karşısına, özüne dönerek hayvan kılığında çıkar. *Ölümsüzlük bilgisi insanın unuttuğu hayvan oluşun ardında yatar*. Kendini doğasından yabancılaştırarak hayvanlıktan kurtaran insan, o ölümsüz dünyaya ihtiyaç duyduğunda yeniden eski formuna (en azından görüntüde) geri dönmek zorunda kalır. Bu mitten anlaşıldığına göre, insan olanın ölümsüzlerin yaşadığı öteki mekânlara gitmek için izni yoktur, oraya ancak bir hayvan yardımıyla ulaşabilecektir. Hohlenstein Aslan Adamı bu şamanlardan birisi olmalıdır ve elbette ardında büyük bir öykü barındırır. Farklı yaşam tabakalarının, varlıkların ve evrenlerin bulunduğu bu yaşam sarmalında ihtiyaç duyduğu bilgiyi almak isteyen şaman, bir hayvanın yardımıyla evren değiştirebilmektedir. Öte yandan yaşayan şaman kültürlerden bilmekteyiz ki, şamanların ruhsal yolculuklarında onlara yardımcı olabilecek ruhların büyük bölümü hayvan formundaydı. Ayı, kurt, geyik, tavşan ve özellikle de kuş türleri sık yardım talep edilen hayvanlardı ve öyle anlaşılmaktadır ki içinde bulunulan coğrafyanın faunası bu konuda belirleyici bir rol oynamaktaydı. Bu hayvanların arkaik dönemlerde ölen insanların ruhlarını taşıyan ruh-güderler oldukları da bilinenler arasındadır ki bu da *Sırat Köprüsü* anlatısını destekler niteliktedir. Ölümün ardındaki dünyada Sırat Köprüsü ancak kurban edilen hayvanın sırtında geçilebilecek köprü olarak anlatılmaktadır.

Kimi zaman bu hayvanlar bir reenkarnasyon göstergesi olarak ölen insanların farklı yaşam formlarında yeniden dünyaya geldikleri bedenler olarak kabul edilmiştir. Ancak her ne olursa olsun hayvanlar öbür dünya ve bu dünya arasındaki bağlantıyı kuran canlılar olarak görülmüşlerdir. İnsanın bu denli insanlaşmadığı eski dönemlerde, insan-hayvan arasındaki metamorfik ilişki kendini mağaraların duvarlarına yansıyan resimlerde de göstermektedir.

Şaman

Hohlenstein Aslan Adamı'nın dışında özellikle mağara resmi sanatında başka şaman örnekleri de görmekteyiz. Bunun en güzel örneği Fransa'daki Trois Fréres Mağarası'nda bulunan şaman figürüdür. Yaklaşık 15 bin yıl öncesine tarihlenen bu resim, duvarları hayvanlarla süslenmiş mağarada büyük bir mit olduğunu gösteren önemli bir hatırlatıcıdır. Mağaraların duvarlarına yansıyan her bir hayvanın, insanın zihnindeki büyük mitik öyküde birer rol üstlenmiş kahramanlar olduğu ve hatta kimilerinin tanrısal varlıkları temsil ettiği ama asla basit bir süsleme nesnesi olmadığı bilgisi bu şaman figürü sayesinde açığa çıkar. Geyik postu giyerek insanlığını kamufle etmiş bu şaman bize *Şamanizm* adı verilen inancın binlerce yıllık bir geçmişten geldiğini gösteren verilerdendir. Aynı mağarada bulunan bir diğer şaman figürü, bir grup hayvanın arasında seçilmesi bile zor olan, bizon postu giymiş ve dans etmektedir (kimileri müzik yaptığını ileri sürüyor). Bir ayağını kaldırmış, dans eder gibi görünen bu figürün hayvanlarla ilişkisi daha da doğal ve samimi durmaktadır, adeta onlardan biri gibidir. Dans ve müzik şamanın yolculuğunun hazırlayıcıları olarak vazgeçilmezdirler ve hayvanlar şamanın etrafında bu öykünün önemli bir parçası olarak görülmektedir. İnsan formuyla arzusunu tatmin

etmekten uzak şaman, sırtına geçirdiği postla hayvanlaşmış, dostlarıyla hayvan olmanın tadını çıkarır vaziyettedir.

Lascaux mağarasının duvarlarına yansıyan bir başka tasvir daha bütünlüklü oluşuyla ve bir anlatının içinde betimlenen şaman figürü içermesi bakımından ayrıca önem taşır. Ölmüş (?) gibi görünen, yüzünü bir hayvan maskesi ile kapatan insan ile yanında duran kuş gövdesi simgesi, asası ve karşılarında bağırsakları dışarı çıkmış bir bizon yer almaktadır. Bizonun büyüklüğü karşısında insanın küçük betimlenmesi dikkat çeken ilk şeydir. Bizonu ve diğer hayvanları oldukça gerçekçi bir anlayışla betimleyen mağara ressamlarının, insana sıra geldiğinde onu karikatürize etmesi, basitleştirip çizmesi de ilginç unsurlardandır. Her şeyden önce söylemek lazım ki bu resmin ardında bir mit olduğu kesindir. Bu toplam üç figürden oluşan bir kompozisyondur, üç figürle hayatı kaynağına bağlayan bir anlatıdır.

Yüzünü maskelemiş bir insanın varlığı, bir totem veya şamanik anlatının varlığını ispat eder niteliktedir. Yüzünü hayvanlaştıran, bedenini hayvanlık simgeleri altına gizleyen insanın özüne yapılan atıf gibidir. Hayvan olduğunu reddedip insanileşenin ritüel sırasında hayvanlığa geri dönmek zaruretini yansıtır. Yapılmak istenilenin, ritüelin hayvanlığı gerekli kılması, buradaki kritik noktadır. İnsan her ne yapmak istiyorsa bunu hayvan donunda yapabileceğini biliyordu. Bu kompozisyon dönüştüğü yeni kimliği (insan oluş) ile gerçekleştiremeyeceğini bildiği bir iş için hayvan simgeselliğinden yardım almış insanın öyküsünü içerir. Hayvan ve insanın bedensel ölçüleri arasındaki inanılmaz orantısızlık, bizonun olayın asıl kahramanı, vazgeçilmez unsuru olduğunu gösteriyor. Bataille'nin gözünden bakarsak bu devasa hayvan bir ilah gibi bile görünebilir. Karşısında insan olmaktan çekinen, sıkılan, utanan ve hayvan özüne dönmek için maske

kullanan bir hayvan-insan bulunmaktadır. Kendini bekleyen ölümün ardına -ölmeden ya da ölerek geçebilmenin- tek yolunun hayvan olmak gerekliliğini içeren bir inanca sahip olanların resmettiği bir mittir burada betimlenen. Bir kurban ve şamanik yolculuğun da izlenebileceği bu mitin tamamını bilmek elbette mümkün değildir. Ama benzer ipuçlarından bunun, insan ve hayvanın rol oynadığı, içinde ölüm ve yaralanmanın, kimliğini saklamanın yer aldığı bir anlatı olduğunu söylemek mümkündür. Burada son olarak şu noktaya da dikkatinizi çekmek isterim: Prehistoryanın resimli anlatılarında hayvan kılığına giren insan figürü yaygın olarak görülmektedir. İnsan olanın öykündüğü hayvan formu bu mitin merkezine oturmuş gibidir. Öte yandan biliyoruz ki çok sonraların ürünleri olan kimi masalsı anlatılarda bunun tam tersi geçerlidir. İnsanın hayvanlığa değil de hayvanın insanlığa doğru dönüştürülmesi söz konusudur. Konuşan, suç işleyen, yalan söyleyen, insani davranışlar içerisine giren hayvanların konu edildiği anlatılar çoğalmıştır. Hayvanların insani özellikle betimlenmesini gösteren erken örneklerinin olmaması, bunun sonradan ortaya çıktığını açığa vurmaktadır.

Modern şaman kültürlerinde yapılan derlemelere bakıldığında, Şamanizm'in evren algısının temelinde çok katmanlı bir yaşam alanı görünmektedir. Sayısı topluluğa göre değişse de merkezdeki orta kazık veya hayat ağacının kökünden uç dallarına kadar genellikle dokuz veya daha çok katlı birbirine paralel yaşam alanı vardır. Ortada insanların yaşadığı yeryüzü-orta dünya, yukarıda ve aşağıda tanrısal varlıkların mekânını içeren katlar. Bütün yolculuk bu ağacın tırmanılması şeklinde gerçekleştirilmekteydi. Şaman, biri ölümsüz şaman ruhu olmak üzere iki ruha sahipti. Dünyalar ve

kutsallar arasındaki bu yolculuk, hayvan donuna bürünmüş ölümsüz şaman ruhuyla yapılıyordu.

Dolayısıyla mağaraların duvarlarına veya fildişi eserlere yansıyan hayvan-insan figürleri şamanik mitin en eski görünüm kazanmış formları olarak kabul edilmektedir. İnsanı ölümsüzler ülkesine götüren yol hayvanlaşmaktan, kaçtığına dönmekten geçer. Bu metamorfoz, son bir kaç yüz bin yıldan bu yana kendi yaşam formundan ve kaynağından uzaklaşan insanın geriye doğru yaptığı yolculuk olarak kabul edilebilir. Çünkü ölümlülük bilgisi insanı doğasından koparıp yabancılaştıran ve yeni kimlik inşasına sürükleyen başlıca nedendir. İnsanın terk ettiği hayvan-insan dönemi, ölümün, ölümlülüğün olmadığı cennet günleridir. Bildiğini bilmediği bu dönemler, Homo deus -ölümsüz- olduğu cennete dair anılarını oluşturmaktaydı. İnsan biliyordu, bu yüzden ölüyordu; bilen ölürdü, bilmeyen değil. Ölüm bilenin kaderi ve geleceğiydi, bilmeyen hayatını yaşıyordu. Bilmeme formu hayvanlıktı, hayvanlarda ölüm yoktu. Ölümü içine sığdıracak dili olmayanların ölümü de olamazdı. Bilinmezleri bilme gayretinde olan insanın ilk bildiği ve o günden bu yana kaçtığı bilgi ölümlü olduğuydu. Ona şimdiki zamanı yaşatmayan, onu geçmişle gelecek arasında sıkışmış bir hayata mahkum eden bu bilgiydi. O gelecekte öleceğini bildiğinden, ölmeyecekmiş gibi planlar yapıp peşine düşen ve yaşamı da kaybeden bir canlıya dönüşmüştü.

Bir hayvanın insan olma çabası bir *dönüşüm* olarak değerlendirilebilir. Yaşamın hayvan formundan insan formuna dönüşme arzusu, doğanın empoze ettiği formu reddetme girişimidir. Bu haliyle devrimci bir kalkışmadır. Baştan almak gerekirse yaşam doğanın libidosudur ve doğanın dayattığı koşullar içerisinde sürekli metamorfik hareketlilik gösterir, akış halindedir. Hayat ağacının farklı dallarında konuşlanan

yaşam formları, zamana, doğal ve sosyal çevreye göre sürekli bir dönüşüm içindedir. Yaşamın sabit bir formu yoktur, yaşamın kendisi bir dönüşüm, akışımdır. Her bir form kendi formu içinde dönüşebildiği gibi yok olmak suretiyle başka formlara da dönüşebilmektedir. Libidinal yaşam ağacının yeni sürgünleri eskilerin yerini hemen doldurur, aslolan yaşam arzusunu yeni formlar içinde doğaya gönderir. İnsan da milyonlarca yıl önce yaşam ağacının dünyaya yönlendirdiği sürgünlerden, dallardan sadece birisidir ve uzun bir süre onun empoze ettiği formda varlığını sürdürmüştür. İnsanın, doğanın uygun gördüğü bu hayvan formundan ayrılmak istemesi, yaşam formları arasında doğal seçilimi reddetme, yapay seçilime geçme çabası olarak kabul edilmelidir. Bu anlamıyla hayvandan insana dönüşmek ve kendi formunu kendisi belirlemek isteyen insan metamorfozun bir neticesidir. İnsanın bu çabası pasif bir yaşam formu olduğunu reddetmesi olarak da anlaşılabilir ki bu durumda anlam bir hayli ötelere gider metafora dönüşür. Çünkü morphos/form dışarıdan bir güçle değişen bir şeydir ve bu güç yaşamı içinde barındıran doğadır. İnsanın dışında ve ötesinde bir güç olarak doğa, insan bedeni ve varlık formu üzerinde de bir iktidara sahiptir. İnsanın itirazı bu noktadadır. İnsan, dışarıdan gelen bir kuvvetin etkisiyle şekillenmeyi, forma kavuşmayı reddeden bir *asi* veya belki de bir *devrimci*dir. Bu çaba insanın niyetini de ortaya koyar. İnsan dışarıdan bir kuvvetin etkisi olmadan kendi formunu kendisi almak, kendi kendine dönüşüp değişmek isteyen bir role talip oldu. Bu rol, dışarıdan hiçbir gücün etkisi olmaksızın var olan, dönüşmek istediği forma kendi iradesi ve gücüyle ulaşabilme yetisine sahip *ilah* rolüydü. Homo sapiens sapiens'in arzusu Homo deus'a meyletmişti. İlahların sonsuz yaşamı, onun libidosunun temel motivasyonuydu ve işaret edilen bu ideal form ölümün

ardında gizliydi. İnsanın metamorfoz'dan başka şansı yoktu, ancak eski formuyla hayvan olarak gidebileceği bir yol vardı ki bu yol Eros'un inşa ettiği ölüme ulaştıran yoldu.

Son Paleolitik döneme ait olan bu eserler göstermektedir ki, insan düşündüğümüzden ve bildiğimizden çok daha önce bizim sahip olduklarımıza yakın öyküler kurgulamış, anlatmış, resmetmiştir. Bütün kurguları yaşamın konumu ve geleceği olmuş, hep ölümün ardını açıklayan masallar anlatarak göbek bağında hissettiği melankoliye, eksikliğine bir çare bulmaya çalışmıştır.

Anlatının Sanatı

Resim, heykel ve benzeri simgesel arkeolojik veriler, binlerce yıl öncesinden bir dilin ve bu dile yüklenmiş mit ve öykülerin varlığının günümüze taşıyıcısıdırlar. Bu noktada yapılması gereken bunların içerdiği dil ve mitleri açığa çıkaracak semantik bir arayış gerçekleştirmektir. İnsan, doğaya ait olan bedensel yaşamını, aklın ve dilin egemenliğine dahil etmek, onu kendileyebilmek için izler bırakmaya, değiştirmeye ve hatta resmetmek veya yaratmak yoluyla anlamlı kılmaya çabalamıştır. Olduğu şeyin verili halini beğenmemek onu kendine mal etmek, kendi eliyle yapısına ve dokusuna müdahale etmek simgesel dilin insanın sözüne hakim olduğunun göstergeleridir. Gözler önündeki gösterenlerin ardında gizlenmiş gösterilenleri bulmak, insanın dil ve öykü anlatmakla ilişkisini de açığa vuracaktır. Bu simgesel arkeolojik verilerin ardındaki anlatıları gün yüzüne çıkaran en kayda değer buluntular mağaraların duvarlarına yapılan resimlerdir. Arkeolojik veriler göstermektedir ki dünyada mağaralarının duvarları resimlenmemiş tek coğrafya Antartika'dır. Erken ya da geç bütün kıtalarda, prehistorik insan, yaşadığı veya farklı amaçlarla kullandığı mağaraların duvarlarına resimler yapmıştır. Güney Amerika'da 10 bin, Kuzey Amerika'da 12 bin, Asya'da 14 bin, Güney Asya'da 35 bin, Avrupa'da 32 bin, Afrika ve Avustralya'da 28 bin yıl öncesine tarihlenen resimler bulunmuştur ve bu tarihleri biraz daha geriye götüren yeni buluntular her geçen gün artmaktadır. Daha önce yazdığım

Sanatın Mitolojisi adlı kitapta bu mağaraların Paleolitik Dönemin ilk katedralleri olduğunu ve dönem insanının zihnindeki kimi dinsel öyküleri yansıttıklarını ifade etmiştim. Bütün coğrafyaları kendi zaman ve mekân semiosferi içerisinde ayrı ayrı değerlendirmek doğru olacaktır. Bununla birlikte bu resimler, insanın doğa içerisinde kendini konumlandırmaya yardımcı olan kimliksel ve ontolojik çabaları olarak kabul edilmelidir. Varlığına dair anlattığı mitlerin bedenlenmesi, renklenmesi ve görünür hale gelmesi bu sayede mümkündür. Bu resimler, insanın içindekinin-görünmeyenin zahiridir. Bir çeşit *ayna evresi* göstereni olarak değerlendirilmelidir. İnsanın resim ve heykel yaptığı dönem, kendisini diğerlerinden ayırmaya başladığı bir evredir. Diğerlerinden ayrımının farkına varıp kendini inşa etme, kimliğini bulma arayışları bu resimlerle ifade bulmaktadır. İnsan, insan olmak isteyen ve kendini arzuladığı formda görmek isteyen bir hayvanken, mağaraların duvarlarına yansıttığı hayvan bakışına da maruz kalandır. Aslında belki de en can alıcı nokta mağaraların duvarlarından kendisine bakan hayvan bakışıdır. İnsan mağara duvarlarına yani aynaya bakarken aslında kendini tanıyan, ondan farkını görmeye çalışandır. Çünkü insan kendini hayvanda tanır, başka bir referansı yoktur. Bu haliyle insan bir oluştur, bir tanımlama özellikle de kendini tanımlama makinesidir ve onu belirleyen sınırlar hayvan ve insan oluş arasındaki sınırlardan ibarettir. Farklı bir açıdan, insan oluş, insan olabilmek için kendini insan olmayanda arayan, tanımlayan bir hayvandır. Hayvanların bakışları bu nedenle önemlidir. Kendine bakan hayvanın gözlerinde kendi suretini gören hayvan, hayvan olmaktan uzaklaşır. Bu insan oluşun en kısa tanımıdır belki de. Tanım doğası gereği dilde mümkün olunca, yanlışlar da peşi sıra gelir. Toplumsal uzlaşı içeren göstergeler, dili kullananın sözünü dile

getirmekten uzaktır. Kendini tanımlama çabası insanı kendinden, özünden daha da uzaklaştırmakta, kaçtığına yaklaşmasını sağlamaktadır. Doğayla *imgesel bütünlüğün* bittiği de bu göstergelerden anlaşılmaktadır. Doğayla bir ve aynı şey olmadığı bilgisine vakıf olmak insanın kaynağından ayrılması anlamına gelmektedir. Bu süreç doğadan ayrılma evresi, kendini bulma veya inşa etme evresi olarak da okunabilir. Mağaraların duvarlarına kendini diğerlerinden farklı olarak konumlayacak *ötek*ileri, kendi evrenini anlattığı mitlerle duvarlara yansıtmaya başlamıştır. İnsan olmanın *ego*sunun oluşumu için bu resimler hayati bir önem taşımaktadır. Onun doğal olandan kültürele doğru yolculuğunun en erken safhaları bu resimlerle hayat bulmuştur. Bu resimler, insan zihnini uzunca bir süredir meşgul eden, ateşin etrafında toplanan klanın mitlerle paylaştığı, insan olmanın öznelliğine bir atıf olarak da okunabilir. Kendine ve diğerlerine tuttuğu aynadan yansıyanlar mağaraların duvarlarına nakşedilmiş, hikâyelerin büyüsü klanın gözünü bürümüş, onları dilin nevrotik dünyasına mahkûm etmiştir. Mağara resimleri insan türünün egosu için içselleştirdiği ve idealleştirdiği imgelerin tümünü oluşturmaktadır. Milyonlarca yıl doğanın gözünde diğerlerinden farksız bir yaşam formunda var olan insan, artık dünyayı, içinde bulunduğu doğayı kendi gözleriyle görmek ve onları kendi gördüğü biçimiyle yeniden tanımlamak ister. Kutsal kitapların Yaratılış bölümlerinde aktarılan, doğaya ve diğer canlılara ad veren Âdem'in simgesel yansıması gibidir bunlar. Tanrı yarattığı ve cennetine koyduğu her türlü hayvana isim verme, onları tanımlama işini Âdem'e vermişti. Bu, tanrının görüntüsünü üstlenen bir canlının egosunu inşa edişidir. Diğerlerinden farkının kimliğini oluşturacağını bilen ve kendini fark eden insanın, *diğerle*rini isimlendirmek yoluyla bilgisine ve iktidarına aldığı bir

kimliklenme eyleminin yansımasıdır. Öteki yoluyla kendini kimliklendirenin diğerlerini de konumlandırmasını içeren bu öyküde, doğanın insan tarafından dil yoluyla inşa edilmiş bir metinden ibaret olduğu dillendirilmektedir. Doğanın -doğallığı bilgisinden bağımsız- insani bilginin evrenine dahil edilme çabası bu kadim mit kanalıyla aktarılmaktadır.

Bu mitin ışığında Âdem'in isim verdiği hayvanların insanın aynasındaki suretlerinin mağara duvarlarına yansıdığını düşünmemek için bir neden yoktur. Homo sapiens'e atfedilen *bilme* davranışının öyküsünü de bu duvarların konusu arasında düşleyebiliriz. Bilinmezleri bilme ağacının meyvesinden yiyerek cennetten kovulan Âdem ve Havva'nın düştükleri yeni dünyevi yaşamda kendilerini yeniden konuşlandırma, kimliklendirme öyküsü bu mağaraların duvarlarında sıklıkla karşılaşılan konulardandır. Bütün bu resimler taşıdığı anlamların dışında, insanın kültürel olarak yeniden inşa edilmesi için ihtiyaç duyduğu yeni semiotik evrenin görüngülerini sunarlar. İnsan ve ötekiler arasındaki diyalektik bu mağaraların duvarlarına zamansal olarak yansır. Ötekilerin insan zihninden süzülerek yeniden tanımlanması bu resimlerin yapılış amacını taşır. İnsan dışında kalan ve onun tarafından ötekileştirilmiş doğanın hayvani yaşam formları, bu resimlerle insanın evren tasavvurundaki yerlerini alırlar. Kendi dünyasının ve varlığının senaryosunu öyküleştiren insan, diğerlerine de kendi meşrebince roller dağıtmış, onları bu mitler içinde yeniden tanımlamıştı. Öte yandan bu resimler ile içerdiği anlatılar, insanların doğayı dönüştürme, *kendileme* (appropriation) araçlarıdır. Doğanın kendine yabancı karanlık mekânları bundan böyle insanın kimliğini, anlayışını ve hatta inancını yansıtan insani mekânlara dönüştürme arzusuna hizmet ederler. Onları insanın narsistik varoluş öykülerinin aracı olarak tanımlamak doğru olacaktır. Elbette her

birinin, dille inşa edilen semiotik evrenin yapı taşları olan mitleri görünüre taşıdığı da dikkate alınmalıdır. Dilsiz bir öykünün, anlamın dile taşınması bu göstergeler sayesinde olmuştur. Kitonik karanlıktan gelen, ontolojik soruların yanıtlarını içeren sürreal öyküler, ilkin mağaraların karanlıklarında gözlerini açarak görünür olmuşlardı. Duvarlara hayvan formunda yansıyan bu resimlerin göstereni ne olursa olsun gösterilen her zaman insan olmuştur. Sausser'dan mülhem diyebiliriz ki gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki keyfidir, birbirine benzemek zorunda değildir.

Tarih öncesi resimlerin anlattığı mitlerin tamamını burada irdelemek elbette güç ama genel olarak bir kaç örnek vermezsem de eksik bırakmış olurum. Her şeyden önce şunu söylemek gerek ki mağaraların duvarlarına çizilen resimlerin yansıma sürecinde, onların hangi formda açığa çıkacağı noktasında belirleyici bazı unsurlar vardır. Kabaca tariflemek gerekirse, öncelikle resmin ardındaki motivasyon yani resmin neyi ya da hangi amacı temsil ettiğini belirleyen ve onun açığa çıkarılmasını arzulayan bir karar merci bulunur, bunun da toplumsal bilinçdışı olduğuna artık şüphemiz yoktur. Bedeni olmayan bir imge, düşünce, tanrı, öykü ve onun yanıtı; bilinçle karşılanamayacak ontolojik soruları zihninde tasarlayan toplumsal bilinçdışı bu konudaki en temel yapıdır. Nihayetinde de onu açığa çıkaracak, bedenleyecek, görünür kılacak olan icracı el, sanatçı söz konusudur. Bu aynı zamanda görünmeyenin görünür olma sürecindeki güzergahını da göstermektedir. Ve elbette bin yıllar sonunda, resmin ardındaki öyküyü anlamaya çalışan aktörler olarak arkeologları da unutmamak gerekir. Geçmişten gelen bir anlamın dillenmesi bu sürecin sonunda mümkün olur ve anlam başlangıç noktasından, her bir durakta biraz daha farklılaşarak, saparak günümüze yolculuk yapar. Neticede anladığımız,

anlaşılması istenen anlam orijinal değildir, ihtiyaç duyduğumuz, zamana ve koşullara göre değişken olandır. Toplumsal olanın türlü öykülerle düşlediklerini el becerisiyle ve ilhamla (inançla) ortaya koyandan başlayarak, güçlükler her bir aşamada çoğalarak devam edecektir. Bu durumda sanatçının, eseri ortaya koyanın aldığı esin onun özgürlüğünü elinden almaktadır. Onun toplumsalın düşündeki imgeyi görünür kılmak gibi bir yükümlülüğü vardır. Toplumsalın Pygmalion düşünü eliyle bedenlendirmek zorundadır. Vassari'nin *Sanatçıların Yaşam Öyküleri* adlı kitabında da belirttiği gibi, bu tür büyük sorumluluklar yüklenmiş ve bunların üstesinden gelmiş sanatçıların başarıları kendilerinden ibaret değildir. Onların başarı kaynağı vahiy yoluyla aldıkları ilham başarılarının altında yatan en önemli mucizedir. Eğitim veya beceri, toplumsalın düşündeki Pygmalion'u canlandırmaya yetmez. Plinius, dünyanın yedi harikasından birisi olarak kabul edilen Zeus Olympos heykelinin başarısının altında, Zeus'un görünmek istediği gibi görünmesini sağlayan Phidias'ın yattığına işaret etmektedir. Zeus'un belli bir formda görünme arzusu veya onu görmek isteyen toplumsal bilinçdışının imgesi, Phidias'ı esinlemiş ve ortaya mükemmel bir eser çıkmıştı. Ona bakan, bütün bedeniyle tanrının varlığını hissediyor, imanını perçinliyordu, dünyadaki varlığının nedenini ve bütün öyküsünü görüyordu. Bedenin anlamı bile bu mitte gizliydi çünkü Zeus insanı kendi suretinde yaratmıştı. Bu nedenle de resmi, heykeli meydana getiren sanatçının sanatında özgür olmadığı ve yukarıyla iyi ilişkiler içinde olması gerektiği kabul edilmelidir. Subjektif bir yaratı söz konusu değildir. Dünyanın hemen her noktasında birbirine benzer formda eserler ortaya konmasının da anlamı budur: *toplumsal bir düşün dışavurumu*. Bu açıklamayı prehistorik mağaraların duvarlarına yansıyan resimler

için de doğru kabul etmeliyiz. Sıklıkla betimlenen hayvanların aynılığı ya da yakınlığı, resimleme alanının mağaraların derinlikleri, karanlık noktaları oluşu, ardında yatan öykünün benzerliğine işaret ettiği gibi aslında sanatçıların da toplumsalın arzularını görünür kılan hizmetkârlar olduğunu gösterir. Bu resimler yoluyla anlamı taşıyan öykülerin anlaşılması onun açığa çıkması süreciyle, her seferinde onu son aşamada okuyan aktör arasındaki ilişkiye bağlıdır. Geriye dönüp bunları neden ürettiklerini soramayacağımıza göre -ki sanatçı ölüdür- anlam/mit kaygan bir zeminde hareket eder. Örneğin, mağara resimlerinin *ilkel insanların av büyüleri* olarak tanımlanması, 19. ve 20. yy bilim insanlarının, döneminin *ilerlemeci Aydınlanma* düşüncesinden etkilenmiş, türün *gelişmiş* bireyleri olarak kendilerini konumlamış insanlar olmasından kaynaklıdır. Yani o resimleri yapanın da olduğu gibi, binlerce yıl sonra onu okuyanın okuduğu ve anladığı da içinde bulunduğu dünyanın semiosferinden bağımsız değildir. Kısacası bu tür okuma çabasının çok önemli ve anlamlı olduğunu peşinen kabul edip okunup anlaşılanın muğlaklığını ve değişkenliğini idrak etmeliyiz. Bu tartışmadan hareketle prehistorik insanın zihninde açığa çıkmak isteyen kendine dair bir mitin varlığını gösterir. Yani mağaraların duvarlarına yansıyan resimlerin bir mitin görüntüleri olduğu aşikârdır. Ve bu mit her neyse, kocaman bir coğrafya ve upuzun bir zaman diliminde çok da değişmeden varlığını, yine değişmeyen göstergelerle korumuştur. Bizim çabamız bu öykülerin biraz olsun aydınlığa kavuşması, bedenlenmesidir.

Boğa Tanrı

Her şeyden önce mağara resimlerinde hakim tasvirin, insanın kendi kimliğini inşa etmesinde olmazsa olmaz bir rol üstlenmiş olan hayvanlar olduğunu söylemek lazım. Kendi

dışındaki dünyanın önemli hayvanlarını kayda geçiren insanların etrafındaki dünyanın farklı hayvan formlarını betimlediklerini de eklemek gerekiyor. İnsanlar duvarlara kendi resimlerini çok fazla yansıtmamıştı çünkü kendi varlıklarının önemli olması ancak *öteki*lerin belirlenmesiyle mümkün olabilecekti. Bu tasvirler eşref-i mahlukatın bir yansıması gibiydi, mahlukatı ötekiyle paylaşan şerefi kendi hanesine yazıyordu. Belli ki insan bu resimlerle doğadan ayrılma, özel olarak var olma öyküsünü ifade etmeye çalışıyordu. Bu dünyadaki varlık nedenini içeren dinsel bir söylem vardı arka planda. Neanderthalensis ve Homo sapiens'ten bu yana varlığını bildiğimiz bir mitik inancın şekillenmesi bu resimlerle gerçekleşmişti. Göründüğünün ötesinde bir görünmeyene atıfta bulunan resimlerdi bunlar, görünür olmak isteyenin gösterenleri. Bir an için bunların bir inanç göstergesi ve belli bir "yaratılış" mitinin parçası olduklarını hayal edip günümüze kadar çok da fazla değişmediklerini düşünelim ve Avrupa'nın bir çok mağarasında baskın olarak kullanılan göstergelerden birisi olan boğanın şöyle kabaca arkeolojik ve mitolojik takibini yapalım. Fransa'nın Lascaux Mağarası'ndaki Boğa Salonu'ndan itibaren boğa figürünün insanın dil yoluyla kurduğu semiotik dünyada önemli bir rol üstlenmiş tanrısal bir varlığa atıfta bulunduğunu düşünelim ki, bu son derece mümkündür. Daha erken boğa tasvirlerinin bulunduğu mağaralar elbette var ama özel bir konumda betimlendikleri için özellikle başlangıç noktası olarak burayı ele alalım. Bu tarihten itibaren de boğanın bir figür olarak dünyanın pek çok mağarasında resimlenmeye devam ettiğini rahatlıkla görebilmekteyiz. Yani boğa tarih öncesi mağaralardaki popülaritesini binlerce yıl boyunca hiç kaybetmeden devam ettirmiştir. Bu hayvan adeta tüm zamanların resim sanatında bir arzu nesnesine dönüşmüştür. MÖ 17

bine tarihlenen Lascaux'dan tam 10 bin yıl sonra ve bambaşka bir coğrafyada tüm yaşamı radikal biçimde değişmiş insanların kurduğu Çatalhöyük yerleşiminin evlerinde hâlâ boğanın özel anlamını koruduğu görülebilmektedir. Hem duvarlara yansımış resimlerden hem de üç boyutlu boğa başlı duvar aplikasyonlarından yerleşik tarım yaşam biçimine geçmiş bu insanların hayatında bu hayvanın çok merkezi bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Yazısız dönemin bu türden dilsiz eserleri bize boğanın sadece boğa olmadığını, gördüğümüz şeyin görünmeyen başka mitlere atıfta bulunduğunu öğretirler. Çatalhöyük halkı bu resimleri duvarlarına çizdiğinde ve boğa başlarını yine mimarinin dikey elemanlarına raptettiğinde, büyük baş hayvanları da evcilleştirmişti. Buna rağmen, evcilleşmemiş büyük baş hayvanların, özellikle de boğanın toplum içerisinde boğadan öteye bir anlam taşıdığını görebiliyoruz. Hatta son yıllarda yapılan kazılarda yaban boğalarının toplumsal ve tarihsel inşada rol oynayan bir kutlama hayvanı olduğuna dair veriler elde edilmiştir. Öldürülen yaban boğaları için şölenler düzenlendiği, toplantılar yapılıp tarihsel bir hafıza inşasına girişildiğini gösteren veriler tespit edilmiştir.

Benzer biçimde boğanın izini yazılı kültürde takip ettiğimizde de bu hayvana atfedilen ayrıcalıklı konumu mitolojik anlatılarda görebiliyoruz. Örneğin Mezopotamya'da Gılgamış mitinde Gugalnana adıyla anılan tanrıların savaş boğası, bu hayvanın yaşam-ölüm diyalektiğinde kritik bir pozisyonda konumlandığını gösterir. Aynı kültürdeki başrol tanrılarından birisi olan Marduk'un da boğa olarak anılması sanırım yine boğanın kendi hayvansal bedeninden öteye yapılan atfına önemli bir örnektir. Akdeniz Uygarlığının kadim kültürlerinden Mısır'da da durum çok farklı değildir. Apis adıyla tapım gören *kutsal boğa*nın önceleri Ptah'ın sonraları ise

Osiris'in bedenlenmiş hali olarak saygı görmesi bu hayvanın insan zihnindeki ciddiyetine işaret eder. Tunç Çağların Anadolu'sunda Hatti ve Hitit kültüründe, boğanın Çatalhöyük'ten bu yana önemini ve varlığını sürdürdüğünü gösterecek veriler bulunmaktadır. Şerri ve Hurri adıyla Teşup'un arabasını çeken boğaların yanı sıra, boynuza atfedilen iktidar imgesinin tanrıların başlıklarına dek sirayet ettiğini Hitit kabartmalarından görebilmekteyiz. Doğu'nun gizem dinlerinden olan ve Batı'yı da uzun bir süre etkisine alan Mithras'ın dünyadaki yaşamı var etmek için *kutsal boğayı* kurban etmesi, bu hayvanın taşıdığı tanrısal anlamın Roma Dönemi'ne kadar devam ettiğini göstermeye yeterlidir. Antik Yunan inancında Zeus'un kutsal hayvanı olan boğanın yanı sıra Girit'in Minotauros'u, hayvan çizen insanın kastının hayvandan ötesi olduğunu gösteren önemli arkeolojik verilerdir. Mitolojiye yansımış bütün boğa hikâyelerini burada sıralamak gereksiz elbette, ancak belirtmeliyim ki İspanya ve boğa güreşlerini de dikkate alınca, boğa günümüze dek önemini korumuş, bir metafor olarak anlamı göstergelerle uzağa taşınmıştır. Kuzey Sami alfabesinin ilk harfi olan Alaf'ın öküz anlamına geldiğini ve buradan Arap alfabesindeki Elif'e evrildiğini, rakamsal değerinin bir (1) olduğunu ve bu nedenle de tanrısal bir temsil üstlendiğini göz önünde bulundurunca, tarih öncesinden bu yana bir gelenek olarak devam etmiş bulunan boğa ve benzeri hayvan betimlerinin formun ötesinde bir gösterilene işaret ettikleri rahatlıkla görülebilmektedir.

Bu tür arkeolojik veriler insanın mitler, masallar anlatmaya çok eskiden başladığının ve aslında hep benzer mitler dile getirdiğinin kanıtlarıdır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, insanın kendi senaryosunda dinsel bir varoluş asıl temayı oluşturur. Kendini diğerlerinden, hayvanlardan ayıran ve onlardan hiyerarşik olarak daha üste konumlandıran

insan, yaşamın nedeni olarak gördüğü başkalarını da dilin ve sanatın dünyasına taşıyarak onları orada var etmiştir. Kendi varlığının sebebi olarak da gördüğü bu mistik, gizemli kaynaklar, dünyevi bazı simgelere bürünerek, insanın senaryosunda roller üstlenmişlerdi. Zengin doğa içerisinde oldukça az nüfusuyla insan denilen canlı cennetle simgelenen bir hayat yaşıyordu.

KÜLTÜR KURAN MİTLER

Dönüşüm

Homo sapiens sapiens'in ataları ve öncülleri Homo sapiens ve Neanderthalensis'ten miras alıp değiştirip geliştirerek detaylandırdığı mitin sınırları o denli genişledi ki diğerlerini de içine katıp çatı öyküyü oluşturdu. Sapiens ve Neanderthalensis türlerinin, dünyevi yaşamının bir başka hayatın simülasyonu olduğu inancını öykülerine taşıdığı çok açıktır. Ölü gömme geleneği, cenin pozisyonunda gömü ve cenaze töreni bu "diğer" dünya metaforunun onların inancında var olduğunun göstergesidir. Özellikle Şanidar Mağarası'nda bulunan -biraz spekülasyona konu olsa da- şifalı bitkilerden oluşan mezar hediyeleri bu öykünün uzun zamandır var olduğunun arkeolojik verileridir. Son Paleolitik Dönem'de elde edilen arkeolojik veriler, her iki insan türünün de zihnindeki kurucu anlatının coğrafi açıdan yaygın olduğu yönündedir. Bu öykü temelde *Thanatos* üzerine kuruludur; ölüm yaşayan ve bilen her bireyin sonu olarak arkaik bir realite oluşturmuştur. Thanatos'un bu denli gerçek ve kökensel olması, ondan bir sapma gibi görünen yaşamı da etkilemiş, yolu yaşama düşen ve bu öyküyü bilen her bireyin hayatına yön verir hale gelmişti. Eros, Thanatos'un karşıtı değil ona giden yolların inşacısı gibidir. Bir hakikat bilgisi olarak ölüm bakiyken, yaşam onun kısa süreli kesintisi görünümündedir. Yaşam ölüm yolculuğudur veya yaşamın anlamı ölmektir. Canlı olmak cansız hakikatin kısa süreli

sapmasından ibarettir. Herkes cansızlığa gitmek üzere yola çıkar, nihai destinasyon cansızlıktır. Ulaşılmak istenen, arzulanan yer, gidilen yolun belirleyicisi, yönlendiricisidir. Yolcunun yolculuğu, ölümün belirlediği yol üzerinde gerçekleşir. Canlı oluş asıl formu olan cansız olana doğru yolculuk arzusundadır. İnsan ölmek isteyendir. Ölümsüzlük ölümdür ki burası aynı zamanda başlangıç noktasıdır, içinden yaşama gelinen yerdir, burası *yokyer*dir ve ölümden azadedir.

Başlangıçta gidilen yer/ölüm doldurulmayı, kurgulanmayı bekleyen *tabula rasa*dır, bu nedenle de anlatının sonuna yerleştirilir. Eros ise bu yolculuğun her bireyde tekrar edilmesini sağlayan motivasyondur, arzulanan yerin yolu, yolun döşemesidir. Biyolojik doğum ve ölüm iki nihai durak olarak insan yaşamında ritüel gerektiren olaylardır. İnsanın arzuladığı Cennet'tir, ölümdür. Canlının giremediği, ölmenin zorunlu olduğu yerdir. Gılgamış'ın ölümlü olduğunu hatırlaması nedeniyle gitmeye çalıştığı, ölümsüzlüğün tek bilicisi olan Utnapiştim'in sonsuz yaşam mekânıdır, *Dilmun Ülkesi*'dir. Cennetin mitik anlatıda ulaşılmak istenen yer olması, Thanatos'un, ölüm içgüdüsünün, kaçınılan değil arzulanan şey olduğunu gösterir. Çünkü insan oradan gelmektedir; arzuladığı, önceden bildiği, bulunduğu ve geldiği yerdir. Başlangıçta anlamsız boş bir gerçeklik olan ölüm/cennet bu anlatıyla insanın kendilediği bir yere dönüşür. Dille yaratılan öyküler burayı tanıdık kılar; yokyer, bilinen, eski yere, içinden çıkılan ve hatta kovulunulan yere dönüşür. Arzuların sınırsız tatmin olduğu, yaşamın olmadığı ama ölümün de bulunmadığı cansız yerdir kastedilen. İnsanın kurguladığı ve bizim bildiğimiz en eski öykünün iskeletini bu türlü gösterenlerle işaret edilen ve gösterilen, bilincin, aklın ötesindeki bu yer, yaşamın temel ve pozitif motivasyonunu sağlar. Eros varlığını buna borçludur. İnsanın ilmek ilmek dokuduğu bu

öykü, onun yaşamındaki en büyük kırılma noktası olarak kabul edebileceğimiz uygarlığın nedenlerinden birisi görülmelidir. En azından o dönem insanının böyle düşündüğünü biliyoruz. 12-10 bin yıl öncesinde Yakındoğu'da, arkeologların *Bereketli Hilal* olarak isimlendirdikleri bölgede dünya nüfusunun önemli bir bölümü yaşıyordu ve doğa koşullarının da dayatmasıyla bireylerin farkında olmadığı ama türün uzun soluklu yaşam değişimi gerçekleşmişti. Tapınaklar inşa edilmeye başlanmış, yaşam köylere taşınarak yerleşikleşmiş, başta insanın kendisi olmak üzere bazı hayvanlar evcilleştirilmiş ve toprak ekilip biçilmek suretiyle tarıma başlanmıştı. 4,5 milyon yıllık doğal yaşam biçimi, bir kaç bin yılda terk edilmiş, kültürel yerleşik hayat tarzına geçilmişti. Aylak ve neşeli doğal ortamdan, periyodik çalışmayı ve emek sarf etmeyi zorunlu kılan bir toplumsal hayata geçiş gerçekleşmişti. İnsanın her dönemde olumlu bulduğu bu değişiklikler, gerçeği örtememiş, geçmişe özlemi giderek artmıştı. Bu değişimi yaşayan insanlar, aralarında bu değişimin muhasebesini hep yapmış, bunu hikâye ederek anlamlı kılmaya çalışmışlardır. Eğer onlara ne oldu diye sorma şansına sahip olsaydık muhtemelen bize bütün kabahatin atalarda olduğu yanıtını vereceklerdi. Onların yaşamı çok rahattı ve çalışmak, emek sarf etmek zorunda değillerdi. İlahlar onlara oldukça uygun, bereketli bir doğal yaşam vermişlerdi ve canlarının istediği gibi yaşıyor, arzularını bastırmak zorunda kalmadıkları bir hayat sürüyorlardı. Ancak sonunda ne olduysa olmuş ve bu yaşam biçiminden, ilahlara itaatsizlik ettikleri için kovulmuşlardı. Çünkü onlar, bu yaşam biçimini tanrısal bilgiye sahip olmak için riske etmiş ve cezalandırılmışlardı. Sahip oldukları ilk bilgi ise çıplak olduklarıydı. Sonrasında hikâye malum, insan çalışmaya mahkum edilmiş, bolluk, bereket devri bitmiş, emek ve çalışma dönemi başlamıştı. Zaman artık insanın

değil kültürel devinimin zamanıydı ve insan ona uymak zorunda kalmıştı. İlahların emriydi bu, toprağı temizleyip işleyecek, emeklerini ona verip yemeklerini ondan elde edeceklerdi. Yeni yaşam biçimi, göksel ilahların onları mecbur bıraktığı dünya düzeniydi. Bundan böyle artık *çalışmak ibadetti*, insan *animal laboransa* (çalışan hayvan) dönüşmüş, en büyük metamorfoz gerçekleşmişti. Yeni yaşam biçimini ilahların istek ve emirlerine uygun yaşayanların geri dönebilecekleri simgesel bir düzen kurulmuştu. Çünkü yaşam, kovulunulan yere geri dönebilmek amacıyla dizayn edilmeliydi, yolculuk gelinen yere dönme arzusuydu. İlahların isteğine uymayarak emirlerini yerine getirmeyen ve eski yaşam biçimini devam ettirmeye çalışanlar bu yeni düzenin *öteki*lerini oluşturuyorlardı, onların ötelenmesi bu uygarlık sürdüğü müddet devam edecekti.

Kabaca özetlediğim bu hikâye, değişimi yaşayanların ardından anlatılan, olanı biteni anlamlı kılmaya, henüz alışamadıkları yeni ve güç yaşam biçiminin nedenini açıklamaya yönelik bir kurgudur. Ölümün ardındaki boşluk bu hikâyeyle doldurulmaya çalışılmış ve bunda da bir hayli başarılı olunmuştur. Bugün dünya üzerinde yaşayan insanların büyük çoğunluğunun hikâyesi haline gelmiştir. İnsanın ürettiği, kendilik sorununa ve kimlik inşasına yanıt veren bildiğimiz en eski mittir aynı zamanda. Konuşan insanın dünyevi varlığına anlam kazandıran bu hikâye dünyadaki neredeyse tüm yaşananların nedeni ve belirleyicisidir.

Bilmek ve Cinsellik

Bu anlatının en azından kutsal metinlere yansıyan kısmının en kritik noktası Homo ataların, bu her dalı yemiş dolu dünyadan kovulması ve buna neden olan suçtur. Örneğin

Türk mitolojisinde, Tanrı Ülgen'in topraktan şekillendirip cennetine koyduğu Ece ve Törüngey'in yasak olan meyvelerden yemesi, kovulma nedeni olarak gösterilmiştir. İçinde yaşadığımız kültürün kurucu metinlerinde de benzer bir öykü kaleme alınmıştır. Tanrının insanı çift olarak yarattığı Âdem ve Lilith öyküsünde bütün meyveler özgürce yenilebilirdi. Yaratıcı unsur onlara hiçbir yasa ve yasak getirmemişti. Bununla birlikte cennetin sınırsız haz diyarında yaşayan bu çift bir süre sonra cinsellik yüzünden kavga etmişlerdi. Çünkü onların bir cinsi de cinsiyeti de yoktu dolayısıyla atanmış rolleri olmayan özgür ve eşit bireylerdi. Doğanın tüm sırlarına vâkıf bedenleriyle sınırsız rüyalar diyarında bir ömür sürmüşlerdi. Aralarındaki münakaşa Lilith'in cennetten kovulması ve şeytana hizmetle cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştı. Âdem'in melankolik yalnızlığını giderecek yeni bir kadın dünyaya getirme söz konusu olduğunda, yaratanın bu münakaşayı göz önünde bulundurması gerekecekti. Bu nedenle de ilah Havva'yla birlikte yasayı da yaratmış, cennet bahçesinin düzeni için insanın üzerinde bir güç ve yaşam belirleyici unsur olarak atamıştı. Bundan böyle cinsiyet cennetteki bedenlerin kaderine dönüşecek, onların varlık pozisyonunu ve formunu şekillendirecekti. Yasayı ve yasağı koyan, doğanın varlık bilgisine de vakıftı. Yasa koyucu doğanın a priori verili bilgisini, Zeus'un insanlardan ateşi alması gibi bu yasa ve yasakla geri almıştı. Bundan böyle bildiklerini unutmuş, kendine yabancılaşmış, kendi kimliğini arayan canlılara dönüşmüşlerdi. Çünkü cinselleşmiş olan cinselliğinde cinselliğini kaybetmişti. Psikanalizde tartışılan meselelerden biri bu noktada ortaya çıkmıştır, *cinsellik yoktur*. Bu andan itibaren kurucu metinlerde bilmek sorunu ön plana çıkar. Bilmediklerini bilmeyen hayvanların bilme sorunları

yoktur. Bilmeye başlamak Âdem'le Lilith'den itibaren insanın problemi haline dönüşmüştür. Bilmediklerini bilmeyenlerin cinselliği, bir sorun olarak bilinç düzeyine geçirilmediği için sorunlu bir alan değildir. Onlar doğanın kadim bedensel bilgisiyle, cinsiyet rollerinden bihaber sorunsuz biçimde sevişirler. Bilgi insanı sorunlu alanların, bilinmesi gerekenlerin içine mahkûm eder. Çünkü insanı hayvanlıktan ayıran ayrı bir varlık formu haline getiren şey bilmediğini biliyor olmasıdır. Bilmediklerinin varlığı veya bilginin eksikliğinin bilinci onu diğerlerinden ayrı bir mecraya fırlatır, bilinçdışına. Bilinçdışının bilmekle ilişkisi biraz karışıktır, burada bilmediğimizi bildiğimizin bilinmemesi problemiyle karşılaşırız. Yeni dünya düzeninde yasa koyucunun cinselliğe dair yasal düzenleme getirmesi ve kısıtlaması onu bilinçdışının önemli unsuru haline getirir. Bilmediğimizi bildiğimizi bilmediğimiz şey belki de budur. Cennetten kovulma metinlerinde de görüldüğü gibi bundan böyle cinsellik simgesel dilin göstergeleri altına itilerek işaret edilen sosyal bir eyleme dönüştürülmüştür. Toplumsal kurulum içinde sıklıkla tekrarlanan bu simgesel işaretleme yöntemi, gösterenin gösterileni yutmasına neden olup onu yok etmiştir. Etrafı ahlak denilen toplumsal *değerler*le sarılmış, kapatılıp baskılanarak utanılacak bir eylem haline getirilmiş, yetmemiş yasaklanmış, kodlanmış, biyolojik bir edim olmaktan çıkarılarak toplumsal-simgesel bir hale büründürülmüş ve ontolojik olanın alanına taşınmıştır. Dolayısıyla ortada bedenlerin doğrudan hazzı paylaştıkları cinsel ilişki diye bir şey de kalmamıştır.

Kültür kuran mitlerin yer aldığı kutsal metinler, bu öykünün en can alıcı noktasının yasaklanmış meyvenin yenilmesi olduğuna işaret etmektedir. Deveyi yardan uçuran bu meyvedir. *Bilinmezleri bilme* ağacının meyvesi olarak adlandırılan

bu meyve yine simgesel bir imleyen olarak karşımıza çıkar. Burada yasak ağacın meyvelerinden yiyen insan gerçekte ne öğrenmiştir, hangi bilgiye sahip olmuştur soruları önem taşımaktadır. Bilginin yasak ve gösterenle örtülü nesne oluşu ilginçtir. İnsana dahil olmayan, onun dışında tanımlanan bir bilgi söz konusudur, sadece yasa koyucunun, yaratıcının vakıf olduğu bir gaip bilgi. Yani başlangıcından bu yana insanın dahil olmadığı bir bilgi biçimi bu ağacın meyveleri olarak öykünün en heyecanlı yerinde konumlandırılmıştır. Kutsal metinlerde bu bilginin, sadece ölümsüz olana ait olduğu vurgulanmaktadır. Şeytan, Havva'ya bu meyveyi önerdiği zaman onun tanrısal bilgi olduğunu, onu yemeleri halinde iyiyi ve kötüyü ayırabileceklerini ve tanrının bildiği her şeyi onların da bileceğini söylemişti. Oysa ki Havva bu meyveden yerlerse öleceklerini biliyor bunun için de onu yemekten kaçınıyordu. Bütün bunların ötesinde meyveyi yediklerinde Âdem ve Havva'nın daha önce hissetmedikleri bir şeyi, çıplaklıklarını fark etmeleri olayı biraz daha karmaşık hale getirir. Bu durumda bilgi olarak kodlanmış, iyiyi ve kötüyü ayırt etme veya bilinmezleri bilmenin sırlarının yüklendiği ağacın bir imleyen/gösteren olarak neyi gösterdiği biraz daha açıklığa kavuşmaktadır: Âdem'le Havva'nın işledikleri eylem onlara çıplaklıklarını fark ettirecek, giyinme ihtiyacı ve utanç duyacakları bir fiile işaret etmektedir. Kısacası, bilmek ile cinsellik arasındaki bu bağ yukarıdaki kısa açıklamayı doğrular niteliktedir. Çünkü bilgi ağacının meyvesinden yenilmesinin yasaklığı onun bir bastırma nesnesi olduğuna da gönderme yapar.

Metinlerde bilgi ve cinsel ilişki arasındaki bağı veren bir başka nokta da cinsel ilişki için kullanılan ifadenin de aynı oluşudur. Bir başkasıyla cinsel ilişkiye girmek *onu bilmek*

olarak, Özne'nin eylemi şeklinde ifade edilmiştir. *Ve Âdem Havva'yı bildi*, ifadesi cinsel ilişkinin simgeselliğini ortaya koymaya yeterlidir. Cinsel ilişkiden söz edilirken bilmek fiilinin kullanılıyor olması cinsel ilişkinin çok daha temel bir probleme karşılık gelmesinden kaynaklanır. Bedenin çıplaklığı, cinsel ilişkinin dolayımsızlığına, hazza dayalı dinamikle, sınırsız gerçekleştiğine işaret eder. Çıplaklığını fark etmek ise bedeni giysilerle göstergeye dönüştürmek, cinselliği simgesel boyuta çekerek toplumsallaştırmak demektir. Biyoloji ve onun doğal edimleri bundan böyle kültürün göstergeleri altına hapsedilmiş, tabiri caizse ehlileştirilmişti. Böylece bedenlerin arasındaki ilişkiyi tayin ve kontrol eden ve içinde iktidar barındıran yasa ortaya çıkar. Âdem'in Havva'yı bilmesi ifadesinde bilen ve bilinen düşünüldüğünde ötekindeki bilgi eksikliği dikkat çeker. Cinsellik -sembolik olarak- bilgisi eksik olanın veya hiç olmayanın ötekinde kendini tümlemeye, bilgisini tamamlamaya çalışması anlamına da gelebilecektir. Bu eylemin bilgi ağacının meyvesinden yedikten yani bilgilendikten sonra gerçekleşmesi, tanrısal bilginin insanileşmesi veya insanın tanrısallaşması şeklinde de yorumlanabilir. Bunun sonunda sınırsız yaşamdan kovulan insan, soluğu dünyada alır ve kendini burada tarım yaparken bulur. Bilgi ağacının meyvesinden yiyen bu iki insanın ilk öğrendiği şey ölümlü olduklarıydı, bundan böyle yaşamak için çalışmak zorunda kalacaklar ve ölüm yolculuğu yaşamdan ibaret olmayacaktı. İnsanın ilk bildiğinin ölümlülük bilgisi olması Freud'u haklı çıkaracak cinstendir. Elbette bilgi ve cinsel ilişki arasındaki ikili ilişkiye üçüncü bir partner daha, ölüm katılacaktı. İnsanların binlerce yıl öncesinden kurguladığı bu kadim öykü, bu üçlü sac ayağının üzerine kuruludur.

Eros'un peşinden ulaşılan cinselliğin ölümle ilişkisi bu yüzden manidardır.

Bu mitin kurgusunun tamamlandığı dönem, içinde bulunduğumuz kültürün yaşama biçiminin temellerinin atıldığı, kurulduğu süreci içeren Neolitik Dönem'dir. Âdem ve Havva ile sembolize edilen ata-insan yaşadığımız uygarlığın prototip kahramanlarıdır. Akdeniz Uygarlığı diye tanımladığım medeniyetin kurucu insanları, kurucu mitlerin tümünde başrolü üstlenmişlerdir. Bu dönem, uygarlığın temel nitelikleri olan tarım, hayvancılık ve yerleşik hayat gibi kriterlerin başlangıcını da temsil eder. Aynı zamanda, bedenlerin cinsiyetlendirildiği, hakim ideolojiler tarafından kullanma kılavuzu ile etiketlendirildiği dönemi de oluşturur ve kabaca 10-12 bin yıl öncesine karşılık gelir. Lilith'in cinsel ilişkiden kovulduğu, ondaki özgürlüğün ardından gelenlere verilmediği, cinselliğin simgesel düzene yükseltildiği, cinsel ilişkinin ayaklarının yerden kesilip biyolojik olanın kitonyen bağlarından koparıldığı ve toplumsal hale getirildiği dönemdir bu. Mahremiyet, ahlak, utanç, günah, mülkiyet, hukuk, gelenek, sınıflı toplum, iş bölümü, insan ve hayvan sömürüsünün ve daha nicelerinin yani bugünkü toplumsal işleyişin neşet ettiği dönemdir Neolitik Dönem. Lilith'den Havva'ya geçiş, kadının toplumsal konumunun yeniden inşa edilmesi, eski konumunun değiştirilmesi anlamına da gelir. Özgür ve eşit kadından, hamurunu erkeğin bedeninden alan ve ona efendi olarak itaat etmekle yükümlendirilen kadına geçişi bu hikâyenin özü olarak görmekteyiz. Ataerki, feodalite ve hatta üretim süreçleri ve sonuçlarıyla kapitalizmi bile buraya kadar götürmek mümkündür. Sümela Manastırı'nın ön cephesinde bulunan Eski Ahit'ten esinle boyanan yaratılış fresklerinde de gösterildiği üzere, bu sürecin sonu tarımsal yerleşik

yaşam biçimidir. Âdem, karasabanı ile çift sürerken Havva artık çocuklarıyla ilgilenmeye başlayarak kamusal mekândan elini eteğini çekmiştir.

Cinsiyeti İnşa Eden Anlatılar

Homo sapiens sapiens'in kurduğu tarıma dayalı *Buğday Uygarlığı* hetero-normatif ikili cinsiyet üzerinde yükselmişti. Yerleşik düzene geçiş, yaşam biçimindeki değişimler, kalabalık nüfus sapiens'in her bir bireyini yeniden kimliklendirme ihtiyacı duymuştu ve bu kimlik bedenlere atanan cinsiyetlerden ve onların üzerinde uzlaşılmış göstergelerden ibaretti. Bugün artık biliyoruz ki cins de cinsiyet de bedene içkin doğal özellikler değildir, hakim ideolojiler tarafından bireylerin bedenlerine atanırlar. Cinsiyet, yönettiği bedeni üreten, kontrol eden, değiştiren, toplumsal düzeni sağlayıcı iktidari uygulamanın bir parçasıdır. Bireylerin doğuştan getirdiği özellikler veya kimlikler değildir. Cinsiyetten önce bir *ben* olmadığı bile söylenebilir. Dilin, bireyde yarattığı bir farkındalıkla üstlenilen bir dizi beden kullanma kılavuzudur cinsiyet. Bir bedenin cinsiyetlendirilmesi o bedenin toplumsal konumunu, davranış repertuvarını, giyimini, yaşama biçimini ve hatta toplumsal yerini belirleyen kuşatıcı bir eylemdir. Bu yüzden toplumsal cinsiyet, iktidarın ve toplumu domine eden güçlerin cinsiyetidir. Bireylerin bedenleri kendi iradelerine ve kendiliğine bırakılmaksızın bir libidinal yüzey, iktidarın egemenlik alanı, göstergelerin canlandırıldığı ve kimliklerin inşa edildiği bir muharebe meydanı gibi algılanmış ve kullanılmıştır. Aksi takdirde dünyanın büyük bölümünde benzer bir cinsiyet algısının oluşumunu açıklamak da güç olurdu. Doğada uzun süre, sadece bedeniyle yaşayan

insan, tarım ve yerleşik yaşam değişiklikleriyle birlikte, kendi bedenini ve cinsiyet rollerini yeniden tanımlama gereği duymuş, düzen ve normatif yasal düzen için bu iki cinsiyeti bütün bedenlere giydirmiş, karşılığında da onlardan buna uygun davranmalarını beklemiştir. Bir üçüncüsüne tahammül olmadığı gibi ikili cinsiyet içinde de adaletli bir dağılım olmamış, Buğday Uygarlığı, ataerkil bir forma dönüşmüş, eril zihniyetin diğerlerini baskılamasıyla sonuçlanmıştır.

Her kültür kendini yeniden inşa edecek söylemler üretir ve kültürün dinamikleri işledikçe bu anlatılar da fonksiyonlarını sürdürerek, söylenmeye ve dinlenmeye devam eder. Hetero-normatif cinsiyet yapısını dikte eden masallar, öyküler, hikâyeler, şiirler, bu uygarlığın ağına düşmüş toplumların hayal ettikleri popülasyonu oluşturmayı hedeflemektedir. *Kadın* ve *erkek* dışında bir cinsiyetin varlığını yok sayarak reddeden bu anlatılar, *diğerleri*ni daha başlangıçta, dilde yok etmiş olur. *Arzu*yu kontrol edip kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirmeyi hedeflemiş, ensesti tabu haline getirerek yasaklamış, düzenini bunun üzerine kurmuş anlatılar, taşıdıkları her şeyi bilinçdışına iletip görevlerini yerine getirmişlerdi. Bilinçdışının varlığında baskılanan arzu, söylencelerin ana hedefi haline gelmiş, toplumsal düzen bunun üzerine kurulmuştu. Yukarıda mitleri konu ederken de tartıştığım gibi, bu uygarlığın kırmızı çizgilerini cinsel edimlerin yasaklanması veya düzene alınması oluşturuyordu. Toplumsal harmoninin kurulması için cinselliği kontrol etmenin gerekli olduğunu düşünen bu uygarlığın aklı, yerleşik hayata geçerek insanlar arasındaki ilişkileri mimari planlar, evler ve duvarlar aracılığıyla düzenlemişti. İkili cinsiyete mahkûm ettiği bedenlerin bir kısmını duvarlar içine hapsederek, aklınca toplumsal düzeni kurmuş ve korumuştu. Bütün cinsiyetçi

söylemler bu akıl üzerine kuruludur, *erkek* cinsiyeti yüklenen bedenlere mavi gökyüzünün altında kuş gibi süzülmeyi vaat ederken, eve mecbur ettiği diğerine duvarlar arasında pembe ve hülyalı bir yaşam sunmuştu. Deyim yerindeyse arzu yönetimi uygarlığın temel meselesini oluşturmuştur. Anne-baba-çocuk üçgeninde kontrol etmeye çalıştığı arzu nesnesi kanalıyla oluşan aile, onun en küçük birimi olmuş, düzen burada kurulmuş, mülkiyet kan bağından başlamıştır. Aile ve akrabalık ilişkileri uygarlığın örgütlenmesinde büyük rol oynamış, anlatılar ailenin bütünlüğü üzerine yoğunlaşan mesajlar dikte etmişlerdir. Kerameti sorgulanmayan, anlatılarda parlatılan evlilikler ve aile yapısı hetero-normatif bu kurumun koruyucusu olmuştur. Masal, öykü, fikra ve hikâye gibi anlatılar, bir insanın doğuşundan ölümüne kadar binlerce kez dillendirilerek bireylerin zihnine toplumsal normları ve cinsiyet rollerini raptetmiş, onların başka bir seçenek düşünmelerine veya alternatif bir yaşam tercih etmelerine izin vermemiştir. Herkes iyi kurgulanmış, programlanmış birer bilgisayar/robot gibi kendilerinden öncekilerin yaptıkları ve anlatılarda ezberletildiği şekilde zamanı gelince üzerine düşeni yapmıştır ve hâlâ büyük oranda yapmaya devam etmektedir. Anlatılarda karşı cinsle evlenme, her bireyin en büyük beklentisi olarak inşa edilmiş, evlenemeyen veya evlenmeyi tercih etmeyenler bu toplumsal yapı için tehlike olarak işaretlenmiştir. Nüfusun büyük bölümünün, yaşamlarında her şeyin bir yeri ve zamanı olduğunu düşünmesinin başlıca nedeni budur. Normatif göstergelerin güzergahından çıkanların yalnız kalacağına, kurtlara yem olacağına ve toplumda yer edinemeyeceklerine dair o denli büyük bir söylem vardır ki, yalnızlık toplumsal-uygar insanın en büyük korkusu haline gelmiştir. Bu nedenle birey, doğru olmadığını düşünse

ve kendine uygun olmadığını bilse bile kalabalığa, normatif olana yaklaşmak arzusunda olur. Uygarlık ona sürüye katıldığında üreme başarısı, güvenlik, dayanışma ve yemek sözü verir. Uyum (conformity) burada devreye girer ve insan özgürlüğünü rehin bırakıp güvenliği tercih ederek uygarlaşmış türünün yaşamını deneyimler. Yaşadığı artık kendi bedeninin arzuladığı değil, toplumun ona yazdığı hayattır. Anlatılarda aktarılan bireysel ideolojilerin çöküşleri, trajedileri bireyleri yalnız kalmaktan uzak durmaya ikna etmektedir. Homo sapiens sapiens'in uygarlık ideolojisi bu sistemi bütün dünyayı ve nüfusunu içine alacak denli iyi işlemişti.

Kültürün Kuruluşu

Mağaraların kuytularında büyük klanlar halinde yaşayan ve bireylerin ilişkisi ne olursa olsun öteki'yle arasında ilişkiyi sınırlayan her hangi bir paravan olmaksızın sürdürülen prehistorik yaşam, yerleşik köy yaşamına geçişte değişmişti. Daha büyük kalabalıklarla (bir kaç klan aynı anda) yerleşilen köyler, daha büyük grupların dayanışması gibi görünmekle birlikte her ailenin diğerleri ile sınırlarının duvarlarla belirlendiği bir ilişki mekânını oluşturur. Köyler ve içlerindeki evler, planları, yolları, kapıları ve pencereleriyle insanların ilişkilendiği zemini meydana getirirler. Hatta insanlar arası ilişkiler bu mimari sahnenin izin verdiği ölçüde gerçekleşir. Mimari, pasif bir yapı değil, insan ilişkilerini şekillendiren bir aktör olarak okunmalıdır. Her bir aileyi diğerlerinden ayıran duvarlar, her bir mülkiyeti işaretleyen sınırlar, *biz* ve *öteki* kavramlarının inşalarında da belirleyici bir rol üstlenirler. Biz'in sınırının bittiği yerde *öteki*'nin sınırı başlar. Veya içeriden kapanan kapı, *biz*'i belirlerken aynı zamanda dışarıda kalanın, *öteki*'nin de kim olduğuna mekânsal olarak karar vermektedir.

Son yıllarda özellikle Anadolu'nun Neolitik Dönem temsilcisi Çatalhöyük ve Aşıklı Höyük gibi yerleşimlerde yapılan kazılardan, avcı-toplayıcı yaşam biçiminden yerleşik tarımcı yaşam biçimine geçen insanların mutsuz olduklarına dair veriler gelmeye başladı. Bu değişim nedeniyle büyük oranda sağlık sorunları yaşadıkları tespit edilen insanların bir çok

bulaşıcı hastalıkla karşılaştıkları, boylarının kısaldığı ve büyüme stresi yaşadıkları gibi olumsuz veriler elde edilmiştir. Bu insanlar, çalışmaya mahkûm yaşamlarından atalarını sorumlu tutan, her şeyin onların kutsala karşı yaptığı aymazlıklar neticesinde gerçekleştiğini ve bu yüzden cezalandırıldıklarını düşünen insanlardır. Yaşadıklarını anlattıkları bu mit de yeni yaşam düzeninin onlara mutluluk getirmediğini göstermektedir. Oysa ki çok uzunca bir süre başta bilim olmak üzere herkes bunun bir devrim niteliğinde ilerleme olduğunu ifade ediyordu. Fakat değişim sürecinin içinde yaşayan insanlar yaşadıklarından memnun değillerdi. Belli ki tarım, hayvanların evcilleştirilmesi ve dört duvardan ibaret yeni yuvaları onları eskisinden daha rahat ettirmemişti. Zaten belki de değişimi bu amaçla gerçekleştirmemişlerdi. Göbeklitepe buluntuları göstermektedir ki tarım, hayvancılık ve yerleşik yaşam biçimine geçmeden önce insanlar, sabit, taşınmaz tapınaklar inşa etmeye başlamışlardı zaten. Yani onları yerleşmeye zorlayan şey inançlarıydı, coğrafyaya atfettikleri *yer kimlikleri* ve *kutsiyet* nedeniyle bulundukları yerden ayrılamaz hale gelmişlerdi, dolayısıyla tarım ve hayvancılık bir mecburiyete dönüşmüştü. Onların asıl amaçları cinselliğin, cinsel ilişkinin yeniden tesis edilip düzenlenmesiydi, en azından elimizdeki binlerce yıl öteden gelen yazılı mitler, uygarlığın nedeni olarak bunu ileri sürmektedirler. Bu mitik öykülerin arkeolojik bir veri olarak değerlendirilmesi bizi bu sonuca götürmektedir. Buzulların çekilmesiyle doğa ve iklim koşullarında başlayan büyük değişim, insanların dört milyon yıldır doğayla ve diğerleriyle (bitkiler, hayvanlar) kurduğu ilişkiyi sürdürülemez hale getirmişti. Buzul dönemden alıştıkları çevresel faktörlerin hızla değişip dönüşmesi, havanın nispeten ısınması, tüm canlıların yaşamında problem doğurmuştu. İklimsel koşulların yumuşamasıyla

meydana gelen nüfus artışı onlar arasındaki cinsel ilişkilerin dengesini bozmuş ve yeni bir düzen ihtiyacı hasıl olmuştu. Bunda en büyük pay inşa ettikleri kutsal mekânlar, belli bölgelere verdikleri ehemmiyet ve anlam yüzünden hareket edememeleriydi. Çünkü bu yüzden kısa sürede sömürdükleri ve kendini yenilemesine izin vermedikleri doğa onları ekmeklerini topraktan çıkarmaya zorlamış, tarıma geçişten başka bir seçenek bırakmamıştı.

İşte tüm bu faktörler, insanların yaşam biçimlerini değiştirmelerine yol açmıştı. Geçim kaynaklarının değişiminin yanı sıra insanın cinsiyetlenmesi de bu süreçte gündeme gelmişti. Cinsiyet, dil yardımıyla toplumsal bir kimliğe dönüştürülmüş ve cinsellik ortadan kaldırılmıştır. Bedensel olan, dile, kültürün dünyasına taşınmıştır. Hazzın toplumsal olanla anlaşmazlığı ortadadır. Toplumsal yaşamda ötekiler haz için engelleyici bir unsura dönüşür. Bireylerin yalnızlığa ve tatminsizliğe mahkum edilerek baskılanması yeni toplumsal düzenin taze yasasını oluşturur. İnsanların yarısının bedenine atanan kadınlık cinsiyeti, rolü erkek olan diğerleri karşısında ötekileştirilmiş, günahın yuvalandığı, dikkat edilmesi, uzak durulması gereken bir kimliğe dönüştürülmüştü. Kadın olarak kodlanan bu bedenin/cinsiyetin sınırları evin sınırlarıyla belirlenmişti. Bir cinsi kapatarak ortadan kaldırılan cinsellik sayesinde, birlikte yaşamın mümkün olduğu bir kültür inşa edilmişti. Bu birliktelik toplumunun iktidarını da erkeklik almıştı. Üstelik bu toplumsal yapının kurucuları kadınlık ve erkeklik referansını göklerin kutsiyetine bağlamışlardı. Kadın o bolluk, bereket dolu yaşamdan kovulmanın müsebbibiydi ve bu yeni dünyanın ötekisi olmak tüm kadınların tanrısal kaderiydi. Homo sapiens sapiens'in kendine en iyi rolü biçtiği mit buydu ve sonra da tüm zamanlara yayılmış, hakim

ideoloji haline gelerek dünyanın anlamı kabul edilmiş, kültürün kurucusu olmuştu.

Bilgeliğin Bedeli

Bu hikâyede gizli olan unsurlardan birisi insanın bilgi dünyasına geçmesi ve bunun bedelini ödemesidir. Bilmediğini bildiğini bilmeyen hayvan-insan olarak yaşamını uzun yıllar devam ettiren türün bireyleri için ontolojik veya epistemik bir sorun yoktu. Varlığı, bilgiyi ve anlamı sorgulayan bildiğini bilen insan, başta kendi varlığı olmak üzere, bütün anlamı ontolojik bir alana taşımış ve bedelini çok ağır ödemiştir. İlahın bildiğini bilmediğini fark etmek hayvan-insan olmayı bir cehalet kümesi içine sokmuş, insan bedeli ne olursa olsun bilginin peşine düşmüştü. Yasaklanmasına karşın bilgi ağacının meyvesini yemek, onu ait olduğu türsel hayvani sınıftan ilahi-ruhsal bir sınıfa yükseltecekti. Arzusu yerin bedeni değil göğün zihni yapısına sahip olmaktır. Çünkü bilme ihtiyacı bir eksiklikten, bilgisizlikten dolayısıyla da bir arzu eksikliğinden kaynaklanır. Arzuların tatmin edilmesi için bilmek şarttır çünkü bilmek zaten arzu eksikliğidir. Arzu dilin içine düşmüş ve tatmin talep etmeye başlamıştır. Bilgi peşinde koşan öznenin ulaşmaya çalıştığı arzudur. Bu arzu da ölümsüzlüktür. Ölümlü olandan ölümsüz olana doğru bu sınıfsal-türsel değişiklik ise bilgi denilen gücün ardında gizliydi. İnsanın öğrendiği ilk şey ölümlü olduğuydu. Cennet bilmediğini bildiğini bilmeyenlerin mekânıdır ve orada ölüm yoktur. Her şey gibi ölüm de dille birlikte bir epistemik ve ontolojik probleme dönüşmüş, bilmekle hayata dahil olmuştur. Cennette, cinsel organları olduğunu bilmeyen, üreme sorunu ve hatta bir göbek bağı olmadan yaşayan için ölümsüzlük vaat edilirken, ölüm bilgisine sahip olanların cennetteki sonsuz yaşamı ancak öldükten sonra gerçekleşebilir. Ölüm bilgisi,

bildiğini bilenin ölümlülüğüdür ölüm bu nedenle hayvan için bir ontolojik sorun değildir. Özündeki hayvan ölünce ancak insan, insan olur. Ölümü ifade eden, ölümü sesleten hayvan insana dönüşür. Bu dönüşüm bireysel olarak dünyaya geldiğinde gerçekleşir. Çünkü bir cenin ölürken bir bebek-insan dünyaya gelmektedir. Zira insanın anlamlı hale gelen sesi-dili insanın ölümlü olduğunun bilincinde olmasıdır. İnsan cennetin ölümsüz yaşamından ölümlü dünyevi yaşama geçişini bu öyküyle, kendinden önce yaşayan türün bireylerini suçlayarak, ölümlü ve çalışmaya mahkûm oluşunu açıklamıştır. Bu öykü, tanrısal bir kökenden gelen kibirli Gılgamış'ın ölümlü olduğu bilgisine vakıf olduğunda başına gelenleri hatırlatmaktadır. Bu bilgiye sahip olmayan Gılgamış, ölümlülerin cesaret edemeyecekleri her şeye kalkışarak ölüm korkusu taşımaksızın bir yaşam sürmüştü. Ne zaman en yakın dostu Enkidu öldü, Gılgamış onun ölümünde kendi ölümlü bedenini gördü:

Ben ölmeyecek miyim?
Ben de Enkidu gibi ölmeyecek miyim?
Gönlümü üzüntü kapladı.
Bana ölüm korkusu geldi.
Şimdi kırlara koşuyorum
Ubar-tutu'nun[6] oğlu Utnapiştim'e[7] gidiyorum.
Aceleyle oraya gidiyorum.

---

6 Sümer mitolojisinde Utnapiştim'in (Tufan kahramanı) babası olarak bilinir. Şurrupak'ın (Fara) efsanevi krallarındandır. Tufan öncesi kral listelerinde Utnapiştim'den başka adı geçen tek kraldır.

7 Sümer Tufan mitolojisinin kahramanı, Nuh'udur. Şurrupak kentinin bilge krallarındandır. Adının sözcük anlamı "yaşamı gören, her şeyi bilen" olan Utnapiştim, tufandan sonra tanrılar tarafından ölümsüzlükle ödüllendirilmiş, Dilmun'a (cennete) yerleştirilerek sonsuz bir hayat sürmüştür. Ölüm denizinin geçilmesiyle ulaşılabilen Dilmun'da kayıkçısı Urşanabi sayesinde dünyayla ilişkilerini devam ettirmiştir.

Geceleyin dağın geçidine vardığımda
Aslanları gördüm ve korktum.
Başımı yukarı kaldırıp Sin'e yalvardım,
Tanrıların büyük kadınına
Gücüm tükendi, beni onlardan koru.

Annesi Tanrıça Ninsun'un ölümsüz ve kral babasının fani genlerinden dünyaya taşınan Gılgamış, arkadaşı Enkidu'nun ölümüyle, babasından gelen ölümlü kökenini hatırlayıp bu sözleri sarf etmişti. Gılgamış'ın Dilmun ülkesine yolculuğu bu noktada başladı. Dilmun ölümsüzlerin yurduydu ama ölüm denizinin ardında konumlanıyordu. Gılgamış, Mecnun gibi düştüğü bu yoldan ölümlü olduğu bilgisiyle çaresizlik içinde geri dönmüştür. Onunki türün ölüm karşısında edindiği öğrenilmiş çaresizliğe vurgu yapar. Ve o ölümsüzlüğü dilin dünyasında bir özne olmakla cismen değil ismen elde edebileceğini görmüştür. Bütün maceralarını katiplere yazdırıp ismini ölümsüz kılmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi ölüm de ölümsüzlük de dilde ve bilenin bilgisindedir. Ölümü bilmeyen ölümsüzlüğü de bilmez.

Bilmek epistemolojik olarak da bir kırılma yaratır ve dildeki ölümsüzlüğü mümkün kılan cenneti meydana getirir. Yaşamak, ölmek, cennet, dünya gibi dilden ibaret tanımların varlık alanıdır. *Bilme öncesi insan* için bu kavramların hiçbiri yoktur, onun için ne hayat vardır, ne ölüm, ne dünya ne de cennet. O, bu nedenle ânı, ona doğasının her an sunduğunu deneyimleyendir. O sadece insan nezdinde hayvandır, canı olandır. Bir canı olup olmadığı onun ne problemi ne de tanımıdır. Tanımlamak, bilmediğini bilmeyenin problemidir. Önce kendinden başlayarak ötekini/hayvanı yaratır dilde. Onun hayvan dediği hayvan değildir, o insanın dilindeki temsilden ibarettir. Bir öteki olarak hayvan ve insan

arasına dildeki gösterge girer. Dile getirenlerin dilindeki anlam ve tanımdır; dünya, hayat, cennet, ilah gibi. Yaşadığının ötesinde bir anlam arama ihtiyacı insanın bilmesiyle yani ölümlülük duygusuyla başlamış denilebilir. Ölümü bilenin kendisine ölümsüz bir hayat devşirmeye başlamasının nedeni bilmediğini bildiğini bilmeyenin cennetinden kovulmasıdır. Bilmek ontolojik bir yarığa yol açmış, bu yarık dilin nevrotik ürünleriyle doldurulmaya çalışılmıştır.

İnsani dilde hayvan olanın ânı yaşamasına karşın, bilmenin tüm olanaklarıyla donanmış insan ânı, şimdiki zamanı yaşayamaz. O geçmişle gelecek arasındaki bir sürece sıkışmış tarihsel bir varlıktır. Geçmişten aldığı, cennet yaşamını tatmanın motivasyonuyla geleceğe, yeniden gitmeyi arzuladığı cennete gözünü dikmiş olandır. An, onun ilgisini çekmez, o bilir ki içinde bulunduğu şey arzuladığı, bulunmak istediği şey değildir. O zamanın yanlış yerindedir ve bir an önce arzuladığı yere ulaşmak isteyendir. Bu amaç onun şimdiki zamanının heder olmasına ve dolayısıyla yaşamını yaşamadan telef etmesine yol açar. Söylence, mit anlamı kurandır, dünyayı senaryolaştırır, resimler, her şeyi yerli yerine yerleştirerek kozmosu sağlar. Bir zaman dizininde her bir şeyi sıraya sokar. Zaman herkesin yerini bulmasını sağlayan bir işleyiş anlamına gelir. Geleceğe ödüller yerleştirir, büyük ödüller, ütopik ödüller. İnsanın şimdiki zamandan vazgeçip gelecekteki büyük hedeflere, tatminlere koşmasının nedeni budur. Çünkü uygarlık insana daha fazlasını istemeyi öğretmiştir. Oysa ki geleceğe dair hayallerle harcadığı her an onu ölüme biraz daha fazla yaklaştırır. Heideggerci bir yaklaşımla *insan ölüme-yönelik-varlık*'tır. Arkaik mirasın taşıyıcısı bedeniyle ölümü arzulayandır. Yokluğun, yaşamsızlığın sonsuz dünyasına gitmeyi arzular çünkü hayat/yaşam bu yaşamsızlığın küçük, önemsiz ve geçici bir formudur. Var olan aslına, yok

olana geri dönmeyi arzular. Bu hayvan bedeninde sorunsuzdur, çünkü onlar bunu bilmediklerini bildiklerini bilmezler. Oysa ki insan yaşamının yakın zamanında bu bilgiye nail olmuş, nereye gittiğini bildiğini bilen bir varlığa dönüşmüştü. Gözleri gelecekte olanın geri dönüşü söz konusu olamaz.

Bilginin, zihni ürünlerin belki de ruhun başlangıç noktası burasıdır. Bedenin dışında dil yoluyla üretilen bu dil-bilgisel gerçeklikler, tabula rasa olan ölümü anlamlı mitlerle süsleyerek yeni insanın arzu nesnesi olarak konumlar. Onun bildiği ölümün yokluğu, karanlığı, yaşamsız dünyası değildir artık, o diliyle ona anlam katmış orada bereketli bir dünya ve sonsuz bir hayat inşa etmişti. Bilmenin çaresizliğinden kurtulmanın veya bu ağırlığın altında biraz olsun nefes alabilmenin yolunu bu şekilde bulmuştu. Onun arzusu, ölümsüz hayatın arzusunun arzusuydu. Bu talep karşısında ölümsüz hayat ancak bir şekilde insanın arzusuna yanıt verebilirdi, sadece ölmesi koşuluyla bu aşk mümkündü.

Dil-öncesi insan, hayvani olandır ve geleceğinde hedefler, varoluşsal sorular/sorunlar yoktur, haliyle yanıtlar, mitler de yoktur. Mit dille başlar ve dil mitlerle, sorgu dilde mümkündür. Bu dönem insanın hatırlayamadığı çocukluğudur, dile getirilemez olanı temsil eder. Dilsiz deneyim dünyasıdır, *ilkel* deneyimler alanı. Sınır dildir, dille çizilir. Bilinç/ışık bu sınırın bu tarafında kalır, sınırın ardı hayvandır, karanlıktır, bilinçdışıdır. Göstergelerin dikte ettiği faşizmden önceki özgürlükler deneyimi dünyası bu sınırın ötesindeki zaman dilimidir. Dilin ödülsü cehennemiyle tanışmamış olan bu *ilkel* insanın yaşayacağı şimdiki zamandan başka zamanı yoktur. Umut ve vaat dildedir, dili olmayanın umudu da planları da yoktur, ânı yaşamaktan başka seçeneği, ihtiyacı da bulunmaz. Dilin aracına binen zamansallaşır, değişim onun en büyük arzusu ve hayali haline gelir, umutları canlanır,

gözünü topraktan kaldırıp geleceğe diker. Şimdiki zaman ve dolayısıyla yaşanan an kaybolur, anlamsızlaşır, önemsizleşir. İlk feda edilen yaşanılan an olur. Arzuların tatmini geleceğe devredilir. İnsan olanın kendini ayırmaya çalıştığı hayvanlıkla farkı burada yatar. Hayvan olan ânı yaşar, onun için o anda hissettiği, ihtiyaç duyduğu tatmin edilmelidir. Oysa insan, büyük hayaller ve ödüller için yaşamını feda eder, ömrünü çarçur eder. Bu haliyle anlam, insanın ihtiyacını karşılayan mitolojik öykülerin yaşam mekânı iken diğer yandan insanı ölüme hazırlayan bir zaman makinesine döner, geri dönüş yoktur, istikamet hep ileridir. Çünkü insan olan bir oluş halindedir, olmak istediği forma henüz uzak olandır. Birey için olmasa da tür için yolculuk uzundur. Küçük bir anlık haz için gelecekteki sonsuz tatmin riske edilemez. İnsan bu andan itibaren gelecek yolcusudur ve gelecekte kendini bekleyen dolayımsız hazların hayali şimdiki zamanın yaşanması önündeki engeldir. Ve kapitalizm de bu zamansal çizgi üzerine konuşlanmış, içinde bulunulan zamanın heder edilmesinden doğan boşluğu daha fazlası ve iyisiyle doldurmayı vaat ederek insanı ilerlediğine inandırmıştır. İnsan olmanın özgürlüğünü elinden alan bu zamansal oluştur. Kontrol etmek istediği zamanın kontrolüne girmiş, kendi zamanının iplerini bile kendi dışına atfettiği ilahi varlığa teslim etmiş bir insanla yüz yüzeyiz.

Tarih ve zaman hayvanın insana dönüştüğü noktada başlar. Öyleyse zamanın dünya üzerindeki varlığını insan olarak tanımlayabiliriz. Zaman insan oluşla başlamıştır ve Kojeve'nin perspektifiyle söylersek hayvanlığa dönüşle de sona erecektir. Tarihsel insan özgür insan değildir. Zamanın akışı içinde, kültürle/yapay seçilimle özgürlüğünü yitirmiş sürüklenmektedir. Hayalini kurduğu kendi geleceği değil, ona dilde önerilmiş bir *ütopya* hatta *atopya*dır. Ağaçlara zamanı

gösteren çentikler atmaya, başını kaldırıp gökyüzüne bakmaya, yıldızları gözlem ve takip etmeye başlayanın, zaman referansını elinde tutması mümkün olamaz. Zaman ile içinde sürekli yaşanan aynı zaman değildir hatta zaman zaman değildir, çünkü zamandaki bir noktanın diğerinden farkı yoktur. Ama insan geçmiş ve gelecek çentikleri arasında sıkıştırdığı varlığını hep ileriye taşıma gayreti içindedir.

İnsanı İnsandan Ayıran Mitler

İnsan olma süreci anlatma sürecidir ve anlatma yer tutmayı hedefler, merkeze koyduğu kendinin etrafını mitlerle dokuyan insan anlatarak evren kurar. Evreni insanın dil işçiliğinin sonucu olarak görmek mümkündür. Son bir kaç yüz bin yıldan bu yana kendisinin kim olduğu üzerine sorular sormaya ve yanıt vermeye başlayan insanın ve dilin ilk hedefi, yukarıda da özetlemeye çalıştığım gibi, dünyadaki varlığını kendince anlamlı bir dizgeye oturtmak ve bu anlama referans kurucu mitler üretmektir. Kendi varlığının sorusuna paralel olarak yaşamı ve dünyayı da sorgulayan insan tüm öyküleri içine alacak bir çatı mit oluşturmuştur. Başka bir dünyanın simülasyonu olan dünyada yaşayan insanların sürgün hayatları ve geri dönme umutları evrenin kuruluşunu içeren mitin detaylarıdır. İnsan toplumsal yaşamı kurana kadar, her şeyi kapsayan bu semiotik evreni oluşturma çabası içine girmiştir. İhtiyaç duyduğu anlam bu büyük mitin çatısı altında toplanmıştır. Ontolojik konumlanma çabası bir çatı mitte bir araya gelmiş, dünyada var olmanın ve yaşam denilen mefhumun anlamı bu vesileyle açığa vurulmuştur. Özünde olmayan, bilince sığmayan bilinçdışının karanlıklarında dile gelmiş, anlatılmış ve mağaraların duvarına yansımış, kimi taşların şekline sığınmıştır. Bu ontolojik sığınma sağlayan öykülere *mythos* ismi verilir; insanı kaybolduğu, anlamlandıramadığı kaostan, kimliksizlikten kurtaran sözel anlatılardır. Bu mitler, insanın ihtiyaç duyduğu *simülakrı* inşa eden

senaryolar içerirler. Mitler sayesinde, göklerdeki ilahın yeryüzündeki sureti olduğuna inanan insan, kendi varlığına anlam katmayı başarmış ve dünyevi yaşamını da bunun üzerine kurmuştur. İlah, insanın kendi iradesi ile yapamadığı şeyin temsili, mutlak, koşulsuz bir şeydir. Kendisi zamansız olan ilah, zamanı insanın işletim sistemi olarak belirlemiştir. İnsanın ontolojik varlığını bunun üzerine kurması, kendine dair narsist yaklaşımından kaynaklanır. Tür olarak insanı dünyevi konumuna yerleştirirken, türün içinde kimin kim olduğuna da bu mitler karar verir. Dünyadaki insanların bunca farklı oluşunun açıklamasını ve her birinin işgal etmesi gereken pozisyonunu da bu mitler inşa etmiştir. Toplumsal bilinçdışının ürünleri olan bu büyük kültür kurucu mitler insan toplumlarını ve bireylerini de bağlar hale gelmiştir. Toplumların ve bireylerin konumunu, büyük çatı mitlerine bağlanan bir mite sahip olup olmadıkları ve eğer sahipse hangi noktadan bağlandığı belirler. Yakın tarihten bir örnek vermek gerekirse, etnik kimliklerin dünyevi temsilleri ve konumlarının mitlere nasıl bağlandığı görülecektir. II. Dünya Savaşı'na yol açan olayların başlıcası, dünyada *kimin kim* olduğu sorunudur. MS 1.yy'dan itibaren başlayan antisemitizm hareketleri, İsa'nın çarmıha gerilmesinin nedeni olarak Yahudileri gören beyaz Hıristiyan dünyanın öncülüğünde, dünya üzerinde yaşayan insanların taksonomisini tartışmaya açmıştır. Dünyanın en eski dilinin ne olduğundan Âdem'in cennette tanrıyla hangi dili konuştuğuna, dünyadaki farklı renkteki insanların hepsinin Âdem'den gelip gelmediğine varıncaya kadar ırkçı tartışmalar insanları uzun süre meşgul etmiştir. Beyazların Âdem'in soyundan geldiklerine duyulan inanç, başta siyahlar olmak üzere diğer insanların menşeinin tartışılmasına neden olmuştur. Ortaçağ'ın karanlığından Aydınlanma'nın şavkına kadar tüm düşünce dünyası bu konu üzerinde kafa

patlatmış, insanları renklerine ve daha da önemlisi sahip oldukları mitik öykülere göre sınıflara ayırmıştır. Bu konuda gündeme gelen ve kurucu büyük mitle doğrudan bağlantısı bulunan anlatı *Büyük Tufan*'dır. *İkinci Yaratılış* olarak da bilinen bu anlatı bugün dünyadaki tüm insanların üç atadan geldiklerini mitik olarak ileri sürmektedir. Nuh'un gemiye binen ve tufan sonunda hayatta kalan üç oğlu, Ham, Sam ve Yafet'in bütün insan türlerinin atası olarak anlatıldığı bu mit, insanları derilerinin rengine göre sınıflama çabasının merkezine oturmuştu. Dejenere olan Ham ve Sam'a karşın ariliğini koruduğuna inanılan Yafet'in soyundan gelmek özellikle 19.yy'da büyük bir prestij olmuştu. Burada özellikle binlerce yıl öncesinde kurulan bir mitin bugünün dünyasını derinden etkileyecek güce sahip olması dikkat çekicidir. Yafet'den türeyen bir aileden olabilmek dönemin insan hiyerarşisinde en üstte olmayı sağlıyordu. Bütün etnik kimlikler, kendilerini Yafet'e bağlayacak mitlerin ve arkeolojik kanıtların arayışına girişmişlerdi. Bu dönemde oluşan bilimsel ve felsefi kanaate göre, insanlık uygarlığı, kültürü ve tüm güzel şeyleri bu köke borçluydu. Diğerleri, bu dünyanın *öteki*leriydi ve dünyadaki her kötü şey onlar yüzündendi. 1500'lerden itibaren Yahudi halkına yapılanlara bakılırsa bu mitlerin içerikleri, halkların ve ülkelerin kaderlerini, politikalarını ve yaşamlarını belirlemeye muktedirdi. Mitik hakikat modern dünyayı sarmış, sarsmış ve milyonlarca insanın öldürüldüğü, vahşice katledildiği bir dünya savaşına yol açmıştı. *Hamlardan Hamiler, Samlardan Samiler, Yafetilerden Ariler* 19.yy'ın sloganı olmuştu. Kurucu büyük mitin iktidarı, bütün insanları isteseler de istemeseler de üzerlerine bir mit atayarak kurucu mite bağlama gücünü eline geçirmişti. Üstelik büyük mite bağlanmak da yeterli değildi, hangi noktadan, neresinden bağlanıldığı da önem taşıyor, halkların

dünyadaki *kaderini* etkiliyordu. 19.yy'dan başlayarak 20.yy ortalarına kadar, büyük kurucu mit olan Nuh Tufanı'na Yafet'in kanalından bağlananlar, diğerlerinin üzerinde hak iddia ediyor, onların yaşam tasarruflarını ellerinde bulunduruyorlardı. Bu haliyle son iki yüzyılda yaşananlar üzerinde mitlerin büyük etkileri bulunuyordu.

Bu konudaki en çarpıcı örneklerden birisi de Çingenelere karşı işlenen katliamlar ve düzenli nefret suçlarıdır. Büyük kurucu mitin inşacılarının politikasını yansıtan kurgu, kimin ötekileştirileceğine karar veriyordu. Bir nevi Baudrillardcı simülakr üretme aracına dönüşen mitler, hakikatleri ve yargıları etkileyip işi dünyadaki yaşamı kimin hak ettiğine kadar götürebiliyordu. Büyük kurucu mitlerin kurgusunu elbette dönemin tüm siyasal iktidarları ellerinde bulunduruyordu. Bir mite göre Kral Nemrut, kahinlerden kendi kaderini öğrenmişti, o yıl doğacak çocuklardan birisi tarafından tahtından indirilip öldürülecekti. Nemrut, kendisini ve tahtını kurtarmak için *masumların katli*ne girişmiş o yıl doğan bütün çocukların öldürülmesini emretmişti. Büyük bir bebek katliamına rağmen İbrahim, bir köşede Nemrut'tan habersiz büyüyebilmiş, yetişkinliğinde Nemrut'un tahtını tehdit ettiği için yakalanıp zindana atılmıştı. Nemrut, İbrahim'e ne yapması gerektiğini kahinlere danışmış ve onun ateşe atılmasının en hayırlı şey olacağına kanaat getirmişti. Ancak yanmanın gerçekleşmesi için biri kız diğeri erkek iki kardeşin halkın gözü önünde cinsel ilişkiye girmesi gerekiyordu. Uzun arayışlar ve armağan vaatlerinden sonra iki kardeş bu eylemi yapmak üzere ortaya çıkmışlardı. Beklenen an gelmiş, ateş yakılmış, mancınık hazırlanmış ve isimleri Çin ve Gane olan bu iki kardeş meydanda İbrahim'in yakılmasını izlemek üzere toplanan halkın gözü önünde cinsel ilişkiye girmişti. Sonrasında ise mancınık çalıştırılmış, İbrahim ateşe

atılmıştı. Tanrı en sevdiği insanın yanmasını istemediği için ateşi suya, odunları balıklara çevirdi ve İbrahim bir gül bahçesine düştü. Neticede kehanet gerçekleşmiş Nemrut ölümden kaçamamıştı. Öte yandan İbrahim'in yakılması için bir ahlaki tabu olan ensest ilişkiye giren o iki kardeşi de kimse unutmamıştı. Tanrı onları lanetledi, bundan böyle onların soyundan gelen insanlar, ikisinin isminin birleşimi olan Çingene ismiyle anılacak ve dünyada huzur yüzü göremeyecek, hiçbir toprak onları kabul etmeyecekti.

Elbette bir mitle karşı karşıyayız, doğru veya yaşanmış bir olay olup olmadığını sorgulayacak değilim ama bütün dünya halkları böyle düşünmeyip bu miti referans alarak Çingeneleri ötekileştirmiştir. Bu kadim mit bir halkın dünyadaki konumunu etkileyen ve diğerleriyle ilişkisine yön veren bir hakikate dönüşmüştür. Böyle bir olayın yaşanma ihtimali bir kenara, olayın kahramanlarının tarihinin bile binlerce yıl öncesine atıfta bulunduğunu belirtmeliyim. Yani en iyi ihtimalle İbrahim'le ilgili tarihsel olayların yaklaşık 3500 yıl öncesine gittiği açıktır. Bugün anında dünyaya yayılan tv ve sosyal medya gerçeklerinin bile tüm dünyayı böylesi etkisine alacak bir anlam dünyası, hakikat yaratması mümkün değildir. Oysa bunca eski bir öykü, bir etnik kimlik üzerine, tüm dünyada ve binlerce yıldır, nefret suçu işlenmesine, insanların hakir görülmesine ve hatta katliama maruz kalmalarına çanak tutabilmektedir. Buğday veya Akdeniz Uygarlığı olarak isimlendirebileceğimiz uygarlığın kurucu kadroları ve felsefesi, kurguladıkları öykülerde kendilerine benzemeyen yaşam biçimlerine sahip insanları ötekileştirmişlerdir. Hakim ideolojiyi taşıyan kurucu mitler diğer küçük mitleri yutmuş, onları kendi ideolojilerine bağlamışlardır. Bu nedenle hiçbir şekilde bu kurucu miti inşa eden ideolojilere dahil olmayan göçebe-avcı-toplayıcı (farklı yaşam biçimlerine sahip) halklar

öteki olmaktan kurtulamamışlardır. Onların uygarlıktaki yeri dünyada kapladıkları hacimden bile küçük belirlenmiştir.

Çingeneler üzerine kusulan nefretin bir başka mitik nedeni de Hıristiyanlıkla ilişkilidir. Buna göre, İsa çarmıha gerilmeden önce, çarmıh Romalıların Yahudilere uyguladığı sembolik bir işkence aracına dönüşmüştü ve bundan kurtulmak isteyen Yahudiler, çarmıh ve mıh yapımını yasaklamışlardı. Çünkü artık kimsenin bu işkenceye maruz kalması istenmiyordu. Ama kader ağlarını örmüştü bir kez. İsa bir marangozun dünyevi oğlu olması nedeniyle kendi çarmıhını kendisi yapmış ve onu Golgota'ya kadar taşımıştı. İhtiyaç duyulan çiviyi de Çingeneler yapıp yetiştirmişlerdi. Böylece, *bu uygarlığın hiçbir kötü sonucunun nedeni olmayan* Çingeneler, inanırlar tarafından unutulmamış, lanetlenmişlerdi. İşte size binlerce yıl öncesinden gelen, gerçek olmadığı her halinden belli olan iki mit ve düzenli, sistematik nefret suçuna maruz kalan bir halk. Mitin dünya halklarının pozisyonunu belirlediğini gösteren çarpıcı bir örnek. Beyaz Akdeniz insanının kurguladığı büyük kurucu mitte beyazlara efendilik, diğerlerine ise siyah, sarı, köle vs. olmak düşmüştü.

İnsanın dünyadaki varlığının nedenini kurgulayan büyük mit, yaşayan insanların kimliklerini de kendisine bağlamış, öyküyü giderek genişletmiş kültür dünyasına da el atmıştı. Dil yoluyla inşa edilen mitlerin üstlendikleri anlam yaşamın özünü ve hakikatini belirlemiş, herkesin bu anlam ve hakikat içindeki rollere uygun davranmasını dikte etmişti. Dünyaya gelen her birey bu mitik kimliğin bir üyesi olarak hayata başlıyor ve yaşadıkları da sahip oldukları bu kimliğe uygun olarak gelişiyordu. Belki de kader denilen şey buydu. Bireylerin doğmadan önce inşa edilen kimliklerine uygun yaşamaları, ona öngörülen senaryoyu eksiksiz oynamaları mitlerin ne büyük bir fonksiyon üstlendiklerini göstermektedir.

Mitler, bir yandan dünya üzerindeki daha büyük iktidarların varlığını, emirlerini, inanç ve ibadet adı altında aktarırken, diğer yandan herkesin kim olduğunu, nasıl bir yaşam hakları bulunduğunu, dünyada kime ne düşeceğini de dikte etmektedirler. Bu kurucu mitlere pozitif bir noktadan bağlanmak ancak bir başka küçük mitle gerçekleşir. Toplumların veya bireylerin kişisel küçük mitleri bu öykü çevriminin iktidarının büyümesi anlamını da taşımaktadır. Mitolojik zamanların mitik öykülerinde bunun çarpıcı örneklerini bulmak mümkündür. Dünyadaki varlıklarını daha kibirli bir kaynağa bağlamak isteyen tüm halklar, kendi ulusal kimliklerini yüceltebilmek amacıyla ilahlara referans vermeyi tercih etmişlerdi. Antik Yunan halkının kendilerini Zeus'un dünyevi soyu olarak göstermesi bunun güzel bir örneğidir. Yunan halkının inşa ettiği dilsel hakikatte büyük kurucu mit yaratıcı Zeus'un şemsiyesi altında şekillenmiş ve bu mitik evrenin en asli unsuru elbette birinci dereceden bağı olan Antik Yunan halkı olmuştur. Diğerleri bu kurucu hikâyenin periferisinde ve negatif taraflarında kalıyordu, onlara düşen *barbar*lıktı. Benzer biçimde Eski Romalılar da kendi varlıklarını ve genetik miraslarını tanrılara borçlu olduklarını düşünüyorlardı. Bir yandan, Roma'nun kurucu kadrosunun lideri Aeneas, Tanrıça Aphrodite'nin oğlu olarak kabul ediliyor, diğer yandan Roma'nın kurucu ikizlerini doğuran Rheia Silvia'nın çocukları savaş tanrısı Ares'ten peydahladığı düşünülüyordu. Bu mitler Roma soyunun zaten dünyayı ve yaşamı var edenlerin, ölümsüzlerin soyunun dünyevi yansıması olduğunu göstermektedir. Bu onların kendilerini diğerlerine göre nerede konumladıklarına da işaret etmektedir. Benzer biçimde dünyaya kök söktürmüş, katliamlar yapmış ve tüm dünyayı ele geçirmek gibi nevrotik ve narsistik bir şişinme içine girmiş

Büyük İskender'in *başarılarının* kaynağı da benzerdir. Onun babasının da Olympos'un sakinlerinden, ölümsüzlerden olduğuna dair mitler bulunmaktadır.

Dünyanın, hayatın ve insan varlığının anlamını mitlerle göklerin efendisine bağlama ihtiyacı duyarak kurucu mitler üreten insanın, dille inşa ettiği bu anlam dünyasında kendi ulusal veya toplumsal kimliğini de benzeri mitik öykülerle bu kurucu mitlere bağlama çabası dünyayı derinden etkilemişti. Herkesin dünyadaki konumu, rolü, üstlendiği misyon ve kimliği bu mitlere nasıl ve nereden bağlı olduğuyla ilişkiliydi. Sözel olmalarının getirdiği esneklikle zamanın koşullarına bağlı olarak -özü değişmeyen- mitlerin yapısında kimi değişiklikler ve dönüşümler de yaşanabiliyor, yeni kimlik ve karakterler bu mitlerin önemli parçaları haline gelebiliyordu. Bu tür değişimler, her seferinde tüm dünya halklarının kendi konumlarını da yeniden belirlemelerine olanak sağlıyordu. Bu değişimlerin en önemli etkeni kuşkusuz, kurucu mitlerin yapısını değiştirebilecek denli dünyayı etkileyen politik ve siyasi gelişmeler veya güçler olmuştu. Dünyadaki yaşamı organize eden bu güçler, taşları yerinden oynatıyor, halklar kendi kimliklerini bu yeni düzen içinde yeniden konumlama ve kurgulama şansı buluyorlardı. Antikçağdan bu yana aynı halkların değişen politik dengelere paralel olarak kendi kökenlerini dönüştürdükleri sıklıkla görülmektedir. Zira bu tür kökene bağlayan kültür kurucu mitik öyküler, ihtiyaç duyulan toplumsal ve ulusal değerlerin inşa edilmesi açısından da büyük önem taşımaktaydı. Köklü olmak, yeryüzünde, yaşam alanında güçlü bir yer tutmak, diğerlerinin öykülerini ve rollerini belirlemek anlamına geliyordu. Kökün derinlere girmesi ulusal ve uluslararası politikada gövdenin güçlenmesi, konumunun sağlam olması için vazgeçilmez bir

unsur haline gelmişti. İnsanın bugünü ve gelecek tasavvuru bu köken mitleriyle belirlenmeye başlamış, arayışlar bu yöne yoğunlaşmıştı. Toplumsal mitler etrafında buluşan halklar, onların gurur duyabilecekleri bir kaynağa sahip olması için dilin esnek dünyasından yararlanarak sürekli dönemin ekonomik, politik ve sosyal atmosferine uygun olacak biçimde kendi öykülerini yeniden inşa etmişlerdi. Kendilerini tanrılar katına bağlamak mümkün olmasa bile yeryüzündeki güçlerini tanrılar katından alan halklara, kahramanlara atıfla öyküler üretmek ulusal kimliğin yaratılmasında önem kazanmıştır. Gücünü tanrılardan alan, onun yetkileriyle donatılmış kişilerin kontrol ettiği dünya miti halen daha devam etmektedir. Arkeoloji, Antropoloji ve Tarih bilimlerinin destekleriyle bilimsel mecralara oturtulmaya çalışılan bu köken mitleri günümüzde dahi etkili olmaktadır.

Toplumsal bilinçdışı, üzerinde uzlaşılmış ortak göstergelerle herkesi kapsayacak, insanların nasıl yaşayacağını gösteren *kültür kurucu mitler* de üretmektedir. Bu anlatılar bir çatı anlatı altında bütünleşmekte, bu haliyle herkesi içine alacak bir şemsiye oluşturmakta ve buradan evren kurucu mite bağlanmaktadır. Toplumun içine doğan her birey dille tanıştığı andan itibaren kendi kişisel anlatısıyla, öyküsüyle bu kültür kuran çatı anlatıya bağlanarak toplumsal bütünlüğün içine dahil olur. Bu andan itibaren her birey kurgusuna katkı sağladığı semiosferin göstergelerini ve değerlerini üretecek bir dilsel birlikte bütünleşir. Aynı kurucu anlatıların etrafında birbirine bağlanmış toplumlar oluşur. Aynı anlatının kerametinden yararlanmış insanlar kulübü meydana gelir. Kurucu anlatının ideolojisi, içeriğinin gücü, nüfusunun kalabalığı gibi şeyler onun egemenlik alanının da belirlenmesinde rol üstlenirler. Kalabalıkların dahil olduğu iktidara

yakın kurucu anlatılar, azınlıkların anlatıları üzerinde saldırgan bir politika izlerler. Bundan dolayı kimi anlatılar ve dilleri dünyanın diğer anlatıları üzerine egemenlik kurup onları yok edecek bir emperyal güç haline gelirler. Yukarıda tarım kültürü ile avcı-toplayıcı topluluklar arasındaki husumetten söz ederken de işaret ettiğim gibi bazı kurucu anlatılar kendilerini üreten kültürlerin ve dillerin yayılımıyla birlikte hareket edip tüm dünyayı kaplamayı hedeflerler. Onları dilin İskender'i gibi görmek mümkündür, herkesi içine almayı amaçlayan emperyal bir politika içerirler ve pek çok azınlık, alternatif anlatı bu yüzden yok olmuştur, olmaktadır. Çünkü yukarıda da değindiğim gibi kültürlerin, toplumların ve onları bir arada tutan dillerin ideolojileri, içinden çıktıkları toplumsal normatif değerlerin taşıyıcısıdırlar. Dillerin ve kültürlerin karşılaşmaları aynı zamanda bu ideolojileri içeren anlatıların da karşılaşmalarıdır ki, insanların kimliksel öğelerine işaret eder, bir sosyal karşılaştırma nesnesi olarak yerlerini alırlar. Aynı dilin ve anlatıların paylaşıldığı bir kültürde insanlar yaşamlarını, kimliklerini sorgulamak ihtiyacını hissetmezler. Ancak ne zaman başka bir dil ve anlatıyla karşılaşılır, o zaman bireyler sosyal karşılaştırma yoluyla kendi yaşamlarının ve kimliklerinin doğruluğunu, değerini ve ağırlığını sorgulamaya başlarlar. Ötekiyle karşılaşılmadan kimlik gündeme gelmez. Genellikle de hakim ideolojiyi taşıyan anlatılar, diğerlerini önce ötekileştirip ayrıştırır, sonra da onu yutup kendi bünyesine almaya çalışır. Bu aslında yerli Amerika halklarının sömürgeciler tarafından Hıristiyanlaştırılmasıyla benzer bir süreci açığa çıkaran, güçlü olanın kazanacağı, anlatısının egemen olacağı bir işleyişe de tekabül eder. Eskiden çok daha fazla dil olduğunu ve her geçen gün bu dillerin bazılarının nüfusunu genişlettiğini ve bazılarının

da hayatını yitirdiğini söyleyen dilbilimcilerin işaret ettiği hakikat budur. Bazı diller ürettikleri kültür ve politikalarla diğerlerini yutarak büyürler.

Akdeniz Uygarlığı olarak tanımladığım ve bugün dünyanın büyük bölümüne hakim olan kültür, dil ve etnik ayrım farkı gözetmeksizin kendi anlatılarını olanca ideolojisiyle neredeyse bütün dillere enjekte etmiş, onları içine almayı başarmıştır. Bu yüzden de benzer öyküleri, bu uygarlığa dahil olmuş hemen her dil, coğrafya ve kültürde görmek mümkündür. Uygar dünyanın neredeyse her dilinde *kahramanın yolculuğu* birbirine benzer biçimde kurgulanmıştır, bu yüzden farklı dil ve coğrafyalarda aynı masalı, anlatıyı görmek olasıdır. Çünkü bu uygarlığın, yukarıda bahsettiğimiz dinsel ideolojilerini içeren mitleri gibi, kültürel ideolojilerini içeren toplumsal anlatıları da vardır ve girdiği her yerde uygarlık, kendini bu anlatılar sayesinde bir yaşam biçimi olarak dikte etmiştir. Bu uygarlığın içindeki güçlü öğeler, siyasal teşkilatlar, devletler, anlatılar üzerindeki kültürel ve coğrafi farklılıklarda başat bir rol oynamış, aynı kültürün içinde olmalarına karşın dilsel öğelerini diğerlerine empoze etmiş, kendi söylemlerini egemen kılarak ötekileri yok etmeye çalışmışlardır. Günümüzde yaşanan küreselleşme bu yayılımın binlerce yıl sonraki bir sonucudur. Akdeniz Uygarlığı girdiği her coğrafya ve kültürü kendine benzetmiştir, elbette kendi dilini ve anlatılarını dayatarak.

Çok dile getirilmese de geleceğin küresel sorunlarından birisi, kaybolan bu diller, onların getirdiği yaşam biçimleri ve anlatılardır. Bütün dünyanın aynı söylenceleri, göstergeleri ve dilleri üretmesi, problem çözme yeteneğini kısıtlayan tek kültürlülüğe mahkum etmekte, çeşitlilik veya mozaik olarak kabul edilebilecek alternatif yaşam biçimleri ve anlatılar

yok edilmektedir. Bu anlatılar üzerine bir eleştiri getirecek-sek veya dünyada anlatıların ideolojik çatışmaları ve emper-yal arzuları devam edecekse hiç değilse farklı bir kültür ve alternatif bir dil sunan azınlıkların varlığını devam ettirme-leri yönünde vurguda bulunmalıyız.

Aynı Şeyleri Yaşamak

Yukarıda da sıkça değindiğim gibi, Homo sapiens ve Neanderthalensis türlerinden bu yana aynı mitik dünyanın içinde yaşıyoruz. Zaman değişiyor, teknoloji dünyası inanılmaz boyutlara ulaşıyor ancak bizi dünyada konumlandıran mitik anlatıların temel öğeleri hiç değişmiyor. Son 300 bin yıldır ihtiyaç duyulan anlam, adım adım her bir jenerasyonda yüz binlerce yıldır inşa edilmeye devam ediyor. Binlerce yıl önce çatısı kurulan bu mitlerde görüyoruz ki devamlılık esas, her dünyaya gelen jenerasyon kendi üzerine düşen bölümünü örmeye, detaylandırmaya devam ediyor, bu kurgulanan dünyanın oluşumuna katkıda bulunuyor. Bu konuda söze dökülmeyen, müthiş ve zaman ötesi bir örgütlülük söz konusu, bu mitik kurucu öykünün devam etmesi için herkes üzerine düşen rolü yerine getiriyor, onun gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlıyor ve onu yeniden yeniden üretiyor.

Bu noktadaki en önemli icraatlardan birisi de elbette *aktarım* eylemidir. İnsan, ne ya da kim olduğuna dair bir ontolojik veriyle dünyaya gelmez. Anlam türün genetik bir özelliği değildir. Buna karşın, toplumsal yapının içine düşen her birey aynı zamanda bir dil dünyasına dahil olur. Doğuştan kendine yabancı olan dili öğrenen her birey o dilin içinde taşınan toplumsal meselelere de ortaktır. Dilin dolayımladığı kültürel değerler, konuşma ve eylem yoluyla bireye aktarılırken, öğrendiği dili konuşan insan bu değerleri yeniden üretmeye başlar. Bu nedenle insan kendi arzularını

dile getirmekten aciz bir toplumsal dil dünyasında yaşamaya mahkûmdur. Toplumsalın varoluşsal problemleri de kültürün kuralları da insana dilin mirası olarak taşınır. Rahimdeki duvarları etle örülü mekândan etrafı dille çevrili bir dünyaya geçişe yaşam diyoruz ki bu dünya bir semiosferle çevrilidir. Birey, kendisinin, hayatın, dünyanın, şeylerin ne olduğunu ve bu yaşamın amacını, hangi problemlerle dolu olduğunu, hangi sorunun peşine düşmesi, hangi soruları sorması gerektiğini, neyi, nerede ve nasıl arayacağını içine düştüğü dil dünyasından öğrenir. Kendi derdi olmayan dertlere gark olup kendine dikte edilen mitik anlamın peşine düşer. Binlerce yıl öncesinde insanın kaybettiği doğal köklerinin bıraktığı boşluğu toplumsalın diliyle her birey yeniden yeniden bir metin olarak üretmeye veya keşfetmeye mahkumdur. Hayvanlığını kaybetmenin getirdiği köklerini tanrısala bağlayan mitler, insanın *yabancılaşma*sının en temel nedenidir. Çünkü kökünü, kaynağını göklerden aldığına dair veriyle dünyaya gelen bireylerin kendi köklerini yeryüzüne bağlamaları kolay olmaz, bu bireyler bakışlarını, akıllarını dilin işaret ettiği göklerin ardındaki mitik dünyaya çevirmek durumunda kalırlar. Çünkü dil, insanın ne araması ve nerede araması gerektiği konusunda direktifler sunar. Kayıp veya eksik olana işaret eden dil onların telafisi için de kaynak olarak *cenneti* gösterir. Arayış hep dilin sınırlarında yatan mitik coğrafyalara yönelir. Bu yüzden bireylerin arayışları ve hatta yaşamları kendilerine ait olamıyor. Arayış bireyin kendi iradesi ve kararıyla gerçekleşmiyor. Dilden ibaret bu zihinsel inşa bireyin hayatını da ele geçirmiş ve yaşamasına engel olmuştur. Bu andan itibaren, dünyaya gelen her birey yaşamını yitirir, kendi kaybetmediği eksiklerin peşine düşerek istemediği bir ömrü arayışla tamamlar.

Öykü anlatan, yaşamını bu öykülerle inşa eden bireyler ve onlardan oluşan halklar kendi yaşamlarını değil kendilerine dil yoluyla bahşedileni deneyimlemektedir. Bu bağlamda Jung'un *bireyin türünün yaşamını deneyimlediğine* ilişkin görüşü önemli bir veri sunmaktadır. Dünyaya gelen her birey aynı mitik öyküye bağlanmak, onun bir parçası olabilecek bir yaşam sürmek mecburiyetinde kalmaktadır. Özne olabilmek dilin dayattığının tekrarlanması sayesinde mümkündür. Toplumsal mecrada kendi kimliğiyle yer tutmak kendi hayatından vazgeçmekle olanaklıdır. Toplumsal olanı tercih eden birey kendi yaşamını terk etmek, biyolojisini tabiri caizse reddetmek, inkar etmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. İnsanın daha yaşamının başında kaldığı bu ikilem, bedeniyle toplumsalın kendine dayattığı arasındaki gerilimdir. Bu gerilimde kazanan hep toplumsalın dili olmuştur ve insan kendi bedenini ötelemiş, inkar etmiştir. Dolayısıyla kendi bedeniyle dahi olsa deneyimlediği kendi yaşamı değildir, yaşadığı bütün değerleriyle toplumsal olanı yeniden üretmeye hizmet eder. İnsan toplumsal göstergelerin içine düştüğü andan itibaren yaşamını kaybeder. Yaşam, bedenden ayrılarak simgesel düzene, göstergeler arasına yükselir ve göstergeler tarafından yutulup yok edilir, aynı cinsel ilişkiyi yok eden toplumsal cinsiyet gibi. Yaşamını yitiren insan toplumsalın, asgari düzlemde birleşmiş, ortak paydalarda toplanmış olanların izin verdiği ölçüde kendi arzuladığından çok uzak bir hayat deneyimler. İnsan olmanın sıkıntısı da bu noktada açığa çıkar, öykü anlatan insan anlattığı öykünün esiri olmuştur. Anlattığı her mit onu bağlayan yeni sorumluluk alanları yaratır ve onu mahkûm eder. Sonunda kaybeden bireydir. Bu yolla hayatını kaybeden insan gerçekte ölümü de yitirir. *Çünkü hayatı olmayanın ölümü de olmaz*, ölümün simgelerin ardına gizlenmesinin nedeni budur.

Birikim İnsanı

Kültür bir birikim nesnesidir, linear bir çizgisi yoktur ama içinde binlerce yıllık öğeleri barındırması nedeniyle başlangıçtan itibaren toplanan külliyatı ifade eder. İnsan oluşun en özgün göstergesidir. Edindiği yaşamsal deneyimi aktarmak, gruplar halinde yaşayan tüm canlılara özgü davranışlar arasındadır. Türün devamının sağlanması açısından birikimin bu aktarımı elzemdir. Bedenin doğada yaşam mücadelesinden edindiklerinin genetik yollarla aktarımı canlı olmanın gereğidir. Hayatta kalmayı veya üreme başarısını artıran biyolojik özelliklerin genetik olarak aktarılabilmesi insan gibi bir tür için, bu özelliklerin en azından 20 bin yıl boyunca etkili olması sayesinde mümkündür. Metabolizmasını daha hızla dönüştürebilen kimi canlılarda ise çok daha kısa bir sürede gerçekleşebilir. Ama insan söz konusuysa, evrimsel perspektiften bakıldığında doğanın ve yaşamın kendine apriori sunduğu *doğal seçilimi* reddetmiş bir canlı türüyle karşı karşıyayız demektir. İnsan yaklaşık üç milyon yıl önce yaptığı taş aletlerle başlayan maddi kültür üretimiyle, bedenine yaptığı yatırımı yıllar içinde azaltmış ve doğal seçilimi *yapay seçilim*e dönüştürme gayretine girişmiştir. Geçen yıllar içinde yapay seçilim doğal seçilimden daha fazla insanı yaşamda tutan unsur haline gelmiş, insanın bedenini doğadan koparmasına katkıda bulunmuştur. Taş alet yapımıyla başlayan alet endüstrisi, gelinen noktada insana kültür dışında yaşam imkanı tanımaz hale gelmiştir çünkü insan

kendi yaşamını maddi kültür öğeleriyle, nesnelerle dolayımlar olmuştur. Nesnelerin üretilmesi insanlar arasındaki ilişkinin de seyrini değiştirmiş, yaşam deneyimini nesneler aracılığıyla gerçekleştiren bir canlı ortaya çıkmıştır. Uzun süreli deneyimlerin sonucunda üretilen nesnelerin bütün süreçleri kültürü domine etmiştir. Yaşamda giderek daha büyük bir yer kaplayan nesneler dünyası bir aktarım zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Nesnelerin dolayımladığı hayat da nesnelerin üretim ve tüketim süreçleri de büyük birikim ve deneyim gerektirdiği için bu birikimin aktarımı yaşamın devamını sağlamak için elzemdir. Milyonlarca yıl önce Homo habilis tarafından yapılan basit *Olduwan* stili taş aletlerin üretilmesi bile büyük bir eğitim sürecini ve deneyimi aktarmayı gerekli kılmaktadır. Yaktıkları ateşin etrafında günün kritiğini yapan erken insan türleri, hem aletlerin yapımını hem de onların etrafında örgütlenen yaşamın kültürel kodlarını aktarıyorlardı.

Kültürün insani aktarımının tek yolu dildir. Yukarıda da sıklıkla vurguladığım gibi dil olmaksızın bir kültürün veya deneyimin aktarılması mümkün değildir. Dil her türlü insani yaşam tecrübesinin taşındığı yegane araçtır ve bu haliyle insan tarafından üretilmiş çok amaçlı bir *maddi* icat olarak da kabul edilebilir. Dil kullanımı dilin kurallarının, gramerinin öğrenilmesi ve tekrar edilmesiyle mümkündür, dil kendini kullandırandır ve bu her zaman kendi dayattığı yasalar sayesinde hayata geçirilebilir. Toplumsal olanın arzularını, birlikte yaşamın yasalarını ve normatif olanın düzlemini taşır. Ve onu kullanan her birey bu izleri takip ve taklit etmek suretiyle toplumsal değerleri ve göstergeleri sürekli olarak yeniden üretir.

Dil kültürün ontolojik zeminini de oluşturur. İnsanın, uzun süre önce toplumsallaşmış kalabalıklar halindeki yaşamının

dinamiklerinin de aktarılmaya ihtiyacı vardır. Kurulan kültürel-toplumsal yaşam biçiminin devamı isteniyorsa -ki bu bir ihtiyaçtan öte, yaşamsal bir motivasyondur- bu aktarım insanın tür olarak hayatta kalmaya devam etmesi için mecburidir. Başka bir perspektiften söylemek gerekirse, bugünkü yaşam koşullarında deneyimlerimizin hiçbiri bizim tercih ettiğimiz şeyler değildir. Bizden çok önce yaşamış insanların kurduğu bir sistemin, yaşam biçiminin içine dahil oluruz. Ahlak, gelenek, kültür, toplum, inanç vb şeyler bireyin kendi iradesi ve arzusuyla seçtiği anlamları içermez. Çünkü binlerce yıllık bir birikimin sonucudur deneyimlediğimiz hayat. Yazarı, tasarlayanı çoktan ölmüş, ne zaman ve nerede başladığını çok da bilemediğimiz bir süreçtir bu. Bunca yıldır büyük sapmalar olmaksızın bu birikimin zaman ötesine taşınıp devam etmesi ayrıca takdir edilesi bir başarıdır. Bugün uygar(?) dünyanın herhangi bir yerinde yaptığımız geleneksel bir eylem/davranışın binlerce yıl öncesine giden bir geçmişi bulunmaktadır. Ne seçimlerimiz ne de davranışlarımız bize aittir, onların hepsi bize dil yoluyla dikte edilen kültürel göstergelerdir. Toplumsal kabul üzerine kurulan bu göstergeler, ortak paydalarda toplanılmasında ve çan eğrisinin kalabalığının güvenli olduğu konusunda bireylere telkinde bulunur. Toplumsal düzlemde herkes bu dilsel sahne üzerinde üzerine düşeni, senaristin yazdıklarını harfiyen oynayan aktörlere dönüşür. Beklenen rolleri yerine getirmeyenler dahi bu senaryonun dışında kalamaz. Kendilerinden önce o protest tutumu takınanların rollerini tekrarlayarak onların yaşamını deneyimlerler. Kısacası kurtuluş yoktur, kültür dilin bir ürünüdür ve bireyin yaşamını önceleyen ve belirleyendir. Herkesin hakkına düşeni paylayan dil, bireye kendi hayatını değil ona uygun görülen türün yaşamını dayatır. Birey-dil-kültür ilişkisinde söylemek istediğim bireyin

tamamen pasif olduğu değildir. Birey arzularında direttikçe kültürün yasaları da esner. İlişki karşılıklı gibi görünmekle birlikte terazinin dil-kültür tarafı ağır basmaktadır.

Bilinçdışının mitlerin dışında başka dilsel ürünleri de bulunmaktadır. Masallar, halk hikâyeleri gibi dile getirilen anlatılar, inancın dışında aktarılması gereken kültürel formatı taşıyan kurucu unsurlardır. Dilin insan yaşamını öncelemeye başladığı andan itibaren gündeme gelen öykülerin bir kısmının, toplumsal yapı içindeki insanların birbirleriyle ve diğerleriyle ilişkilerini inşa ettiğine hiç şüphe yoktur. Çok daha basit olsa da, küçük nüfuslu toplumların da kendi içlerinde birlikte yaşama kültürleri vardı ve bu kültürlerin klanın içine doğan her bireye dikte edildiğini kabul etmeliyiz. Böylelikle onların klanın akrabalık ilişkileri, eşleşme pratikleri, cinsiyet rolleri ve iş bölümleri gibi yaşamın harmonisini oluşturan birikimlerin yanı sıra avcılık ve toplayıcılık deneyimlerini, bitki kültürlerini, hayvan-insan ilişkilerini, doğanın sırlarını ve daha bir çok şeyi aktaracak bir söylem ürettiklerini ve bu söylemi dil yoluyla klanın içine doğan her bireye dikte ettiklerini tahmin etmek güç değildir. Bu toplumlar, nesnelerin anlamlarını, doğanın ruhlarını ve her türlü zorlukla başa çıkmanın yollarını türlü meseller halinde bu ürünler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıyorlardı. Tersinden bakıldığındaysa söylemsel pratiklerin, kültürün devamı için türün hayatta kalmasının sağlanmasını üstlenen önemli ürünler olduğunu kabul etmeliyiz. Ya da insan denilen ve yaşamının bir yerinden itibaren doğal seçilimden yapay seçilime terfi(?) eden türün, bu söylemsel pratikler sayesinde yaşamını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Bu haliyle bu sözel ürünlere, insanın kültür üretiminin bir parçası olarak değil, onu hayatta tutan enstrümanlar olarak yaklaşmalıyız. Doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesinde biriktirdiği

deneyimleri bu anlatılar yoluyla türünün yeni nesline aktaran insan, milyonlarca yıllık bir yaşam süresini elde etmeyi başarmıştı. Genetik aktarım tüm canlıların ve insanın en kolay ve temel aktarım biçimiyken, alet yapımıyla başlayan ve dille yeni bir ivme kazanan yapay seçilim, kültürün insan yaşamının sürekliliğinde çok daha büyük bir rol oynamaya başlamıştı. Yapay seçilimin biyolojik varlık üzerine daha büyük sorumluluklar üstlenmeye başlaması, anlatı sanatını da ortaya çıkarmış olmalı. Bu bakımdan mitler, masallar ve diğer anlatı örnekleri insanın büyük icatları arasında kabul edilmelidir. İnsanın doğadaki varlığını doğrudan etkilemeye başlayan kültürün kendini üretme ve aktarma biçimi olarak da düşünülebilirler. Hikâyesini aktaran insan yaşam, kültür ve doğa arasındaki çevrimi tamamlayıp ilişkiye sokmakta ve yaşamın insan yönünde devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Böylece gerçeküstü yapılarıyla ilginç öyküler sunan anlatılar, insan yaşamının devamı için elzem söylencelere dönüşürler ki doğrusu da budur zaten. Evrimsel açıdan bakıldığında da bu denli önemli bir misyon yüklenmeyen bir özelliğin ne doğal seçilimde ne de yapay seçilimde uzun süreli yaşamını sürdüremeyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bilincin, bilinçdışının, bilmenin kökü olan bilginin aktarılması için de anlatı önemlidir. İnsanın bilmeye devam etmesi, bilgiye sahip olması ve bilgiye hükmetmesi bu öyküler kanalıyla mümkündür. Anlatıldıkça yaşayan bir unsurdur bilgi, aktarılmadığında, bir başkasına öğretilmediğinde yok olmaya mahkûmdur. Mitler, masallar ve diğer sözel anlatılar öğrenmenin ve öğretmenin de en eski ve ilkel formunu oluştururlar. Dünyanın kurucu mitleri olarak kabul ettiğimiz büyük mitlerin hiçbiri felsefe yapmak iddiasında değildir. Basit yapıları ve simgesel dilleriyle iletmek istedikleri doktrini büyük kitlelere ulaştırırlar. Örneğin İncil'de İsa'nın

sürekli mesellerle etrafındakilere bir şeyler anlatması tesadüfi değildir. Aktarmak istediği tanrısal doktrini hiçbir güçlüğe uğramadan insanlara ulaştırabilmenin yollarından biridir hikâye, masal veya mesel anlatmak. Bu türlerin insanlar arasındaki en eski iletişim biçimi olması bu kolaylığın asıl nedenidir, bu yüzden herkes anlayabilir söylenilmek istenileni. Toplumsal bilinçdışından çıkan bu tür anlatılarda anlatan ve dinleyen arasındaki bağlantı bilinçdışı yoluyla doğrudandır. Çünkü anlatan da dinleyen de dilin emrine girmiş, itaat, iletişimin mecburiyeti haline gelmiştir. Bilinçli bir tercih söz konusu olmadığından, bilinçdışı konuşan ve dinleyen arasındaki bağlantıyı kolaylıkla kurar. Kimi zaman dile itaat o denli artar ki ne anlatan ne de dinleyen anlatılanla ilişkilidir, anlatan ne anlattığını, dinleyen de ne dinlediğini bilmeyebilir. O anda dilin şehveti söz konusudur ve arzular konuşarak tatmin edilir. İletişimin asıl öznesi dilin söylemine dönüşür, içerik efendi haline gelir. Anlatıcı ve dinleyici pasifleşir, bilinçdışı bedeni ve zihni ele geçirir. Zafer öykünün, anlatınındır. Anlatılmak istenilenin arzularını dile getirmesiyle sonuçlanır bu iletişim. Toplumsalın dili, toplumsal olanın bilinçdışından bilince taşıdığı verileri bütün göstergeleri ve kurallarıyla bir zihinden diğerine aktarır. Buna isterseniz eğitim de diyebilirsiniz. Çünkü konuşan aslında toplumsal olandır ve talep edilen onun arzularıdır. Dinleyene, içinde bulunduğu semiosferin hakikatini aktarır. Dinleyen kendini bekleyen toplumsal hakikatten haberdar olup nasıl bir yön çizeceğini öğrenir. Bir yaşam bu anlatılar sayesinde bireye dikte edilir. Bu nedenledir ki nerede, hangi semiosferde doğulduğu dil yoluyla aktarılan *bilgi*nin içeriğini de doğanın kimliğini de belirler.

Anlatı ortak dil, tarih, toplumsal bellek ve değer yaratmanın ve hatta toplumsal olmanın inşasını gerçekleştirir.

Toplumsal kabullerin inşa ettiği göstergelerden oluşan dil, ortaklığa giden bütün ideolojileri bu anlatıların içinde bireylere söylenceler vasıtasıyla tek tek aktarır. Mitler aracılığıyla yapılan evren tasavvurları bu tür söylencelerle bireylere nasıl toplumsallaşmaları gerektiğini öğretir. Bir topluma, kültüre, aynı şeyleri arzulayanların arasına dahil olmak, aidiyet hissetmek, bireysel bir öznellik/kimlik, cinsiyet, meslek, ulus vs atfeder, iş bölümleri üretir, dağıtır. Dil sayesindeyse kimsenin kaçamayacağı bir anlam ve temsil tuzağı oluşturur. Öznelik yollarından biri bu toplumsala tabi olmakla gerçekleşir. İçine doğulan toplumsal yapıda nasıl bir yer tutacağımız ve hatta nasıl yaşayacağımız öyküler yoluyla bizlere öğretilir. İyi yurttaşlar olmak, toplumsalın birlikte yaşam yoluyla ürettiği normatif değerlere uygun bir yaşam sürmekle doğru orantılıdır. Birlikte ortak paydalarda buluşularak üretilen kültür ve değerler topluluğun çoğu tarafından doğru kabul edilen normatif yasaları üretir. Söylenceler bu normatif kabullerin bireylere taşınmasını, onların da çoğunluğa katılmasını sağlamak gibi bir sorumluluk üstlenirler. Toplumsal arzu, yaşamın harmonisi, dengesi ve devamı için tüm bireyleri bu normatif değerlere katılmaya ve eylemleriyle onları yeniden üretmeye yöneliktir. Bu arzu söylencenin sembolik diliyle yaygınlaşıp çoğalabilir. Milyonlarca yıl toplumsal olmayı önemseyip birlikte yaşamın nimetlerinden fayda bulan insan, yalnız kalmak istemez, karar vermesi gereken şey yanlış bile olsa eğilimi o yanlışın birlikte deneyimlenmesidir. Belki de Havva'nın yediği meyveyi Âdem'le paylaşmasının nedeni bu yalnızlık trajedisidir. Bunun için insan, uyma davranışı göstermeye meyillidir. İçine doğduğu hayatı nasıl yaşaması gerektiği konusunda bedensel arzularından başka referansı bulunmayan birey, çoğunluğun değerlerine dahil olmanın güvenli yolunu her zaman tercih etmiştir. Normatif

çoğunluğun ve onların dahil olduğu ortak değerlerin üretilebilmesi bu eğilim sayesinde gerçekleşmiştir. *Uyum* (conformity) olarak adlandırılan bu özellik bireyleri toplumsal yapıya yaklaştıran bir yönelimi içeriyor. Toplum ve birey arasındaki bu ilişkiyi, hatta belki de bireyin yalnızlık hissetmesini sağlayan şeyin büyük oranda bu söylenceler, mitler, masallar olduğu kabul edilmelidir. Zira, dille tanışmasından itibaren başlayan anlatılar bir yaşam biçimini tüm toplumsal ve ideolojik formuyla bireye aktarır. Bir bilgi, mesel ve bir tavsiye gibi dikte edilen bu yaşam formu, bireyin öğrendiği ve bildiği tek yaşam formudur. Bu anlatılar sayesinde bilinçlenir, pedagojik eğitimini tamamlar ve diğerlerinin yanında saf tutar. Bu meseller ve gerçeküstü dille aktarılmış söylemde, toplumsal değerler ve ideolojilerle aynı safta yer tutmayanların başına ne geleceği daha küçücükken her bireye dikte edilir ve yalnızlığın kurtlara yem olmak anlamına geldiği korkunç örnekleriyle anlatılır.

Evcil Hayat Miti

Dilin esnek yapısı ve söyleyenin ağzında değişip dönüşebilme özelliği onu canlı kılan unsurların başında gelir. Özellikle de yazı öncesi dönemin dilsel ürünleri, sözel olmaları nedeniyle geçtiği zaman dilimi, coğrafya ve toplumdan bir şeyler alarak yoluna devam etmesiyle dinamik bir yapıya sahiptirler. Çözümlemek mümkün olursa içinden geçtikleri tüm zamanların, kültürlerin ve toplumların özelliklerini taşıdıkları rahatlıkla görülebilecektir. Pagan bir toplumun ürünü olan masalların/söylencelerin zamanın politik ve inançsal koşullarına uygun olarak rahatlıkla din değiştirebileceklerini gösteren örnekler boldur. Bununla birlikte bu sözel ve geleneksel ürünlerin, aynı kültür kökeninin birer parçası olduğu görülebilmektedir. İnsan dille birlikte kendini tanımlama çabası içine girdiğinde ihtiyaç duyduğu kozmos için bir çok küçük parçadan oluşan büyük kurucu metinler üretmiştir. Bunlar içerisinde, kültürel söylemin taşıyıcıları olarak gördüğüm masal ve diğer söylenceleri, mitlerden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. İnsanın kurguladığı evren tasavvuru içeren büyük kurucu mitinin binlerce yıl öteden günümüze kadar geçerliliğini koruduğu da bir gerçektir. Buradan yola çıkarak, aynı kültürel semiosferin içinde yaşayan, yaşamının ve inancının temel nitelikleri değişmeyen insanın kültürünün ana iskeletinde de bir değişiklik olmadığını düşünmek mümkündür. Bu düşünce masal ve benzeri

söylencelerin tarihlerinin binlerce yıl öncesine gittiği anlamına gelir. Temel kriterleri, düşünme ve algılama biçimleri değişmeyen kültürün/uygarlığın aktarım araçları olan ürünleri de temel özelliklerini yitirmeden binlerce yıl yaşayabilirler. Çünkü kültürler ve onların hem zamansal hem de coğrafi yayılımını sağlayan öykülerin varlığı birbirine bağlıdır. Kültür değişmeden söylenceler de değişmez. Dolayısıyla kültürdeki değişimleri bu anlatıların yapısındaki değişikliklerden anlamak mümkündür. Buradan hareketle uygarlık tarihinin tüm süreçlerini içine alan söylencelerin hâlâ dilimizde yaşıyor olabileceği dikkate alınacak bir detaydır. Elbette demode bir tasvir olmakla birlikte mağaraların karanlık kuytularında, klanların ateş etrafında hayata dair deneyim ve bilgilerini paylaştıklarını hayal etmek güç değildir. Bu iletişim içinde yer alan pek çok avcı öyküsünün, hayvanlara ve doğaya dair büyük bir bilgi içeriğiyle dolu olduğuna kuşku yok. Üzerinden binlerce yıl geçmiş olmasına karşın bugün dahi masalların içerisinde bu döneme yapılan atıfların, sembolik göndermelerin izlerini takip etmek mümkündür. Çünkü içinde bulunduğumuz uygarlığın tohumlarının en azından bir kısmının o mağaraların içinde, o yaşam biçiminde atıldığını biliyoruz.

Neolitik Dönem'le birlikte gerçekleşen, evlerin ve köylerin kurulması, gündelik hayat, zamanın kullanımı ve besin elde etme yöntemindeki değişikliklerle, Paleolitik (Eski Taş Çağı) Dönem'in avcı-toplayıcı atalarından gelen söylencelerin de büyük dönüşüme uğradığını ve belki de günümüze ulaşmadan önceki son formlarını aldıklarını söylemeliyim. Dünya ve evren tasavvurları büyük oranda aynı kalan bu birinci derecedeki yakın atalarımızın yaşam biçimlerinde, günlük devinimlerinde, beslenme ve barınma, ibadet etme ve zamanı

kullanma biçimlerinde ciddi değişiklikler olmuştur. Zamanını doğanın devinimi içinde yaşayan insan, bu sürecin sonunda akıntıya karşı kürek çekmeye başlamış, kendini doğayla mücadele edecek şekilde yeniden konumlandırmıştı. Bugün gündelik hayatta ve davranışlarımızda önemli yer tutan hemen her şey bize, o dönemin mirası olarak intikal etmiştir. Milyonlarca yıllık alışıldık devinimini terk eden insan yeni bir hayat tarzına geçerek yaşam koşullarını ve dinamiklerini değiştirmişti. Hayatını düzene sokmak, periyodik bir tekrar dünyasının içine kendini mahkûm etmek, insan yaşamına zamanın bu diliminde eklemlenmişti. Hayvanların evcilleştirilmesi, tapınakların yapımı, tarımsal kültüre geçiş ve yerleşik köy yaşamına başlamak gibi önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde, insanın öteden beridir anlattığı söylencelerin içeriği de değişmiştir. Bugünü etkisi altına almış tüm anlatılar bu dönemi açıklayan öyküler olmuştur. Bu değişimlerin niçin ve nasıl olduklarını açıklama çabasındaki bu anlatılar, türlü içerikler üretmiş, insanların zihnindeki kültürel ve hatta tarihsel problemlere açıklık getirmişlerdir. Bu dönemde, insanların ve yaşamlarının yeniden kurgulanması, organize edilmesi gerekmiş ve radikal değişiklikler en azından Akdeniz havzası kültürünün gündelik akışını değiştirmişti. Bu değişimlerin başarısı(?) çok ciddi bir birikim ve deneyim gerektiren uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştu. Önceden bu konularda deneyimi ve birikimi olmayan toplulukların, tarım, hayvancılık ve mimari gibi alanlardaki başarısını, kısa sürede bilgi akışı gerçekleştiren bir toplum inşa edilebilmesine borçludur. Toplum içindeki tüm bireyler, bu teknoloji ve bilgi toplumunda rollerini harfiyen uygulamış, onların birikim ve deneyimlerini yeni nesle aktarmaları *başarıyı* getirmiştir. Bu yeni iletişim ve organizasyon

toplumu, büyük iş-emek gerektiren birlikte yaşamın kendisini de öykülere yansıtmıştır. Avcı-toplayıcı dönemin, av ağırlıklı ve hayvan başrollü öykülerine yenileri eklenmiş, insan hayvan ilişkisini açıklayan, evcilleştirmeye anlam yükleyen öyküler ortaya çıkmıştır. Bir kısmı *metamorfoz* hikâyeleri içeren bu anlatılar insan iktidarlı hayvan evcilleştirmelerini kültür lehine kaydederler. Örneğin ilk evcilleştirilen hayvan olarak bilinen köpeğin Türk mitolojisindeki anlatımı, Tanrı Ülgen tarafından cezalandırılmasını içermekteydi ve toplumsal konumunu da bu öykü belirliyordu. Çünkü insanın yaratılışında olumsuz bir rol üstlenmiş insanın günahkâr olmasına, şeytani bir güç olan Erlik'le bağlantılanmasına yol açmıştı. Bu anlatıya göre, Ülgen, Erlik'i cennetten kovduktan sonra insanı yaratmaya girişmişti. Kilden şekillendirdiği formuyla onu bedenen var etmişti. Henüz bir can vermediği bu kil insanları kendi yokluğunda korusun diye bir köpeğe emanet etmiş, kimseyi yaklaştırmasınlar diye de sıkıca tembih etmişti. Birisi yaklaşırsa köpek havlayacak, ısıracaktı. Ülgen gider gitmez merakına engel olamayan Erlik hemen kilden insanlara yaklaşmıştı. Köpek hemen hırlamaya başlamıştı ancak Erlik'in köpek için reddedilemeyecek denli güzel bir hediyesi vardı, henüz çıplak olan köpeğe bir post getirmişti. Bunun üzerine köpek onun insana yaklaşmasına izin vermişti. Erlik ona pisliğinden verdi ve köpek onu yediğinde güzel ve yumuşak tüylere sahip oldu. Eline aldığı henüz tasarım halinde olan kil insanın ne olduğunu anlamayan, onları uzun süre evirip çeviren Erlik, en sonunda Ülgen'in işine çomak sokabilmek için bu tuhaf varlığın üzerlerine tükürerek salyalarını sürmüştü. Ülgen döndüğünde ilk işi köpeği cezalandırmak olmuş, onu insanı korumaya mahkum etmiş ve bütün haklarını insana vermişti. Ülgen insanın üzerindeki

salyaları silmeye çalışsa da muvaffak olamamış ve bu yüzden onu ters yüz etmek zorunda kalmıştı. Böylece Erlik'in günahkâr salyaları insanın içinde kalmış, günah ve Erlik'le bağlantılar, bu salyalar ve onların kanalları yoluyla sağlanır olmuştu. Köpek ve insan arasındaki ilişki en azından dilde ve dilin yasalarının aktarıldığı bu öyküde insan merkezli bir iktidar dünyasına taşınmıştır. Böylece Asya'da yaşayan bir grup insan köpeğin evcilleştirilmesi öyküsünü köpeğin işlediği günaha ve ilah tarafından cezalandırılmasına bağlamış, onunla ilişkisini bu minvalde çizmişti.

Günümüzün, birlikte evrim veya ortak menfaat ilişkisi gibi evcilleştirme yaklaşımlarının en eski formu bu türden hayvan insan ilişkisi aktaran söylenceleridir. Örneğin Gılgamış mitinde İnanna'nın aşk yaşadığı karakterlerden birisi olarak bir attan söz edilmektedir.

"Sen savaşta ün kazanan atın aşkına düştün
Ama sonra ona kırbaç ve sırımdan koşum takımları layık gördün.
Ona yedi saat koşmayı layık gördün.
Ona suyu bulandırıp içmeyi layık kıldın.
Annesi Silili'ye sürekli yası yazgı kıldın".

İnanna'nın Gılgamış'a aşkını ilan etmesi üzerine Gılgamış İnanna'ya bu şekilde sitem ediyordu. İnanna, Sümer ve Uruk halkına uygarlığı getiren tanrıça olarak gösterilmekteydi. Yazılı metinlerden anlaşıldığına göre özellikle Enki'yi ziyaret ettiğinde ondan aldığı çok önemli teknik ve yenilikleri Uruk'a getirip halkını uygarlaştırdığına dair anlatılar bulunmaktadır. Buradaki at öyküsü de bununla ilişkili olmalı. İnanna bir ata aşık olmuş, onu evcilleştirerek insanlığın hizmetine sunmuştu. İlahenin aşkı nedeniyle at, sırtına binilen, koşum takımları takılan, bulanık sulardan içmeye mahkum edilen bir

varlık haline gelmişti ve annesi Silili buna çok üzülüyordu. Atın MÖ 4. bin yıl veya biraz daha öncesinde Asya'da evcilleştirildiği arkeolojik verilerle de desteklenmektedir.

Aynı Gemide Olmak

Hayvanların insan yaşamına nasıl dahil olduğuna dair öyküleri çoğaltmak mümkün ama bu konudaki en büyük simgesel anlatı kuşkusuz büyük tufan öyküleridir. İnsanların yeni uygarlık modelini bundan daha iyi aktaran anlatılar bulmak mümkün değildir. Bu mitik söylencelere göre bugün yaşamımızdaki bütün hayvanlar bu felaketten kurtulup insanın inşa ettiği gemiye binenlerdir. Diğerleri doğal seçilimin kurbanı olmuş, yeni yaşam koşullarına ayak uyduramadıkları için yok olmuşlardı. Örneğin, kanatlılardan kuzgun, karga, saksağan ve güvercin gibi hayvanların yaşamımızdaki yeri ve insanların onlara dair tutumları, bu mitin içeriğinde açıklanmıştır. Asya'daki Altay halkının konuyla ilgili söylencesine göre, gemiyi yaparak tüm hayvanlardan birer çift ve tüm bitkilerden tohumlar alan Nama, tufan bittikten sonra gemiden sırasıyla kuzgunu, kargayı ve saksağanı göndermiş ama dışarıdaki tufanın durumundan haber alamamış, çünkü gönderdiği bu üç kuş geri gelmemişti. Son olarak güvercini gönderen Nama, onun getirdiği bir zeytin dalından hareketle tufanın bittiğini anlamış, verdiği müjde nedeniyle güvercini onurlandırmıştı. Gemiden ayrıldıklarında gördükleri leşi yemek için kendilerine verilen görevi unutan diğer üç kuş ise cezalandırılmış, insanla aralarına düşmanlık konulmuştu. Bugün dahi bu kuşlara bakışımızı bu ve benzeri öykülerin inşa ettiklerinden kuşkumuz bile olmasın. Özellikle şehir insanlarının temas dahi etmediği bu hayvanlarla ilgili olumlu ve olumsuz yargıları bu kadim söylencelerin etkisiyle insan zihninde oluşturulmuştur. Öte yandan şunu da

kabul etmek gerek ki son buzul çağının sonunda eriyen buzullar nedeniyle su seviyesindeki artış, tarıma elverişli iklimsel koşulların ortaya çıkışı insanın doğayla, toprakla ve hayvanlarla ilişkisini yeniden gözden geçirip kurmasına yol açmıştır. Bu sırada tarımsal kültürü benimseyen Akdeniz Uygarlığı'nın, bu yaşam biçimine uygun olmayan ve tarlalara, ürünlere zarar veren kuşlara dair olumsuz atıflar ve anlamlar üretmesi oldukça tutarlı görünmektedir. Binlerce yıl önce yapılan bu anlaınlandırmaların anlatılar yoluyla günümüze kadar gelerek bu hayvanlarla hiç teması ve deneyimi olmayan modern insanların bile onlara dair algılarını etkilediğini bir kez daha hatırlatmalıyım.

Neolitik değişimler, insanların olduğu gibi hayvanların da yeniden kimliklendirilmelerini gerekli kılmıştır. Çünkü milyonlarca yıllık yaşam biçimi insan zihninde hayvanların belirli bir kimlik ve simgesel göstergeyle işaretlenmesine yol açmıştı. İnsanın birlikte hareket ettiği, aynı tarafta saf tuttuğu tek bir hayvan dahi yoktu. Bütün hayvanlar insan için öteki'ni oluşturur. Neolitik değişimler, insanın yaşam biçimini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda onun hayvanlarla ilişkisini de gözden geçirmeye zorlamıştı. Zengin tufan öyküleri yeni yaşam biçiminde hayvanlara yüklenen yeni rolleri açıklamaktadır. Yeni yaşam koşullarında işbirliği yaptığı hayvanlar ile aynı saflarda yer tutan insan, hayvanları ayrıştırmış, amacı insandan ayrı düşenleri gemiye dahi almamıştır. *Aynı gemide* artık sadece insanlar değil bazı hayvanlar da bulunmaktadır. Yaşamın dışında tanımlanan hayvanlar arasında örneğin yılan, Neolitik kültürle birlikte insan yaşamının belki de en ötekisi olarak kabul görmüştür. İnsan kendisinin cennetten kovulmasının nedeni olarak düşündüğü yılanı ebedi düşmanı olarak kodlamıştır. Tarımsal kültür, evlerin artı ürünü biriktirme ve depolama alanı olarak da

kullanılmaya başlanması, bu hayvanla ilişkiyi değiştirmiş olmalıdır. Evlerde, yaşam alanlarında depolanan tahıl yılanın mönüsünü oluşturan fare gibi hayvanları eve yaklaştırmıştır. Yılanın insanla olumsuz teması bu noktada başlamış veya başka bir noktaya taşınmış olmalıdır. Elbette yılanın imajını oluşturan algı, onun simgesel kodlarıdır ve bunu psikanalitik bir okumayla cinsel ilişki ve nüfus artışıyla ilişkilendirmek de mümkündür. Ancak şu bir gerçektir ki, Neolitik sanatta en fazla görülen figür yılandır, buna en çarpıcı örnek olarak Göbeklitepe dikilitaşlarının üzerindeki yılan kabartmalarını gösterebiliriz. Yılan bu dönem aktarılmış tüm anlatıların kötü gücü olarak rolünü üstlenmiştir. Bütün Akdeniz kurucu mitlerinde insanın *cennet* yaşamını değiştirmekle suçlanan bir hayvan olarak simgeselleştirilmiştir. Bugün halen bu hayvana gösterilen düşmanlığın nedeni bu uzak geçmiş deneyim ve mitik anlatılardır. Öyle görünmektedir ki, yeni düzende yaşadığından memnun olmayan insan bütün suçu, şeytanla da özdeşleştirdiği yılana yükleme eğilimindedir.

Tufan mitleriyle yeniden rol biçilen hayvanlardan birisi de eşektir. Evcilleştirilen hayvanlardan olan eşek yük taşıma işini üstlenmişti. Tarımsal kültür ve artı ürün beraberinde nakliyat sorununu da getirmişti ve eşek bu yükü taşıyacak en uygun hayvanlardan biriydi. Mite göre Nuh peygamber, tanrının emriyle gemiyi yaptıktan sonra hayvanlardan birer çift olmak üzere davet etmişti, onlardan tek ricası gemiye şeytanı bindirmemeleriydi. Tufan başladıktan ve gemi hareket ettikten sonra Nuh gördü ki şeytan gemide. Bunun nasıl olup da gerçekleştiğini soruşturduğunda suçlu da ortaya çıkmıştı. Şeytan, geminin kapısında neredeyse tüm hayvanlara içeri girmesine yardım etmeleri için yalvarmış ama hiçbiri bunu kabul etmemişti. Eşek şeytanın vaatlerine kanmış

olsa gerek ki onu kuyruğunun altında gemiye almıştı. Nuh bunu öğrenince eşeği insanın yükünü taşımakla cezalandırmıştı. Bu nedenle eşeğe dayak atmak bile mubah görülmüş, onun adı dilde de ötekileştirilmiş, bir küfre dönüştürülmüştür. Toplumsal yaşamın içinde insanla birlikte yaşayan eşeğe de bu rol düşmüştü, Neolitik Dönem'in getirisi bu olmuştu. Çağlar boyu eşeğe yüklenen ağırlık ve onun acımasızca çalıştırılmasının nedeni olarak bu anlatı dillendirilmiştir.

İslami kaynaklar domuzu ve ona verilen rolü de tufan söylencesiyle (elbette daha başka veriler de bulunmakla birlikte) anlamlandırmışlardı. Buna göre, Nuh gemiye bütün hayvanları aldıktan sonra büyük bir problemle yüz yüze gelmişti, geminin her yeri hayvan pisliği ile dolmaya başlamıştı. Öngöremediği bu problemin çözümü semadan gelmiş, ondan filin kuyruğunu iki kez çekmesi istenmişti. Kuyruğu çekilen filden iki adet domuz düşmüş ve hemen iş başı yaparak bütün hayvan pisliklerini yemeye koyulmuşlardı. Kısa sürede gemi pırıl pırıl olmuş, bu korkunç problem böylece ortadan kalkmıştı. Bu nedenle başından itibaren gemiye alınmamış bu hayvana ikincil bir rol biçilmiş ve de hayvan pisliği ile beslenmesi nedeniyle etinin yenmesi yasaklanarak tabu haline getirilmiştir. Yakındoğu'nun kurucu kitaplarının, uzak durulması konusunda tabu geliştirdikleri domuzun, eti yenilemeyen hayvanlar arasında sayılmasının açıklamasını yapan sayısız bilimsel yayın bulabilirsiniz ama buradaki çabamız bu hayvana verilen toplumsal rolün, onun tabu haline getirilmesinin insanların bilinçdışından bilince nasıl ulaştığını gösteren anlatıları ortaya koymaktır. Bu anlatıların halen daha etkilerini devam ettirmeleri de işin çarpıcı kısmıdır.

Tufan anlatılarının en ilginçlerinden biri kaplumbağanın öyküsüdür. Mitosa göre, tufan başlamadan önce gemiye binmek üzere davetiye alan kaplumbağa, hiçbir günahı olmadığı

gerekçesiyle daveti reddetmiş, bunun haksızlık olduğunu, suçlu kim ise onun cezalandırılması gerektiğini ileri sürmüştü. Neticede tufan olmuş, kaplumbağa boğulmadan hayatta kalmayı başarmıştı. Üstündeki mil tabakasını silkeleyip olanı biteni görmek için yürüyüşe çıktığında, gemiden gönderilen akbabayı görmüştü. Gemideki son günlerini aç geçiren akbaba tufan sularında boğulmuş hayvanların leşlerini yemekle meşguldü. Kaplumbağa, akbabaya kendisini gökyüzündeki tanrıya ulaştırması için yalvarmış ve sonunda onu buna ikna edebilmişti. Akbaba geniş kanatlarıyla, kaplumbağayı kabuklarından tuttuğu gibi havalandırarak uçurmaya başlamıştı ancak leş yediği için çok kötü kokuyordu. Kaplumbağa ona bu yüzden söyleniyor, kötü koktuğu için akbabayı aşağılıyordu. Akbaba bir süre sonra duyduğu hakaretlerden ve kaplumbağanın çenesinin düşüklüğünden bıkınca onu taşımayı bırakıvermişti. Elbette bu kadar yüksekten düşen kaplumbağa parçalanarak ölmüştü. Yukarıdan olanı biteni gören Tanrı, kaplumbağanın haklı olduğunu düşünmüş olacak ki parçalarını toplayıp kırıklarını yapıştırarak kaplumbağaya yeniden can vermişti. Kaplumbağanın bu kadar parçalı bir kabuğa sahip olmasının nedeni de işte buydu. Gördüğü her şeye anlam yükleme gayretinde olan, her türlü bilginin peşine düşen insan kaplumbağa için bu anlatıyı kurgulamıştı. Çünkü belirsizlik ve bilinmezlik insan olmanın tehdidiydi. Etrafındaki her şeyi bilgi dünyasına dahil edip onu bilinir-edilgin kılıyordu. Ötekinin, diğerlerinin kimliklendirilmesi bu anlatılar yoluyla oluyordu ve tufan öyküsüyle bütün bu anlatıları da kendi büyük kurgusuna eklemliyordu. Böylelikle bu büyük kurucu metinlerdeki bütün roller sahibine teslim ediliyor, doğa bir anda insan için bilinir hale geliyordu evren ve kültür tasarımı yenileniyordu. Bu öyküler, hem hayvanların insani kurgu içine bağlanmasını sağlıyor hem de

insanın yaşamı ve etrafındaki dünyayı kendilemesine olanak tanıyordu. Bütün çevresini bilinir kılan insan, kendini kendi inşa ettiği dünyada hayatta hissederek arkaik korkularını biraz olsun yatıştırıyordu.

Bu tür dilsel anlatılar, *her şeyden önce logos vardı* diyen insanın iktidarlanmasını, diğerleri üzerinde tasarruf sahibi olmasını sağlıyordu. İlahların yeryüzündeki temsilcisi olması ona bu gücü veriyordu. Cennetin ölümsüz dünyasında Âdem'le başlayan hayvanlara ad verme işlemi onların tarihini, kökenini ve ilahlar tarafından verilen rollerini belirleme ve dile getirme yetkisini de kazandırmış oluyordu. Dili olmayan bu canlıların aktaracakları herhangi bir anlatıları yoktu. Onlar tarihsel varlıklar değillerdi, bir geçmişleri olmadığı gibi bir gelecekleri de bulunmuyordu. Söyleyecek sözlerinin olmayışı da bundandı. İnsanın onlara yazdığı geçmişi, köken anlatıları ve atfettiği günahları inkar edecek durumda değillerdi. Hayvanların bu sessizliği insanın iktidarını perçinliyor, onlar üzerindeki gücünü artırıyordu. Bu anlatıların her birinde diğerine söz hakkı vermeyen insan vardır. İnsan sözü olmayanın sözcülüğünü yaparken, nalıncı keseri gibi her türlü kazanımı kendi hanesine yazıyordu.

Kurguladığı hayvan öykülerinin hemen hepsinde anlatıların öznesi insandır. Hikâyenin anlatıcısı kendisi olduğu için insanın kendine yontacak bir dil ve gramer kullanması anlaşılır görünmektedir. Özellikle evcilleştirme öykülerinde evcilleştirilenin, pasif rolde bulunanın hayvan, eylemi gerçekleştirenin ise insan olduğunu gösteren kurgu dikkati çekmektedir. Bu öykülerin dilinden, evcilleştirme eyleminde hayvanların hiçbir şekilde iradi bir davranışları olmadığı anlaşılmaktadır. Yani evcilleştirme insanın isteği ve iradesi dahilinde gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Oysa ki, uzun bir süre öncesinden itibaren doğada hayatta kalma mücadelesi

veren canlılar, *birlikte evrim* sürecini kendilerine şiar edinmişlerdir. Bütün canlılar, dostları –işbirliği yaptıkları diğerleri- ve düşmanları ile birlikte adaptif davranışlar geliştirmekte ve hayata tutunmaktadırlar. Doğanın içinde yaşam mücadelesi veren canlılar aynı yaşam ağacının farklı dalları oldukları bilgisine genetik olarak sahiptirler. Her biri dayanışma sağlayabilecekleri diğerlerini seçip yanında saf tutuyor, menfaatlerini ortaklaştırıyordu. Bu yüzden sadece menfaatleri ortak olan canlılar insanla işbirliği yapmıştır. Bugün evcilleştirilmiş hayvan ve bitki türlerinin sayısına bakıldığında bu ilişkinin iki yönlü olduğu anlaşılacaktır. Herkes kendi öyküsünün öznesidir. Evcil hayvanlar açısından bakıldığında da görülecektir ki, insan onların hayatta kalmasının, üremesinin yardımcısı ve hatta hizmetkârıdır. Antik yazar Xenophanes'in dediği gibi, "*sığırlar, hayvanlar veya atların elleri olsaydı ve tanrıların resmini çizmeleri istenseydi onları hayvan olarak çizeceklerdi*". Ve hatta şeytan olarak onların cennetten kovulmasında ciddi bir rol üstlenmiş olan insan resmini çizmelerini beklemek gerekirdi.

Büyük kurucu mitlere hayvanların bağlanmasını sağlayan bu anlatılar, canlıların da hiyerarşik pozisyonlarını belirliyordu. Metnin yazarı insan, senaryonun gizli öznesi olan ilahların yeryüzündeki temsilcisi olarak ikincil rolü kendine vermişti. Bütün öyküler insanın, ilahlar tarafından yaratılanların en yüksek merhalesini hak ettiği üzerine kuruluydu. Bu ikincil rol, varlığı şüpheli olan birincil rolün, en azından yaşamda, önünde yer almaktadır. Kendini yaratan insan, metafizik bir referansla kimliğini yeniden inşa ediyordu ve referansın sahibi ortalıkta görünmüyordu. Onun olmayan yerinde zaten hemen altında ikincil rolü işgal eden insanın gözü vardı. Bu çok zekice bir kurguyla, diğerlerine daha tali roller biçen insan, kendini yeryüzüne yakıştıramamış, gözünü

göklere dikmişti. Yaratıcının rolü kesin olmamakla birlikte insan, yaratılanların en önemlisi idi. Neolitik Dönem'le başlayan dönüşümler ve evcilleştirilme, (Paleolitik Dönem şamanik insanının metamorfozla donuna girdiği) hayvanların, yeni dünya düzeninde yeniden farklı şekilde konumlandırılmalarından kaynaklanmaktadır. Bu mitik kimliklendirmeyle birlikte, hayvan ve dünyadaki diğer şeyler, hepsi birden insan içindire dönüşürler, artık bütün tasarrufları insanın elindedir anlayışı hakim olur. Ve son 10 bin yıl göstermiştir ki insan olan, yeniden konumlandırdığı hayvanlar dünyasını, birlikte evrim sürecinde olduğunun farkına bile varmadan kendine hizmet için kullanmaya başlamış, bir çok türün yok olmasına neden olacak korkunç tasavvurlarda bulunmuş, onları katliam ve işkencelere maruz bırakmıştır.

Bir kaç milyon yıllık yaşam mücadelesi olan insanın hayvanla ilişkisi süreç içinde sabit kalmamıştır. Özellikle evcilleştirmeyle insan-hayvan ilişkisinde büyük bir kırılma yaşanmış, mağaraların duvarlarına resmedilen bazı hayvanlar insanların evlerine girmiş ve bazı mitlere de konu olmuştu. Kutsal metinlerin cennet tasvirlerinden birisi, insanın hayvanlara isim vermesidir. Göklerden gelmiş bir vahiy insan-hayvan ilişkisinin değişip dönüşmesini sağlamıştı. Belli ki Neolitik Dönem'deki hayvan evcilleştirilmesi, göklerin referansı ile gerçekleşmiş, hayvanların anlamı da rolleri de buna uygun olarak yeniden belirlenmeye başlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki insan-hayvan ilişkisine hiyerarşik bir boyut eklenmiş, insan, prehistorik çağda olmak-dönüşmek istediği hayvanın yeni dünya düzeninde efendisi haline gelmişti. Mitlerde hayvan olmaya öykünen insandan insan olmaya öykünen hayvan söz konusudur artık. İnsan olmak isteyenler, insani özellikler taşıyanlar, konuşanlar, giyinenler, ahlaki dersler verenler, hayvanların uygarlığın anlatılarına yansıma biçimidir.

Mitlerde hayvana dönüşen insan, komedi unsuru olarak verilmiyorsa genellikle bir ceza ya da günahın sonucudur bundan böyle. Yeni dönem insanları kendi yaşamlarına yeniden yön verirken belli ki en azından birlikte yaşamaya karar verdikleri hayvanlara da benzer bir yaşam belirlemişlerdi. Onlar gündelik hayatta, uygar insanın kendilerine biçtiği rolleri nasıl yerine getiriyorlarsa anlatılarda da aynısını yapıyorlardı. Arkaik dönemlerde hayvan olmak durumunda kalanların yeniden insanileşmesi bu anlatıların temel konularını oluşturmaktadır. Bu nedenle de özellikle erginlenme anlatılarında türlü sebeplerle metamorfoza uğramış ve hayvana dönüşmüş kahramanlar vardır. Yeni dünya tasavvurunda hayvanlar yeni roller yüklenmiş, insanlaşmaya başlamışlardır. Uygarlık gemisine binen hayvanlar insanlarla neredeyse aynı kurallara tabi olmuştu. Onlar üzerine kimi yasalar dikte edilmiş, kendilerini anlamaya ve hatta yeni bir dil edinip konuşmaya zorlanmışlardı. İnsanlar arası ilişkide anlamlı olan birçok hakikati, durumu hayvanlara söyleten masallar, en azından dilde hayvan varlığını yok etmiş, onu insanlaştırarak kendi hayvanlığını katletmeye çalışmıştır. Bu dönüşüm kendisi hayvan olamayan insanın hayvanları insanlaştırma çabası olarak kabul edilmelidir.

Dildeki Hayvan

İnsanın dil yoluyla elde ettiği bu iktidar, diğerleriyle ilişkisinde ona hep özne olma olanağı sunmuştur. Beyaz olanın siyahla ilişkisi, insan olanın hayvanla veya bitkiyle, ağaçla ilişkisi bu minvalde kurulmuştur. İnsan sessiz olanın sesi olmayı üstlendiğinde, iktidarını pekiştirecek çıkarımlar elde etmiştir. Sessiz kitlelerin sesi olmak, onların öyküsünü anlatmak, diğerlerini de kendi kurucu mitlerine bir öyküyle bağlamak imkânı bulmuştu. Hikâyesi bilinmeyen bir yabancıyla

karşılaşma her zaman bir öykülendirme yoluyla onların da kurucu senaryoya bağlanmalarıyla sonuçlanmıştı. Başkası adına söz alanın amacı sözü kendisine almaktır, sözün anlamına el koymak, anlamını değiştirmek, kendilemektir. İnsan, adına söz aldığı tüm canlıların anlamlarını kendi isteği ve menfaatine uygun dönüştürmüştür. Bu nedenle, tüm hayvan hikâyelerinde, hayvanlar insana baş eğmiş, bedenlerini ve emeklerini onun çıkarları için seferber etmişlerdir. Hayvan mitlerinde hiçbir hayvan kendi mitini dile getirme şansına sahip olmamıştır, insanın öykündüğü kimi hayvanların bile dile getirilmiş öykülerinde, varlık nedenleri insan olarak gösterilmiştir. İnsan oluş, kendi dışındaki tüm canlıların varlığını kendisine borçlu olduğu kurgusunu mitlerle inşa etmiştir. Bu kurucu öykü bütünlüğü içindeki her bir hayvan türünün öyküsü, bu bütünlüğü destekleyecek şekilde, dilde yeniden inşa edilmiştir. Bu haliyle doğa ve yaşam insan ürünüdür ve dilden hatta bir mitten/öyküden ibarettir. Büyük bir kurgunun zeminini, sahnesini oluşturur ve diğerleri öyküleri marifetiyle ona eklemlenir, onun bir parçası haline gelirler. Öykü insanın mülkiyet ve iktidar gücünü oluşturur, güçlü öyküye sahip olmak demek büyük çatı öyküye sağlam bir yerden bağlanacak bir öykünün olması anlamına gelmektedir. Arkeolojik olarak tespit edilen betimlerin büyük bölümünde hayvanların oluşu, bu dönemde insanın kendine biçtiği yeni yaşam biçiminin onlar için de uygun hale getirilmesini sağlayacak bir işlev üstlendiğini gösterir. Hayvanların insani dünyaya, yerleşik hayata ve tarımsal ekonomiye göre yeniden kimliklendirilmesi bu öykülerin temel konularını oluşturuyor olmalıdır.

Bu öyküler, Gılgamış mitindeki Enkidu'nun savandaki yaşamında betimlendiği gibi, doğada birlikte yaşadığı canlıların, uygarlıkla beraber, insanla mesafelerinin yeniden

belirlenmesi anlamına da geliyordu. Yaşam denilen uğraşı birlikte omuzlayabilecek hayvanlarla, buna engel olacak, işleri güçleştirecek olanlar ayrılmış, kurulan köylerin ve evlerin duvarlarının içinde ve dışında kalacaklar belirlenmişti. Doğanın ruhunu taşıyan, kendi yaşamından ödün vermeyen hayvanlar ile karın tokluğuna işbirliği yapacak olanların ayrımı yapılmış, aynı gemide toplanacaklar tespit edilmişti. Bu süre içinde dahi insan olan, bazı durumlarda metamorfoz marifetiyle hayvanlaşmış, hayvan donuna bürünerek belki de eski dünyasını teneffüs etme, yeniden deneyimleme, kaybettiği cennete girme şansı bulmuştur. Doğa inançlarının şamanik ritüelleri ve öyküleri, bu deneyimin uzun yıllar devam ettiğini gösteren örnekler sunar.

Mitlerin Dili

Erken anlatılar muhtemeldir ki dönemlerine tanıklık etmiş, kültürel aktarım işlevlerini harfiyen yerine getirmişlerdi. Bir yandan kurguladığı söylencelerle kendi kimliğini her şeyin üzerine koyan insan, diğer yandan doğa mücadelesinde edindiği birikimi diğerlerine, yeni nesillere aktaracak anlatıların inşasına girişmiştir. Öteden beri kullandığı simgesel dil istediğini aktarma konusunda kendine yardımcı olmuş, söyledikleriyle ve söylemedikleriyle bir çok şeyi öteye/ileriye taşımayı başarmıştı. Çoğu zaman söylediklerinden ziyade söylemedikleriyle amacına ulaşan insan, hem kuşaklar arasındaki hiyerarşiyi kurmuş hem de söyleyeceklerini dile getirmeyi başarmıştır. İçinde çalışmak, üretmek, biriktirmek gibi edimlerin mesajlarını taşıyan tüm anlatıların kaynağı Neolitik Dönem'e dayanır. Anlatının tarihi buradan başlamamış olsa bile anlatının içerdiği sosyal mesajların bu dönemde köklendiği ve insan yaşamına dahil olduğu söylenebilir.

Neolitik Dönem, insana daha büyük gruplar halinde ve daha organize olarak yaşaması gerekliliğini getiren değişimlerle doludur. Kurulan köylerde hızla büyüyen nüfus, insanlar arasındaki ilişkileri önemli kılmıştı. Dayanışma, sosyal bütünlük ve kimi ortak değerler bu artan nüfusun bir arada ve uyum içinde yaşayabilmesi için zorunluluktur. Bu değerlerin oluşabilmesinde birlikte yaşam pratiklerinin çıktısı önemli bir rol üstlenir. Birlikte yaşamın ürettiği kültürel, ekonomik ve sosyal değerler, birbirlerinden farklı ve çok sayıda insanın

bir arada yaşamasını sağlayan değerlerdir ve toplumsal uzlaşıyla bedenlenmişlerdir, bir topluluğun asgari müşterekleri veya ortak paydasını oluştururlar. Bireyin değil merkezde olan toplumsal değerlerin etrafında örgütlenirler. Ortak çıkarların, topluluğun, klanın devamını esas alan bu müşterekler, yaşam deneyiminde elde edilen kimi bilgi ve tecrübeleri de içerirler. O yerin, yerleşimin içinde yaşayan insanların kimliklerini de oluşturan bu değerleri aktarmanın en iyi yolunu insanlar yine dilde bulmuşlardır. Her yeni doğanın, önceden kurulmuş olan bu dil dünyasına düşmesi ve büyüme süreci içinde terbiye edilmesi ayrıca toplumsal değerlerle yüklenmesi kurulan sosyal ve siyasal düzenin devamı açısından elzemdir. Ortak değerlerin içerildiği bu semiyotik evrenin aktarımı dilin önemli fonksiyonları arasında olup muhtemeldir ki onun bu denli dönüşüp herkesi içine alan bir büyük hapishane kurmasının da nedenlerindendir. Toplumsal anlatı sanatı bu ihtiyacın neticesinde ortaya çıkmış ve büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Ortak değerlerin yüklendiği bu anlatıların en önemli özelliği dilin gündelik yaşamdaki seyrinden farklı bir yol izlemesidir. Gramer kurallarıyla, konuşan her bireyi bağlayan dil, toplumsal değerlerin aktarılması işlemini üstlendiği anda (bir mit, masal ya da hikaye anlattığında) farklı bir yapıya bürünüp gerçeküstü bir form almaktadır. Dilin metamorfoza uğradığı an, gerçeklikten kopup ayaklarının yerden kesildiği bir hale büründüğü sürecin nedenidir. Bu süreç içinde dil, doğrudan söylemek istemediği veya söyleyemediği mesajların aktarımını gerçekleştirir. Bu iletimler toplumun tüm bireyleri tarafından üzerinde uzlaşılmış göstergeleri içerir. Anlatılanın, insanın biyolojik gerçekliğinden uzak olması dilin de yaşamın uzağına düşmesine yol açar. İster mitik bir yaratılış öyküsü olsun ister bir halk masalı, dilin yapısı iletinin içeriğiyle farklı bir düzlemde

simgesel bir çatı kurar. Çünkü olmayan bir anlamın arayış çabası olan mitler de, öznelliği reddeden toplumsal değerleri içeren masallar da, insanın kendi gerçekliğinden uzaklaştırılması gerekliliğini ileten araçlardır. Bu dünyanın bilince dair bir anlamı yoktur ve bu arayış elbette dilin metafiziğe atfına yol açmaktadır. Olmayan üzerine konuşmak bilinçli bir eylemin ötesine geçmektedir ki bilinçdışının burada devreye girmesinin yegâne nedeni, anlam ihtiyacının veya sorusunun yanıtındaki imkansızlıktır. Görünenin bilinenin, tüm duyuların ötesine yaslanma ihtiyacı gerçeküstü bir *öteyer*in inşa edilmesine yol açmıştır. Yeryüzünde olmayan, arzulananın arandığı bir *yokyer* bu senaryonun keşfedilen topografyasını oluşturur. Benzer biçimde, doğal olmayan toplumsal yaşama uygun bireyler, sorumlu ve bilinçli yurttaşlar, doğal olmayan yerleşimlerin, şehirlerin ve uygarlıkların icadıdır. Büyük nüfuslar, birlikte hareket edebilen, harmonik yaşayabilen ve sürekli iletişimde olan bireyler sayesinde mümkün hale gelir. Bu dönemden itibaren gelişen kültürel yaşam, bireylerin tüm bedensel özellikleriyle içine dahil olabileceği bir iklim sunmaz. Onların geleceği, bekası insanda bir metamorfoz/transformasyon gerektirir. Bu metamorfoz bir yabancılaşmaya, kendinden uzaklaşmaya ve simgesel olana doğru yönelir. Bu sisteme dahil olan her birey öznelliğini bırakıp toplumsal personasını takınmak zorundadır. Hiç kimse bütünüyle ve olduğu haliyle, sosyal olanın, toplumsalın, ahenkli kalabalığın içinde var olamaz. Bu var olma biçimi bireyin kendi inisiyatifinde değildir. Toplumsal olan bireyin formunu belirler, onu dönüştürür ve hatta kastre eder. Bireyin toplumsallaşmasının önündeki engelleri biyolojik ihtiyaçları ve arzularıdır, doğaya dair olan yaşamıdır. Kültürün kastre ettiği, baskılanmasını istediği şey biyolojik öznelliğidir. İnsan zihni, kişiliği, benliği yarılır, toplumsal olanla biyolojik olanın,

kültürle doğanın çatışmasının sembolik ve mikro örneği bireyde yaşanır ve kazanan kültür olur. *Baba'nın sesi*yle başlayan kültürel direktifler, dilde toplumsaldan bireye taşınır. Bireyin kendinden getirdiği hayvanlığının ortadan kaldırılması en önemli hedeftir ve kullanılan silah yukarıda da belirttiğim üzere dildir. Kültürün dikte edildiği, yasa halinde kuşaktan kuşağa aktarıldığı toplumsal göstergeler bireyin baskılanmasında sorumluluk üstlenirler. Eğitim adını verdiğimiz bu şiddet doğal olanın yitimine veya en azından baskılanmasına yol açar. Bu göstergelerin aktarımı veya bir başka deyişle biyolojik bireyin kültüre taşınımı dil yoluyla gerçekleşir ve bunda en önemli rolü mitik anlatılar üstlenirler. Doğada olmayan bir topografyanın dil yoluyla toplumsal göstergelerde inşa edilmesiyle birey, yabancısı olduğu ve kendini özgür hissetmediği bir coğrafyada hayatını devam ettirmek zorunda bırakılır. Birey için sese, söze gelme çağında başlayan bu yolculuk yaşamla birlikte sona erer.

Toplumsal göstergelerin parlatıldığı bireysel, öznel ve doğal olanın cezalandırıldığı bir dil sistemi terbiyeyi bireyin bedeninde inşa eder. Bu, biyolojik hayvanı ütopik kültürün dünyasına taşıyan mitler ve masalların yapısının bu denli fantastik olmasının nedenidir. Bu mitik yapının içinde hayvan formlarının bulunması, insani olana yabancılaşmış kimi çok uzak akrabalarımızın özelliklerinin içerilmesinin nedeni de budur. İçinde hayvanlaşılan, uçulan, kaçılan kahramanlarla yapılan bu yolculuk, insan doğasına uygulanan bir şiddettir ve bu şiddet en sevimli dilsel ürünlerle, masal gibi anlatılarla gerçekleşir. Biyolojinin özgürlüğünden dilin ruhsal hapishanesine, baskı dünyasına geçiş başka türlü olamaz. Bu mitlerin masalların olağanüstü fantastik dili çocukların ayaklarını yerden kesip onları bir büyülü dünyaya taşıma iddiasıyla büyüklerin sıkıcı, baskıcı, tek düze dünyasına geçişini

sağlar. Bu yolculuk, fantastik öğeler yüklenmemiş bir araçla gerçekleşemez, öyle olsa hiçbir çocuk bu araca binmez. Ancak masal, mit, hikaye ve benzeri anlatıların büyülü dünyası lunaparktaki hızla gidip havalanan, ters dönen araçlar veya atlı karıncanın sırtında yapılan yolculuk gibi nihayetinde sadece yaşamak amacıyla dünyaya gelen insan bireylerini doğasının dışına taşıyıp kendilerine yabancılaştırmaktadır. Oysa ki fantastik anlatılar insanı gerçeküstü bir cennete götürmez, onlar birer Troia Atı'dır, ulaşacağı son durak uygarlığın taş duvarlı sınırlarıdır. Kültür, fantastik bir söylemle harekete geçirdiği bütün bireyleri teker teker kontrol altına alarak bedensiz öznelere dönüştürmeyi hedeflemektedir. Çünkü tüm bu anlatıların içinde bireyin kültüre uygun eğitiminin sağlanmasını amaçlayan göstergeler gizlidir. Anlatıların sınırsız özgür dünyalarının büyüsüne kapılan bireyler, aralara serpiştirilmiş göstergeler yoluyla terbiye edilmekte, deyim yerindeyse koşullanmakta, kendinden önce yaşamış bireylerin ve hatta türün hayatını tekrar etmekle mükellef kılınmaktadır. Bu anlatılarla büyüyen bir bireyin kendine has yaşam deneyimlerine sahip olması neredeyse imkansızdır.

Anlatının Tarafları

Masal ve mit gibi fantastik anlatıların dillerinin sembolizmi şaşırtıcıdır. Bu tür söylencelerin üç tarafı vardır. Birincisi masalın veya fantastik anlatının kendisidir. Dili olmayanın dile gelme arzusudur. Anlatının içeriği, anlatılmak istenilen, dile gelmek isteyen toplumsal bilinçdışının iç sesidir. Binlerce yıllık deneyimin verdiği *bilgelikle* kendilerine benzer uyumlu, itaatkâr yeni bireylerin kulağından girip bilinçdışını katettikten sonra bilince geçirecekleri direktifler, dile gelmek isteyen toplumsal hakikatin içeriğidir. Mit, masal ve benzerlerinin bu içeriği, birbirine benzeyen insanlarda oluşan, bireysel özelliklerini yitirmiş kamusal değerler taşıyan bireylerin imalatından sorumludur. Her yeni geleni yontan, fazlalıklarını alarak birbirine benzer hale getiren bir rende görevini görür bu anlatılar. Çünkü Akdeniz Uygarlığı'nın toplumsallık düşüncesi farklılıkların değil benzerliklerin üzerine kurulmuştur. Farklı olan benzerliklerin benzerliğini tehdit eder, normatif düzene aykırıdır ve çan eğrisinin dışında yer alır. Bu nedenle hemen benzetilmesi veya tecrit edilmesi gerekendir. Toplumun bireyler üzerindeki bu arzusunun dile geldiği eğitim formu fantastik anlatılardır. Bu kadar cazip olmasa kimsenin dinlemeyeceği sözel formların ardında toplumun birey üzerindeki kastre edici güçleri yatmaktadır. Bu haliyle bu anlatı formları canlıdır, uygarlığın arzusu kültür ve birlikte yaşam olduğu sürece bu anlatıların yaşamları ve tarihsel yolculukları da devam edecektir. Mitlerin ve türevlerinin binlerce yıl önce başlayan yaşamları her dilde, zamanda ve kültürde koşullara uygun değişip dönüşerek ama özünü de yitirmeden sürecektir. Onların yaşamı uygarlığın yaşamına bağlıdır ve bu özellikleriyle de uygarlık hayatta kaldığı sürece bu içerikteki anlatılar da yaşamlarını

sürdürecek, fantastik formlarıyla çocukların bilinçdışına nüfuz ederek kendilerini geleceğe aktaracaklardır. Girdikleri her bir bedeni Troia Atı gibi tahrip edip kastre edecek, etkisiz hale gelmiş, itaate alışmış ve hazır bireyler üreteceklerdir. Çünkü hiçbir anlatı onu üreten sosyal koşullardan bağımsız değildir ve içinden çıktığı koşulların ideolojisini aktarmakla yükümlüdür.

Anlatının ikinci tarafı olan konuşan, söz üzerinde bir iktidara sahip değildir onun sadece aktarıcısıdır. Aslolan sözün, anlatının ta kendisidir. Bu yüzden masal, hikâye, mit ve benzeri dilsel anlatıları dile getiren büyük oranda pasiftir, o bir taşıyıcıdır, sözün elçisidir. Anlatıcı üsluba ve sese hükmediyor gibi görünse de -değildir- içerik toplumsalın arzularını dikte eder. Çünkü anlatı anlatanın icadı değil içinde yaşadığı toplumsal yapının kendine bir mirası, yüklediği bir sorumluluğudur. Anlatının bittiği yerde anlatıcının uydurdukları dahi kendine ait değildir. O uydurma söylencelerde kullanılan ses, tonlama ve göstergeler bile, üzerinde uzlaşı sağlanmış toplumsalın değerlerini taşırlar. Bu yüzden bireysel anlatılar güçlü olmaz, yeterince deneyimlenmemiş, dile getirilmemiş, toplumsal kabul görmemiş bir söylem, dinleyiciler ve kalabalıklar üzerinde etki gösteremez. Mitler, masallar ve benzeri anlatılar, binlerce yıl boyunca o kadar çok ağızdan çıkmış, yontulmuş, yuvarlanmış, her ağızdan ses almış demli söylencelerdir ki bu yüzden de çok etkilidirler. Çocuklara masal anlatılırken, bu köklü tarihsel anlatıların tercih edilmesinin nedeni budur. Kadim anlatıların sonuçlarında sürpriz yoktur, onların insan üzerindeki etkileri ve neticede elde edilen çıktılar bellidir, şaşırtmaz ve binlerce yılın deneyimlerini taşır. Anlatıcının sözünü dinletebilmesi için bu dili kullanmaktan daha iyi bir seçeneği yoktur.

Anlatıların üçüncü ayağını oluşturan dinleyicinin konumu da bir hayli ilginçtir. Sözün, dilin, uzun toplumsal bir tarih ve ağızdan ağza akan maceralardan sonra ulaştığı hedef kitledir dinleyici. Öykünün içeriğinde söze gelmek isteyenin, kendini geleceğe aktarabilmek için uğramak zorunda olduğu atlama taşlarından biridir yalnızca dinleyici. Anlatının sözü o denli eskiye gitmektedir ki, tohumlarının atıldığı, ilk kez dile getirildiği tarihle en son dinleyicinin dinlediği tarih arasında çağlar vardır. Aslında fantastik öğelerle süslenmiş anlatılar tarihöncesi sözel yaratıklardır ve onların modern insanla, bireyle karşılaşması bir çok güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Dinleyen, binlerce yıl öteden gelen ve her geçtiği, kültür, dil ve bireyden beslenen bir dinozorla karşı karşıya kalır. Anlatılanın, içinden geçtiği tüm sosyal ve kültürel koşullar nedeniyle sürekli olarak kendini güncellemesine karşın kaynaklandığı kültürel kökler tarihöncesine dayanır.

Söylenceler binlerce yıllık deneyimleriyle herkesi içine alabilecek kadar geniş bir evren tasarımının yanı sıra herkese yükleyebilecekleri sosyal rol ve kimliğe de sahiptirler. İçine giren bireylere uygun kahramanlık, öznellik kıyafetleri sunarlar. Bu yüzden bu olağanüstü güçlü ve büyüleyici anlatılar dünyasında anlatılar hemen herkesin içinden geçebileceği bir topografya oluştururlar. Dinleyiciye yerçekiminin olmadığı bir fantastik dünyada, yaşadığından bağımsız yeni bir deneyim teklif ederler. Bu deneyimi yaşayan bir daha eskisi gibi olmaz, birey olarak girdiği bu dünyadan zaman tünelinin sonunda, bir sürü sosyal sorumluluk yüklenmiş toplumsal bir varlık olarak çıkar.

Tartışmanın bu noktasına elbette, anlatı, anlatan ve dinleyen arasındaki interaktif ilişkiyi de dahil etmek gerekir. Bu interaktif ilişki, taraflar arasındaki bağlantının ve işlevin anlaşılmasında kritik bir rol üstlenmektedir. Anlatı, anlatan ve

dinleyen arasındaki canlı bağlantı, her üçünün esnek bir yapıya sahip olmasının nedenidir. Anlatının yüklendiği sembolik dil, bu sembollerin anlam kazandığı toplumsal yapı ve bin yıllar sonra dinleyen üzerinde uyandırdığı etki sanırım en karmaşık noktadır. Dildeki sembolik yapıların anlam değiştirdiğini, içerisinden geçtikleri zaman diliminden ve kültürden etkilenerek anlam kaymasına uğradıklarını öteden beri biliyoruz. Her bir kelimenin, sembolün kendi yaşamı ve tarihi var. Başlangıçta farklı bir anlam yüklenerek yaşama gelen bu dilsel öğeler zamanla anlamlarını değiştirebilmekte veya yitirebilmektedir. Etimolojik çalışmalar bunun örnekleriyle doludur. Bu nedenle de sembolik dilin kurgulandığı dönemin koşullarıyla yüklendiği anlam hiçbir zaman dinleyenin anladığıyla aynı değildir. Kültürel yaşam, teknoloji, sosyal, ekonomik, siyasal ve dinsel koşullar değişip dönüştükçe onu ifade eden, taşıyan dilsel ürünlerde de büyük değişiklikler meydana gelmektedir. Onunla binlerce yıl sonra karşılaşan bireyin en büyük problemi anlatının içeriğine vakıf olmaktır. Özellikle de bu anlatıları araştırma nesnesi haline getiren bir araştırmacı için çözülmesi gereken çok sayıda iç içe geçmiş problem bulunmaktadır. Ancak şunu da unutmamalı ki, fantastik evrenler sunan anlatıların muhatabı insanın anlama yeteneği değildir. Burada toplumsal bilinçdışı devreye girer. Ne anlattığının çok da farkında olmayan anlatıcının bilinçdışı vasıtasıyla dinleyenin bilinçdışına hitap eden özel bir aktarım aracından söz ediyoruz. Bu anlatı eyleminin hangi noktasından eyleme dahil olunursa olunsun bilinçdışı yoluyla sembolik dilin egemenliğine girildi demektir.

Mitler gündüzün anlatmadığı düşleri içerirken, kültür aktarımı yapan masal gibi anlatılar toplumların gündüz düşleridir. Düşlerdir diyorum çünkü içerikleri gibi dilleri de gerçeküstüdür, bilincin aydınlık, mantıklı zaman ve mekân sistemi

bu öykülerin dillerinde pek rastlanan şeyler değildir. Büyüsel öyküler içerdiği için belki de dilleri de bu içeriğe uygundur. Girizgahlarından başlayarak insanı büyülü bir dünyaya davet ederler. Meşhur "Develer tellal iken..." le başlayan girizgah, dinleyenine her türlü sürprize ve ütopik topografyaya hazır olmasını telkin eder, onu duyacaklarına karşı hazırlar. Dünyevi bir dil değildir bu, öykünün dünyevi olmaması gibi. Güçlü etkisini fantastik diline borçludur diyebiliriz. Daha en başından dinleyenini günlük yaşamından, içinde bulunduğu zamansal, fiziksel ve coğrafi şartlardan alıp çok uzaklara, develerin tellal olduğu, pirelerin berber olduğu bir coğrafyaya götürmeyi vaat eder. Anlatıların dilinin de büyük bir deneyim sahibi olduğu ve binlerce yıllık bir dillendirme tecrübesiyle günümüze/dinleyiciye ulaştığı kabul edilmelidir. Dolayısıyla kültürün dilinden sağaltılmış, kılı kırk yaran bütün göstergeleri yerli yerine oturmuş bir dil ürünüdür incelemeye çalıştığımız. Toplumun üzerine uzlaştığı tüm göstergeleri bünyesinde taşır. Dilin bütün mucizelerinden yararlanarak, dert veya konu edindiği meseleleri eğip büken sihirli bir dünyası vardır. Bu özelliğinden kaynaklı olsa gerek ki, bu anlatılar bir görsellik de taşırlar. Çocuğun bu fantastik anlatıları dinlerken gözbebeklerinin hareketli olması, korktuğunda kimi zaman gözlerini yumması veya daha irice açmasının nedeni bu olmalıdır. Özellikle masal dili aynı zamanda resim dilidir ve resim algısı dil algısından çok daha eski ve deneyimlidir.

Bir Deneyim Alanı Olarak Mitler, Masallar

Mit ve masal gibi söylencelerin içeriğindeki şiddet ve kötülük öğeleri dikkat çekici derecede çoktur. Çocukların kötü etkilendiklerini düşünerek bu öğelerden söylenceleri arındırma çalışmaları geçmişte de günümüzde de deneysel olarak yapılmaktadır. Genel olarak ortak yaşamın ürettiği kültürel değerleri tehdit eden unsurlar olarak tanımlanabilecek kötülük ve şiddet unsurlarının, bir katarsis yaratarak kimi duyguların yatıştırılmasına yol açabileceği de düşünülmektedir. Dil yoluyla baskılanan çocuk bireylerin kimi içgüdüsel ve arketipik dürtülerini harekete geçiren bu şiddet ve korku unsurları, onların kontrol altına alınmasını sağlayan bir işlev de üstlenir. Çünkü çocuklar duygularını, simgeselleştirme ve göstergeler yoluyla ifade edebileceklerini öğrendikleri bir toplumsal ve dilsel düzen dünyasına geliyorlar. Bu yüzden anlatıların içindeki senaryolar, onların baskılanmış veya içgüdüsel bazı dürtülerini açığa çıkarıp supap ayarı verebilecek bir fonksiyon üstlenirler. Dürtüsü baskılanmış bireylerin, dengelerini kurup topluma kazandırılmalarını sağlayan bu özellik, söylencelerin çocuklar tarafından bu denli sevilmesinin bir nedeni de olabilir. Çocuklar, doğum, memeden kesilme, yasalar dünyasıyla tanışma gibi nedenlerle geliştirdikleri kaygı, agresyon gibi bazı duygularını bu söylenceler yoluyla dilde kısmen tatmin ediyor ve sosyal varlıklar haline geliyorlar. Özellikle cinsel dürtüler bu konuda daha belirleyici bir rol üstleniyor olmalıdır. Fantastik anlatılar yoluyla işittikleri karşısında bir takım duyguları olduğunu da fark eden çocuklar, defalarca anlatılan öykülerde bu duyguları sağaltmak yoluna gider ve içlerindeki iyiyi(?) öne çıkarırlar. Anlatılar da zaten çocuğa böyle bir telkinde bulunur, toplumca üzerinde uzlaşılan kötünün zihni ve bedeni terk

etmesi onun için en iyi olandır, aksi durumlarda zaten karşılığında bir bedel ödemek zorunda kalacaktır. Bu nedenle anlatıların içindeki karakterlerle özdeşleşen ve olaylarla karşı karşıya kalan çocuk bir katarsis yaşayarak kötü(?) duygularından arınma yaşayabilir.

Bir rivayete göre, eski çağlarda akıl sağlığını yitirmiş olanlar için uygulanan tedavi yöntemlerinden birisi de masal anlatmakmış. Masalların dilini duyanın dilsizleşip masalların dilini takınacağına inanılırmış. Belki de bu yüzden, masal ve hikâye başta olmak üzere sözlü anlatı geleneği en fazla doğuyu etkisi altına almış, masal anlatmak bir toplumsal görev haline gelmiş, kendine bunu meslek edinen insanlar diyar diyar gezip masal anlatmış, gücünü toplumdan alan anlatının tesirini uzaklara yaymayı başarmışlardır. Kolektif toplumsal yapının sırrı bu olsa gerektir. Çünkü masal sadece masal değildir.

Kullanılan dilin bir diğer özelliği anlatana da dinleyene de çok şaşırtıcı gelmeyişidir. Belki de aynı yolu çok sık katetmesinden olacak ki çok iyi bildiği bir ülkenin karmaşık ve şaşırtıcı patikalarında sıçrayarak yol alır anlatıcı. Bu anlatının ve dilinin anlatıcı üzerindeki etkisini de göstermektedir. Çünkü anlatı (mit, masal) bilmektedir ki, anlatıcıları fethedemezse, kendi varlığını sürdürmesi imkansızdır. Anlatıcı, bu topografyayı dinleyene öyle iyi tarif etmelidir ki dinleyici hiç gitmediği bu yeri, hiç deneyimlemediği bu olayı dilde hatmedebilsin. Bir yanıyla anlatıya anlatan veya dinleyen olarak dahil olan kişilere kendilik tanımayan öykülerdir bunlar, bu yüzden onların geleceğini şekillendirmek, toplumsal arzulanır forma dönüştürmek, farklı bir kahraman olmalarının önüne geçmek için kullanılan dilin zehirleyici derecede etkili olması önemlidir. Çocukların daha hayatı tanımadan bu öykülerle karşılaşması ve etraflarının anlatılarla sarılması

onları toplumsal yörüngeye oturtan unsurlardır. Muhakeme yeteneğine henüz sahip olmayan çocuklar ilk deneyimlerini hem de binlerce kez olmak üzere bu anlatılarda yaşamakta ve defalarca geçtikleri izlekleri hafızalarına kazımaktadırlar. Bu anlatı tünelinden geçen bireylerin ezici bir çoğunluğunun, anlatının içeriği olan toplumsal değerlere dahil olup onları yeniden üreten *makul* insanlar olması kaçınılmazdır.

Anlatının Bağlayıcılığı

Masal, hikâye gibi anlatıların dilinde yer, zaman ve kahramanların isimleri bir hayli ilginç ve semboliktir, net olan tek şey geçmiş zamana yapılan atıftır. *Bir zamanlar, ülkenin birinde, bir kraliçe yaşarmış* şeklinde başlayan anlatılar/masallar, bir yandan anlatının içeriğini uzaklaştırıp ötelerken diğer yandan bu muallak yer, zaman ve kahramanın ne kadar yakında olabileceği duygusunu vermektedir. Anlatılan geçmiş, bitmiş bir zamanda, hiç bilinmeyen bir ülkede, hiç tanınmayan bir kralın başına gelmiştir, dolayısıyla dinleyenden çok uzak bir içerik sunar. Ancak öte yandan, anlatı dilinin sembolizmindeki belirsiz yakınlık nedeniyle her an dinleyenin başına gelebilecek bir öyküye de dönüştürmektedir. Anlatı toplumsal bilinçdışından aldığı motivasyon ve binlerce yıllık toplumsal yaşam deneyimiyle bireye vermek istediği bir telkini/mesajı çok uzak ülkelerde çok başka kişiler tarafından yaşanmış deneyimler olarak aktarırken gerçeği uzaklaştırıp halüsinasyona/uzak ve fantastik bir öğeye dönüştürmekte ve bunu yaparken de taşıdığı normatif yasayı dikte etmektedir. Masalların bu fantastik dili bir yandan olayları uzaklaştıran bir yapıya sahipken belirsizlik ilkesiyle hemen herkesin başına gelebilecek meselelerle dinleyeni yüzleştirmektedir. Bu örtük, belirsiz mekân, zaman ve kahramanın bir sınırla belirlenmesi, sıkıştırılması söz konusu değildir. O

mekân her yer olabildiği gibi zaman da her zamana dönüşebilme esnekliğine sahiptir. Ve benzer şekilde kahramanların elbiseleri, görünüşleri, hareketleri ve rolleri de herkese uyabilecek ölçülerde ve esneklikte dir. Her bir anlatının dinleyenin ölçülerine uyacak bir şablonu mutlaka bulunur. Böylelikle birbirinden çok farklı olan ve bir sürü ders barındıran anlatıların içerikleri hem gerçekten uzaklaşmış olur hem de aslında hiç yakın olmadığı kadar doğrudan, bilinçdışı yoluyla taşıdığı mesajı dinleyene ulaştırır.

Kaba bir tanımlamayla dil, bir anlatı ihtiyacından, insanın kendini tanımlayacak bir öyküye duyduğu gereksinimden şekillenirken, bir anlatının da kendini dilde açığa çıkardığını söylemeliyiz. Dil aynı öykülerde büyümüş bireylerin bağlayıcısı iken farklı öykülerin egemenlik alanında bulunanları ise ayrıştırır. Bu haliyle anlatının dili bağlayıcı veya ayırıcı işlevler de yüklenir, bizden olanla olmayanı belirler. Toplumsal yapıda özne, ötekiyle ilişkisinde vardır, kendini diğerleriyle giriştiği ilişkilerde aldığı geri bildirimlerin yüklendiği göstergelerin, temsillerin merkezinde inşa eder. Bu haliyle diğerleri mecburidir; onlarla ilişkilenmek, onlara bağlanmak bu varlığın zorunluluklarındandır. Ve elbette dil bu bağlantının kolaylaştırıcısı, sağlayıcısı, öyküsüdür. 'Herkesin bir öyküsü vardır'daki öykü, diğerlerine bağlanmanın dilsel bir anlatısını ifade eder. Toplumsal olanın ürettiği hakikat dünyasına, normatif yasalarına ancak bunlara uygun kişisel anlatıyla bağlanılabilir. Daha doğrusu *özne*nin bireysel anlatısı, hakikati, öyküsü ne olursa olsun bireyin toplumsala göre pozisyonunu belirleyen bir katalizördür. İçinde bulunduğu dilsel göstergelerin yasasına uygun kendini ve anlatısını konumlandırmış bir bireyin dil yoluyla toplumsala bağlanması bir hayli kolaylaşacaktır. Kişisel öykünün toplumsal olana aykırılığı, karşılıklı iletişim ve geri bildirimlerle bireyin

normatifin dışında konumlanmasına yol açacaktır. Bu durum bireyin toplumsalın birikiminden, sunduklarından yararlanmasını sınırlayabilir veya buna bütünüyle engel olabilir. Tecrit, ayrımcılık ve hatta sürgün bireyin maruz kalacağı cebirlerdir. Aradaki iletişimi sağlayan bireyin içinde büyüdüğü dilin anlatılarında, bu çatışma yıllar önceden defalarca simüle edilmiştir, birey sürekli her anlatıda uyarılmıştır. Bu yüzden benzer anlatılar ya da aynı çatının altında birbiriyle uyum içinde, bütünlük sağlayacak biçimde durabilecek öyküler güçlü bağlar sunarak *özne*lik makamını güçlendirecektir. Bunlar her bireye daha çocukken masallar yoluyla müjdelenmiş veya kulağına küpe edilmiştir. Anlatıların dilini oluşturan göstergeler toplumla uzlaşıyı önceleyen yapılardır. Aynı simgesel dil ve sembolik göstergelerin kullanıldığı anlatılarda uzlaşı ve bağ çok daha kolay ve sıkı olur. Bu tür dilsel ögeler, üzerinde uzlaşımı kolaylaştırdığı gibi farklı olanı bir araya getirme yeteneğine de sahiptir. Burada tüm mesele bireye dikte edilen dillerin göstergeleriyle hareket etmesidir. Toplumsal arzular bireyin arzusunun arzusuna taliptir. Bu işleri çok daha kolaylaştıracak, *özne* olmanın bedeli farklı seçeneklerle basitçe ödenecektir. Kahramanlık öykülerinin alt yapısı bu uzlaşımın gerçekleşmesiyle yapılmış olur. Bundan böyle, birey kendini feda etmeye değer toplumsal kimlik ve değerler bulabilecek ve kendinden, yaşamından kolaylıkla vazgeçip toplumsalın kervanına katılabilecektir. Ya da tam tersi toplumsalın sınırlarının dışına itilecek, itibarsızlaştırılacak, *tehdit* ilan edilecektir. Anlatılarla bağlanmak bu belirleyiciliğe sahiptir. Hikâyen herhangi birinin hikâyesiyse, sen türünün yaşamını tekrarlamışsan, toplumsal kabul seni bekliyor demektir.

Herkesin hikâyesi biricik gibi görünse de benzer göstergelerle süslü hikâyeler karşımıza çıkar. Çünkü hayat kişinin

yaşadığı değildir, nasıl anlattığı veya nasıl algıladığıdır. *Konuşanın yalan söylemesi* tespiti bu yüzden önemlidir. Zira konuşan birey değildir. Bu durum bireyin öznelliğini yitirmesine topluma uyum sağlamasına neden olur. Kimse, toplumdan onay almayacak bir hayat hikâyesiyle topluma bağlanamaz. Anlatının mutlaka dinleyenler veya toplumsal normlar tarafından dikkate alınacak göstergelerle süslü olması gerekir. Yaşanılan ne olursa olsun onu dile getirmek, başkalarına anlatı olarak sunmak bu dilsel koşula dahil olmayı zorunlu kılar. Kimse bu dünyada çirkin ördek yavrusu ya da ayrık otu olmak istemez. Bireyi güzel kılacak tek topluluk aynı göstergeler üzerine uzlaşılmış gramerdir. Neye niyetlenilirse niyetlenilsin konuşmaya başlandığında ağızlardan aynı hikâyenin dökülmesinin nedeni budur, insan anlattığında onaylanacağı hikâyeleri yaşar. Çünkü insan kendi hikâyesidir.

ANLATININ İDEOLOJİSİ

Mitler, masallar, hikâyeler, kahramanlık destanları gibi sözel anlatılar tüm dünyayı kaplamış görünmektedir. Bu anlatılardan muaf bir topluluk bulmak mümkün değildir. Antropologlara göre, (kısa sürede fiziksel olarak nasıl bu kadar çeşitlenebildi anlamak güç olsa da) şu anda yeryüzünde Homo türünün sadece tek bir örneği yaşıyor: Homo sapiens sapiens. Dünyanın en azından son 50 bin yılının hakimi de, tarım için toprağı ilk işleyen, ilk tapınakları yapan ve hayvanları evcilleştiren de o. Kısacası bugün yaşayan bizler, hem bu türün en son üyeleriyiz hem de onun kurduğu bu sistemin varisleriyiz. Kültür, uygarlık, bilgi, akıl gibi insana dair ne varsa hepsi ondan miras. Yaşamlarımızın, düşünce sisteminin, gündelik uğraşlarımızın bu şekilde olması hep onun sayesinde. Söylenceler, mitler bu aktarımın, bu yayılımın ve devamın taşıyıcılarıdır. Yukarıda sapiens sapiens'in kurduğu dinsel inanış evreninin nasıl olduğuna ve mitler kanalıyla nasıl yayıldığına dikkat çekmiştim. Homo sapiens sapiens inançlı bir insan türüdür, varlığını bu dünyaya sığdıramadığı için *öteki* dünya onun ilk paralel evren keşfidir. Ve bu *öğreti* mitler sayesinde bütün dünyaya, hem coğrafi enlemde hem de tarihsel bir dikeylikte yayılmıştı. Yakın Doğu coğrafyasında başladığı tarımsal faaliyetler atalarımızın önceden geçici ve önemsiz olarak gördükleri yaşamlarına yeni boyut eklemiş, dünyevi gaileyi gündeme taşımıştı. Beslenme sistemini emeğinin sonucuna bağlayan insan, geçici olduğunu düşündüğü dünyada toprağa köklenerek kendine meşgale çıkarmıştı. Üstelik bu meşgaleyi de inancına atfetmiş, *Cennetten*

Kovulma mitiyle tarımı ibadet kabul etmiş, tarıma dahil olmayanları ise lanetlemiştir.

Uzun zaman bir kazanım hatta bir devrim olarak kabul edilen tarımsal kültürün bunca güçlü olması ve uzun yaşaması ise onun ideolojisinin dünyadaki neredeyse bütün bireylere dikte edilmesinde yatmaktadır. Atasözlerinden, masallara, mitlerden öykülere, kahramanlık hikâyelerinden, zafer destanlarına kadar çok sayıda anlatı türü bu hizmeti birlikte üstlenmiştir, bugün geldiğimiz noktadaki durumlarına bakınca diyebiliriz ki başarılı da olmuşlardır. İçinde yaşanılan doğayı dönüştürme, terbiye etme ve hatta ona hükmetme tarımsal kültürün temel ideolojisidir. Bir çok kaynakta kültür kavramı doğayla mücadele olarak açıklanır. Doğadan gelenin doğayla kavgası, ironik olsa bile algıdaki hakikat budur, insanın yegâne düşmanı doğadır veya öyle benimsenmiştir. Sapiens verdiği mücadelede, öncesinde yapılmayan bir şey yapmış uygarlıkla birlikte bireyleri sınıflara ayırmış, sınıflı toplumu, varlığının devamı için toplumsal yaşama dayatmıştır. Kabile, köy, kent ve devlet gibi örgütlenmeleri insanların başına musallat etmiştir. Uygarlıkla birlikte, yurttaşların bir kişi veya bir azınlık tarafından yönetilmeyi normal karşıladığı bir düzen kurulmuş, iktidar kavramı kültürel bir gerçek olarak topluma dikte edilmiş, normatif bir yasa olarak herkesin zihnine yerleştirilmiş ve bir ihtiyaç haline getirilmiştir. Bu hiyerarşik sistem dile de yansımış, insanlar toplumsal yapı içinde sınıflarına uygun yerlere yerleştirilmiştir. Anlatıların hemen hepsinde kişilere kimliklerini ve ait oldukları sınıfı dayatan bir kurgu esas olmuştur. Krallar, kraliçeler, prensler, prensesler, askerler, zanaatkârlar, tüccarlar, çiftçiler... Uygarlık ve onun dilsel göstergeleri herkesin yerini bildiren sınıflı anlatılar üretmiş, bireyleri ait olduğu yere yerleştirmiştir. Kimi muallak anlatılarda ise bireylere sınıf atlama

umudunu yükleyerek sınıflı toplum düzenine tahammülü artırma yoluna gitmiştir. Her an başına talih kuşu konabilir ve sen de saray yaşamına dahil olabilirsin telkini ihmal edilmemiştir. Bu umut insanlara, bir parçası olduğu sınıfın tüm gerçeklerine, fakirliğe ve sömürüye dayanma gücü vermiştir. Kraliyet ailesini daima ülkesine hizmet ederken tasvir eden, onların ne büyük bir sorumluluk yüklendiğini vurgulayan anlatılara karşın onları çalışırken ya da herhangi bir iş yaparken betimleyenlerine rastlanmaz. Ama halkın (tüccar, zanaatkâr, çiftçi vs.) çalışmakla yükümlü olduğunu dikte eden çok sayıda anlatı üretilmiş, bedensel güç gerektiren bu eylemler sınıf sisteminde altta kalanların sorumluluğu haline getirilmiştir. Çalışmanın ibadet olmasından özgürleştirmesine kadar her türlü gösterge bu anlatıların içinde yer almıştır. Aynı şekilde sınıfların sahip olduğu mülk, para ve kıyafetler de anlatılarda yer bulmuş, zenginin zenginliği doğal kabul edilerek toplumsal düzende normatif algıya dahil edilirken fakirin fakirliği onun kör talihine bırakılarak metafizik bir gerçekliğin sonucu olarak gösterilmiştir. Tüm bunlardan da anlaşılacağı gibi, tarımsal kültürün özünü oluşturduğu, bugün tüm dünyayı etkisi altına almış olan *Akdeniz Uygarlığı ideolojisi*, temelde hiyerarşik ve sınıfsal bir yapı içermektedir. Ayrıcalıklı azınlıklar ile emeğinden başka bir şeye sahip olmayanlar arasındaki gerilim, bu uygarlığın temel argümanıdır. Kültürün hiçbir ayrıcalığından yararlanmamış, yaşamadan çalışmak zorunda kalan emekçiler ile bütün olanaklara sahip hiç çalışmadan yaşayan burjuva sınıfı, anlatıların önemli bir bölümünde vurgulanan öz olmuştur ve bu düzen her anlatıda bir kez daha üretilmiştir. Özellikle de kapitalizmden sonra kaleme alınmış her türlü anlatıda bu özellikleri görmek mümkündür.

Değerler Anlatısı

Uygarlık ideolojisi dilsel öğeler yardımıyla kendi kültürel değerlerini de yaratmıştır. Onur, ahlâk, vicdan, vatan sevgisi, kahramanlık, vefa, umut... gibi kavramlar rollerin benimsenmesi ve hakim ideolojinin kendini üretmesi için toplumsal kabul görmüştür. Ortalama, kolay yönetilebilir, toplumsal kurallara uygun, emeği sömürülebilir, yönlendirilebilir, itaatkâr yurttaş yaratmanın değerleridir bunlar. Uygarlık öncesini düşündüğünüz zaman hiçbirinin bir anlamı ve değeri olmayacak bir sürü kavram, uygarlıkla birlikte insan yaşamına damgasını vurmuştur. Bu uygarlığa getirilebilecek bir eleştiri için bu kavramların içeriğini, kime ve nasıl bir ideolojiye hizmet ettiğini ve bireylerin zihnine nasıl yerleştirildiğini anlatacak çalışmalar gerekir. Kavramların tümü toplumsal uzlaşının eseri olan normatif kavramlardır ve bunların getirdiği yaşam kullanma kılavuzlarının, sorgulanmaksızın harfiyen uygulanması uygarlık ideolojisinin de yeniden üretilmesi ve yayılması anlamına gelir. Samsatlı Lukianos binlerce yıl önce insanlığı *umut* ve *korku* adında iki tiranın yönettiğini söylemiştir. Uygarlığın ideolojisini yüklenmiş sözel anlatılar, bir insanın yaşamında bu iki kavrama defalarca başvurmuşlardır ve birey bunların gölgesi altında topluma dahil olma süreci yaşar. Hesiodos'un aktardığı Pandora'nın Kutusu öyküsünde, kutudan yayılan tüm kötü şeylerin yanı sıra tek iyi şeyin *umut* olarak belirlenmesi bu kavrama uygarlığın duyduğu ihtiyacı net biçimde vermektedir. İnsanların içlerindeki dayanma gücü, her şeyin geçeceğine dair inançları, her türlü musibete ve baskıya boyun eğmelerinin en büyük nedenidir. Uygarlık çok net biliyor ki umudu olmayan insanları yönetmek, aynı değerler etrafında toplamak veya onları korkutmak mümkün değildir. Aileden başlayarak her türlü

mülkiyet insanlara kaybetmekten korkmaya başlayacakları bir neden verir. Uygarlık sistemine dahil olan herkesin *umut* ve *korku* sarmalıyla kuşatıldığını görebiliriz. Kaybedecek şeyi olanın umudu da olur, bu yüzden her türlü kötü koşula katlanabilir ve umut dayanma gücünü artırır.

Normatif yasalar bir hakikat değildir, sadece üzerlerinde toplumsal uzlaşı olan edimlerdir. Bu yasalar genellikle birlikte yaşamı kolaylaştıran unsurlardır. Ancak kültür ve uygarlık gibi daha geniş bir perspektiften bakıldığında bu yasaların bağlayıcılığı, bireysel yaşam tercihine izin vermemesi ve daha da önemlisi, yukarıda kısaca sözünü ettiğim sınıflı toplum yüzünden yasa karşısında eşit olmamak gibi nedenlerle eleştirel bakılmayı hak ettiğini göstermektedir. Ayrıcalıklı sınıfların her türlü yasadan azade olmaları veya diğerleriyle eşit olmamaları, genellikle bu toplumsal normatif kavramların ve değerlerin bağlamını ve üretimi işini belli bir sınıfa bırakır. Her bir toplumsal ve sosyal değerin bağlayıcılığı, insanların hangi sınıftan olduklarına göre değişkenlik gösterir çünkü tarım uygarlığı hiçbir yönetim biçiminde tam olarak eşitliği sağlayabilmiş değildir. Anlatıların içeriği de bu tespiti doğrular niteliktedir. Bu durumda, bireyi normatif yasalar içerisinde tutmak isteyen uygarlık, ahlâklı, umutlu, erdemli olmayı onlar üzerine dayatır. Kendi hayatından vazgeçerek, güvenliği ve toplumsallığı seçen insanlar bu yasaların en fazla bağladığı kesim olmaktadır. Çok önce belirlenmiş, üzerinde uzlaşılmış göstergelere uyum sağlayan, kendi hayallerinden ve arzularından vazgeçen bireyler, sosyal değerlerin üreticisi olmaya mahkum edilirler. Özellikle masal, hikâye ve destanların anlatımına konu olan kahramanların sınıf farklılıklarına bakınca aradaki ayrım çok net görülebilir. Örneğin hiçbir anlatı kraldan ülkesi için ölmesini beklemezken, kahramanlık her zaman askerlere düşer. Homeros'un İlyada

adlı eserinde aktardığı Troia Savaşı, tıpkı benzerleri gibi meseleyi bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Dünyanın en güzel kadını Helena, kocası Menelaos ve aşığı Paris bu öykünün başrol oyuncularıdır. Temelde basit bir üçlü aşk hikâyesi olarak görünen bu anlatı, ölen binlerce insan, yıkılıp yakılan bir kent, savaş ganimeti olarak Yunanistan'a götürülen binlerce kadını içeren bir trajedidir. Biri karısı ve diğeri aşığıyla aşk yaşamak isteyen iki kraliyet mensubu ve vatanları için kahraman olmak hatta ölmek zorunda kalan binlerce insan. Sanırım bu destan, sınıflı toplumun ardındaki yapıyı yansıtmaya fazlasıyla yeterlidir. İki büyük devletin savaşmasına neden olan bu iki adam da birer kahraman gibi görünürken, bu savaşın nedeni olarak bir kadının gösterilmesi olayın cinsiyetçi boyutuna da vurgu yapar. Krallar ve prensler en güzel kadını *hak ederler* ama eğer ortada bir olumsuz sonuç varsa sorumlusu yine de o kadındır. Ölen binlerce askerin adından bile söz edilmez. Onlar mutlu azınlığın aşkını yaşaması, onurunu koruması, çalışmadan tahtlarında oturması için canlarını feda etmişlerdir, uygarlık onlara isimsiz kahraman madalyasını çoktan vermiştir.

Bu noktada *kahramanlık travmasının* rolüne de değinmek gerekir. Uygarlık sürecinde erkeklerin üreme başarısını artıran önemli faktörlerden birisi kahramanlık sendromudur. Uygarlık erkek cinsiyeti atadığı bedenlere sevdiklerine, ailelerine, ülkelerine ve içinde özne oldukları kültürlerine bağlılığı toplumsal değerler arasında saymaktadır. Erkek yurttaş bunlar için gerekirse ölebilmelidir ve buna kahramanlık denir. Kahramanlık öykülerini içeren, kahramanları toplumsalın ideal özneleri olarak gösteren çok sayıda anlatı da bulunmaktadır. Troia Savaşı'nın kritik kahramanı, Tanrıça Thetis ve Peleus'un oğulları Akhilleus'unki bu tür anlatıların en eski örneklerinden biridir. Ölümsüz annesi Thetis'in,

ölümsüz kılmak için çok uğraştığı ama başaramadığı ölümlü oğlu Akhilleus'un önüne, kendi yazgısını seçme hakkı verilerek iki seçenek sunulmuştu. Zeus'un kızları Kader Tanrıçaları Moiralar tarafından hazırlanan bu iki kaderden birincisinde Akhilleus'a çok güzel, sakin ve mutlu bir yaşam biçilmişti. Buna göre, çok güzel bir kadınla evlenecek, çocukları olacak, mutlu ve uzun bir ömür yaşadıktan sonra ölecektir. İkinci yazgı seçeneği de kısa bir ömür, büyük bir kahramanlık ve savaş meydanında ölümdür. Troia Savaşı bu seçeneklerin yol ayrımıydı, ya savaşa katılacak ve ölecek ya da savaştan uzak durarak uzun ve mutlu bir ömür sürecekti. Akhilleus kendinden beklenileni yapmış toplumsal değerlere uygun bir davranış sergileyerek hiçbir ilişkisi olmayan bir savaşa katılıp ölmeyi tercih etmişti, böylece ismi sonsuza kadar büyük bir kahraman olarak yaşayacaktı çünkü onun savaşa katılıp orada ölmesi ülkesinin bu savaşı kazanmasını sağlayacaktı. Bu yüzden sendromun ismi kimi belgelerde Akhilleus olarak geçmektedir.

Benzer biçimde Napolyon'a atfedilen bir anekdot da vardır. Mısır seferine çıkan Napolyon, sevgilisi Josephine'e yaptığı katliamların onun arzusunu kazanmak amacını taşıdığını öne süren bir mektup yazmıştır. Josephine tarafından arzulanmak, beğenilmek isteyen Napolyon, bu seferlere çıkarak çok sayıda insanın kanını dökmüş buna karşın ülkesi ve karısı onu kahraman ilan etmiştir. Napolyon, sevdiği kadın ve ülkesi tarafından arzulanmanın büyüsüne kapılmıştı. Toplumsal söylencelerin içinde önemli bir yer tutan bu kahramanlık sendromu, kültürleri ideolojileri için kendi canlarından vazgeçebilecek bireylerden, öznelerden oluşan bir feda kültürünün rüyasıdır. İçine düşülen her zor durumdan canlarını feda edenler sayesinde kurtulunmuş, toplumsal hareketlere bu *ölü kahramanlar* yön ve motivasyon vermiştir.

Kahramanlık, toplumsal normatif yasaların içinde olmazsa olmazlardandır. Her toplum kahraman ister, onların heykellerini diker, öykülerini, destanlarını dile getirir. Çünkü iktidar varlığını ve sınırlarını korumak için bir kurban, heykelini dikip kahramanlaştıracağı ölü bir beden, bir Homo sacer ister. Bu yüzden kahramanlar ölmelidir.

Kahramanlık içeren anlatılarda arzu nesnesi olarak *kadın* cinsiyeti atanmış genelde pasif bir roldeki karakterin olması en alışıldık durumdur. Anlatının bu *kadın* karakteri toplumsal meziyetlerin her türlüsüne sahip kahramanını beklemektedir. Nihayetinde kahraman türlü yollarla gelir ve kadın karakteri alıp sarayına götürür. Kahramanlar, güzellik gibi toplumsal uzlaşı sağlanmış meziyetlere sahip kadınlara layık görülür, yani tersinden bakıldığında da bütün anlatılarda güzel, becerikli, hamarat, dürüst kadınların da canavarları öldürmüş, düşmanı püskürtmüş kahramanlara uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu da anlatılar yoluyla bireyler üzerinde toplumsal bir inşa oluşturmaktadır. Güzel ve becerikli kadınların önemli kahramanlarla eşleştirilmesi norm yaratmak açısından bir güdüleme nedenidir. Böylelikle Napolyon örneğinde görüldüğü gibi, kadınların kahraman, erkeklerin güzel istemesi toplumsal değer sisteminin bir kısmını oluşturur ve bu anlatılarla sürekli üretilir.

İdeolojinin Mitleri

Anlatıların taşıdığı değerlerin onların anlatıldıkları, üretildikleri toplumsal yapıdan kaynaklanması beklenir bir durumdur. Her bir anlatı, içinde yaşamını sürdürdüğü dilin toplumsal göstergelerinden beslenir. Anlatıların ne zaman dile getirildikleri ve özellikle de ne zaman kaleme alındıkları bu yüzden bir hayli önemlidir. Sözel bir yaşam anlatının yapısını daha esnek ve dönüşebilir bir forma sokarken, yazılı metinler anlatıyı sabitlemekte ve tabiri caizse bitkisel hayata sokmaktadırlar. Ancak sabit yazılı form anlatının kaleme alındığı toplumsal yapının bütün özelliklerini tespit etmeye de yardımcı olur. Sözel anlatı kültürü için biraz daha esnek bir yapı söz konusu olsa bile yazılı kültür bize anlatının anlattığından daha fazla şey aktarma başarısını gösterir. Bütün kimlik araştırmaları hakim ideolojinin belirli veya ayrıcalıklı sınıflarının, toplumsal değerler, kimlik, tarih ve dil gibi göstergeler üstünde güçlü bir etki taşıdığını ortaya koyar. Özellikle burjuva, elit veya aristokrasi sınıfının, tüm toplumsal ve sosyal değerlerin oluşumunda baskın bir rol üstlendiği bilinmektedir. Bu tür değerleri ve ideolojileri aktarma işlevi gören anlatılar, daha ziyade onların kurguladığı bir değerler bütününü taşırlar. Bu noktada yazı çok önemli bir misyon yüklenir. Masal, hikâye gibi anlatıların kaleme alındığı, derlenip kitaplaştırıldığı dönemlerden itibaren, bu ayrıcalıklı sınıfların ideolojilerini daha kolay yayabildiklerini tespit etmek mümkündür. Ortaçağın sonlarında bilhassa matbaanın keşfiyle sözden yazıya geçen anlatılar, yazma ayrıcalığına sahip sınıfın ideolojilerini yüklenmişlerdir. Yazıyı kullanmayan ve çoğunluğu okuma lüksünden de yoksun halkın, köylülerin, çiftçilerin arasından derlenen masalların, hikâyelerin yazılı metinlerinde, yazı yazma yetisini elinde bulunduranların

ideolojilerini okumak mümkündür. Okuma-yazma oranının düşük ve metin üretme ayrıcalığının sadece eğitim alabilme olanağına sahip sınıfların elinde olduğu dönemde kaleme alınan anlatılar, burjuva-aristokrat, ayrıcalıklı sınıfın arzuladığı mesajları dile getirir hale geldiler. Perrault'dan Grimm Kardeşler'e pek çok masalın ve anlatının eski örnekleriyle kıyaslanınca değiştirilip belirli ideolojiler taşımaya mahkûm edildiğinin araştırmalara konu olduğunu biliyoruz. Dili güzel kullanma, nezaket, zarafet, kılık kıyafet ve belirli yaşam biçimlerinin bu ayrıcalıklı sınıfın etkisiyle anlatılara girdiği görülebilir. Halktan uzak bu tür ayrıntılar, dönemin burjuva sınıfının izlerini taşımaktadır. Bu nedenle anlatının bireylere dikte ettiği değerler, önemli ölçüde o toplumsal yapıyı şekillendirme gücünü ellerinde bulunduran ayrıcalıklı üst ve orta sınıfın ürünleri olarak tanınmalıdır.

Tüm bu örnekleri ve değerlerin tartışılmasını daha da uzatabiliriz ama asıl sorunumuz bu denli trajik sonuçları olan değerlerin söylenceler yoluyla üretilmiş olmasıdır. Hiçbir kültür ürettiği değerlerden bağımsız olamaz, bu değerler, bu uygarlığın değerleridir. Gündemde oldukları sürece de bu uygarlık yaşayacaktır. Gelinen noktada doğurduğu dertler nedeniyle tartışılmaya başlanan uygarlığa yöneltilecek eleştirel bir yaklaşımda ilk sorgulanması gereken bu kavram ve değerlerdir. Bu anlatıların altında toplumsal bilinçdışı yatar. Birlikte üretilen değerlerin simgesel göstergeleri bu anlatıların görünen küçük yüzüdür, görünmeyen kısmında ise çok daha derin bir birikim vardır ki bunlar açıklanmaya ihtiyaç duyarlar. Pek çok insanın sevdiği anlatı türleri, içinde bulundukları dilin ve kültürün tüm değerlerini bireylere yayarak ideolojisinin kapsadığı alanı genişletmeye çalışmaktadır. Bu aynı zamanda ikna edici bir süreçtir. Kuralların ve değerlerin doğrudan aktarıldığı ve bireylere dayatıldığı

sevimsiz durumlardan ziyade, toplumsal bilinçdışı anlatılarında bunların ambalajlandıkları, itaat etme ve ikna olma başarısı bulunan sevimli kurgular söz konusudur. Bu anlatılarla büyümek itaati kolaylaştırır, insanları kültürlendirir, bilinçli birer yurttaş haline getirir.

İdeolojinin kendisini taşıma biçimleri de bir hayli ilginçtir. Dilsel göstergelerin bu konudaki marifetleri onun kendi egemenliğini daha geniş kitlelere yaymasını kolaylaştırırlar. Bu yüzden ideolojinin yayılma biçimleriyle mücadele etmek, konuşan, dili kullanan bir canlı olarak insan için bir hayli zordur. Çünkü dilde taşınan şekliyle ideolojinin bir formu, şekli yoktur, o binbir suratlıdır. İdeoloji kendini sürekli dönüşen, değişen, akışkan bir formda çoklu biçimde, çoğu zaman da gizlenerek ortaya koyar. Dilsel bir takım metaforlar, imalar ve göstergeler yoluyla hareket ederek her ortamda yaşam bulmaya çalışır. Hikâye dili, fethetmek istediği zihni askeri yollarla, şiddet kullanarak kuşatmak istemez, onun arzusu bireyin zihni kendi isteğiyle onu içine alsın ve bundan mutlu olsun, eğlensin yönündedir. Bireylerin işgal edilmeyi bekleyen zihin, dil ve kültürlerini ele geçirmenin en kolay ve sürdürülebilir yoludur eğlenceli olmak. Savaşı kazandıklarını düşünerek eğlenceler tertip edip içi düşman dolu tahta atı surları yıkarak içeri alan Troialılar gibidir, bir anlatıyı, masalı öğrenip zihnine kazıyanlar.

Son zamanlarda hikâye/masal anlatıcılığı yeniden popüler hale gelmeye başladı. İnsanlar içinde bulundukları kapitalist gerçeklikten uzaklaşmak, belki bir biçimde iyileşmek, nostalji yaşamak ve bir an için farklı bir büyülü gerçekliğin sınırları içinde hissetmek arzusuyla kendilerini bu anlatıların diline bırakmaktadır. Anlatının ve anlatanın ideolojisi dil büyüsüyle dinleyene nüfuz etmekte ve o bu işleyişi fark etmeksizin bundan büyük haz almaktadır. *Story teller* diye

havalandırılan bu dilsel haz dünyası ideolojinin bir öncülü olarak yolları açan işlev üstlenmekte ve maalesef eril ideolojiye sinsice zemin hazırlamaktadır. Elbette anlatı dünyasının ideolojik ağırlığını hissedenler alternatif anlatılar kurgulama yoluna giderek bunları yaymaya çalışmaktadır. Özellikle 19.yy'dan itibaren bu tür çalışmaların yoğunlaştığı ve pek çok önemli yazarın da bu yönde metin ürettiğini görüyoruz. Bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra anlatıların kapitalist toplumsal normatifi sürekli üreten yapısına karşı eleştirel yaklaşımların çok sert biçimde arttığı görülebilmektedir. Klasik anlatıları değiştirip bireyi bağlayan toplumsal ataerkil değerlerden özgürleştiren, onları yeni formlara dönüştüren çok sayıda alternatif örnek bulunmaktadır.

ANLATININ TARİHİ

Söylence araştırmalarında sıklıkla rastlanan içerikler arasında yapısal analizler ve dilbilimsel tartışmalar gibi konuların yanı sıra söylencelerin tarihleri de gündeme gelmektedir. Ancak bunların pek çoğu arkeolojik bilgilerden yoksun olmanın verdiği bir yargıyla olsa gerek, bugünden ve genellikle de dilbilim metodolojisinden hareketle yapılan çalışmalardır. Bu çalışmanın başlarında insanın tür olarak dille tanışmasının ve anlatılar dile getirmeye başlamasının tarihinin en az bir kaç yüz bin yıl önceye gittiğini açıklamış ve üretilen en eski söylencelerden bir kısmının hâlâ varlığını ve etkisini sürdürdüğüne de işaret etmiştim. Özellikle dinsel içerikli evren kurucu mitlerde bu durumun çok bariz biçimde takip edilebildiğini, evrensel varlık kurgusunu oluşturan söylencenin ilk dile getirildiği dönemin çok eskilere gittiğini, yüz binlerce yıl öncesinden insan-nesne ilişkisinin, bir ritüel olarak ölü gömme davranışının, simgesel kimi nesne üretiminin bugünün Akdeniz Uygarlığı'nın hakim inanç anlayışına uygun ve hatta onun erken örneği sayılabilecek dilsel ve dinsel anlatılara işaret ettiğini vurgulamıştım. *Evren kurucu mitler* tarımsal yerleşik kültürün ortaya çıkmasıyla kısmen değişikliğe uğramış tarım, dini bir vecibe olarak dünyanın en azından bir kısmı için zorunluluk arz etmişti. Ancak insanların bir kısmı, tarımsal kültüre geçmedikleri için, söylencelerinde bir değişiklik olmaksızın dünyadaki yaşamlarına kaldıkları yerden devam etmişlerdi. Bu iki farklı inanca sahip toplum, kısa süre içinde yerleşiklerin agresif ve emperyal

tutumları yüzünden birbirine düşman olmuştu. *Kültür kurucu söylenceler* için de benzer bir tarihsel süreç söz konusudur.

Avcı-toplayıcı yaşam biçiminin, hayatta kalmayı kolaylaştıracak, üreme başarısını artıracak, güvenlik ve yemek ihtiyacını giderecek bilgileri anlatılar sayesinde klanın genç jenerasyonuna aktarılmıştır. Zehirli mantarlar, kaçınılması gereken yiyecekler, ölümcül yılan, akrep ve örümcekler, hızlı ve tehlikeli büyük kediler ve bunun gibi yaşama dair daha bir çok bilgi ve püf noktası içeren öyküler anlatarak, bireylerin bilinçlenmesi sağlanıyordu. Örneğin avcı hikâyelerinin çoğunun arkaik toplumlardan bu yana yaşadığına kuşku yoktur ya da sihirli mantar, deli bal hikâyelerinin. Bu dünyanın gerçekleri arasında, tehlikeyi sezmek, besin kaynaklarını kolay bulup ulaşmak, hızlı koşmak, tırmanmak, attığını vurmak, büyük canavarları öldürmek gibi pek çok konunun kültürel anlatılara yansıdığına şüphe yoktur. Ancak bir aşk hikâyesinin kaynağını burada aramak nafile bir davranış olur. Ya da cinsiyet rollerini içeren anlatılar elbette çok daha yakın tarihlidir. Nispeten kuralsız bir kültürel yaşam, sınırlandırılmayan ve cinsiyetlendirilmeyen bedenler için cinsellik de doğanın bir parçasıydı ve doğal olarak sınırsız yaşanıyordu, toplumsal bir onay veya tabu içermiyordu. Benzer biçimde bir evlilik anlatısı, krallar, saraylar, işçiler, tüccarlar köylüler, ağalar, sınıf farklılıkları, uygarlık öncesinin anlatılarının kahramanları veya konuları değildir. Başka bir deyişle, bütün bunlar uygarlığın ortaya çıkışından itibaren takip edebildiğimiz konu ve anlatılardır.

İnsan yaşamına giren, ahlak, adalet, mülkiyet, aile, ticaret, yerleşim (kent, köy, ev), evlilik, yasa, hırsızlık, suç, çalışma, biriktirme, konuşan evcil hayvanlar, mahremiyet, ticaret, dükkan, savaş vs. ne varsa Neolitik Dönem'de hikâyelere eklemlenmiş yeni yaşam biçimi kriterleri olduklarını

peşinen kabul etmek gerekir. Tabii ki dünyanın bütün coğrafyaları uygarlaşmamıştır, uygarlaşan kısmı da kimi kronolojik farklılıklarla Akdeniz Uygarlığı'nın egemenliğini kabul etmiştir. Uygarlaşmayan toplumlar, yüz binlerce yıldır anlattıkları hikâyeleri hiçbir değişiklik yapmaları gerekmeden aktarmaya devam etmişlerdi, çünkü bütün anlatılar kültürün taşıyıcısıdırlar ve kültürde bir değişiklik yoksa anlatının değişmesi de beklenemez. Oysa ki uygarlaşan toplumlar, yeni kültür ve yaşam biçimlerinden edindikleri kimi sosyal deneyim ve değerleri kendi anlatılarına dahil etmiş olmalıdır. Onların anlatısı ister istemez değişmiş, yeni yaşam biçiminin konu, kavram ve kahramanları söylencelere dahil oluşmuştur. Anlatılardaki bu değişim için üst sınır *Neolitik Dönem*'dir.

Mağara, sığınak ve barınaklardan köylere, kentlere doğru değişen yaşam biçiminde, eskiye nazaran birlikte yaşam kurallarının nüfusun büyüklüğüne bağlı olarak gitgide arttığını söyleyebiliriz. Bu durum, toplumun içine doğan bireylerin bu yeni yasalarla organize edilen birlikte yaşam düzenine uyum sağlamaları için daha büyük bir eğitim gereksinimi yaratmış olmalıdır. Özellikle, insanlar arasındaki ilişkiler, cinsiyet, aile, mülkiyet, evlilik, çalışma, ahlâk, iş, iş bölümü, hukuk gibi kavramlar üzerine inşa edilen yaşam, bu eğitimin hassasiyetini gözler önüne serer. Eskiye oranla çok daha yasalı bu düzenin sürmesi, içine dahil olan tüm bireylerin bu yeni düzene ayak uydurabilmesine bağlıdır. Denilebilir ki yeni düzenin eğitim süresi de artmıştır. Uygarlık öncesi anlatıların merkezinde olan avcılık, hayvanlar, doğa, fiziksel güçler, bitkiler gibi konulara Neolitik Dönem'den itibaren yenileri eklemlenmiş, anlatı kültürü zenginleşmişti. Tarım, hayvancılık, inşaat gibi önceki yıllarda olmayan yeni bilgi teknolojileri dışında bir de birlikte yaşamın sınırlı ilişkilenme yöntemlerinin (hiyerarşi, sınıf, gelenek vb. şeylerin) eğitime dahil

olduğunu ve bu tür toplumsal değer eğitiminin ise daha çok anlatılar üzerinden yapıldığını tahmin etmek güç değildir. Atasözleri, vecizeler, meseller, masallar, hikâye ve öykülerin büyük oranda bu dönemde başladığını veya arttığını görebiliyoruz. Aslında belki de eğmek-bükmek anlamındaki şiddet içerikli eğitim tam da bu noktada ortaya çıkmıştır. *Ağaç yaşken eğilir* atasözünün kökeni bu döneme kadar gider. Ağacın eğilip bükülüp başka formlara sokulmasından ve farklı fonksiyonlar yüklenmesinden başka (ki bu fonksiyon muhtemelen ilk yay yapımından itibaren başlamıştı) metaforik olarak bir insanın ve hatta bir hayvanın eğitim yaşına işaret etmektedir. Toplumsal biraradalık, üretim ve teknolojisi, yazılı olmayan hukuksal ve geleneksel kurallar gibi unsurlar, bireylerin doğdukları andan başlayarak uzun bir eğitim sürecine tabi olmalarını zorunlu koşmuştur. Kendini yeniden ve sonsuza dek üretecek koşulların öğrenilmesini arzulayan Akdeniz Uygarlığı'nda yaşam giderek ve tümüyle bir eğitim-öğretim sürecine dönmüştür. Tarım öncesi çok basit bir hayatta kalma becerisi geliştirmeyi hedefleyen ve kısa süren eğitim süreci, giderek uzamış ve günümüzde sürekli eğitim sloganlarıyla hayat boyu devam eden bir zorunlu yaşam koşulu olmuştur.

Tarımsal üretim kültürünü merkezine yerleştirmiş olan Akdeniz Uygarlığı, temel karakterini değiştirmeksizin, metal kullanımı, ticaret, sömürgecilik, kapitalizmin doğuşu, sanayi devrimi gibi kültürü domine eden unsurlarla günümüze kadar devam etmiştir. Şunu iddialı ve net biçimde söylemek lazım ki Neolitik tarım kültürünün binlerce yıl önce dile dökülmüş anlatılarının pek çoğu, üstlendikleri fonksiyonları yerine getirdikleri için günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün çocuklara anlatılan söylencelerin ister inançla isterse kültürle ilişkili olsun çoğunun doğum tarihi Neolitik Dönem'dir. Hatta

bazı hikâyeler çok daha öncesinden itibaren anlatıla gelmektedir. Yaşam biçiminin değişmesi bu eski anlatılara yeni öğeler de ekleyerek onların yolculuklarının devamını sağlamıştır.

Bir süre önce epeyce kapsamlı bir şekilde Hint-Avrupa dil ailesinin en eski masalını bulmak üzere bir araştırma dizayn edilmiş ve tespit edilen bu en eski masalın Kuyumcu/metal ustası ve Şeytan/demon masalı olduğu belirtilmiştir. Sihirli masallar üzerinden filogenetik bir yöntemle yapılan bu çalışmada bazı masallar Erken Tunç Çağı'na kadar takip edilebilmiştir. Aslında Mezopotamya'dan gelen bazı yazılı tabletler sayesinde bir çok masal günümüze değin ulaşabilmiş ve bunların pek çoğu da yayımlanmıştır. Bu yolla 4-5 bin yıl öncesine giden bazı anlatıların varlığından haberdarız. Öte yandan Ezop (Aisopos) gibi MÖ 6-5.yy'da anlatılan masalları yazıya geçirmiş yazarlar sayesinde, muhtemelen kaynağı daha da eskiye giden çok sayıda anlatının varlığından haberdar olabilmekteyiz. Bu kitabın henüz başlarında dinsel anlatıların ve inançların çok daha uzun bir yolculuk yaparak günümüze kadar ulaşmayı başardıklarından söz etmiştim. İnancın, arkeolojik olarak da tespit edilebildiği gibi değiştirilmesi, terk edilmesi en zor olan faktörlerden biri olduğunu ve binlerce yıl boyunca üst üste koyarak her geçtiği coğrafya, kültür ve zaman dilimini etkileyen ve onlardan da bir şeyler alarak varlığını devam ettiren bir unsur olduğunu biliyoruz. Bir inancın ve onu taşıyan anlatıların çağlar boyu devam ettiğini, fonksiyonlarını yerine getirdiğini kabul ediyorsak, kültürel değerleri taşımakla yükümlü anlatıların da binlerce yıl boyunca varlıklarını sürdürmeleri anlaşılır gelecektir. Bu nedenle diyorum ki bugünkü anlatıların büyük bir bölümü binlerce yıl temel öğelerini kaybetmeden yaşamayı başarmış anlatılardır.

En eski olarak tespit edilen masal her şeyden önce bizi metal işçiliğinin kullanımının başlangıcına kadar götürür ama benzer masallar farklı zanaatlar için öteki dillerde ve kültürlerde de karşımıza çıkar. Biliyoruz ki metal işçiliği, daha eski olmakla birlikte, insanın yaşamını Kalkolitik Dönem'den itibaren derinden etkilemiş, bu zanaat önemli bir toplumsal konum haline gelmişti. Ticari olarak bir değere ve arzulanırlığa sahip olan metal işçiliği, metalin kendi değeri de dikkate alındığında bir sınıfsal göstergeye dönüşmüştü. Arkeolojik araştırmaların da desteklediği gibi elit/ayrıcalıklı sınıfın kontrolünde ve dolaşımında olan bu sanatın estetik ve sanatsal değeri de toplumsalın arzu nesnesi olmasını sağlıyordu. Bu en eski masalda anlatılan da zanaatkarın üstün yetenek karşılığında ruhunu şeytana satmasını konu edinir. Usta yeteneği kazanır ve onun sayesinde ruhunu ele geçiren şeytanı bir ağaca lehimler böylece onunla yaptığı anlaşma bozulur, yeteneği de ruhu da ustaya kalır.

Kurucu mitlerden de anlaşılacağı gibi arzu ve şeytan arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Psikanalitik perspektiften, arzulayan insanın ortaya çıkışıyla kurucu mitlerin cennetten kovulma anlatısı arasında paralellik vardır. Cennetin, belki de tümüyle arzuları tatmin edildiği için talepsiz olan sakinlerinin, bilinmezliği bilmenin peşine düşmeleriyle birer arzu nesnesine dönüşmesi şeytanla karşılaşmakla başlar. Şeytanın vaat ettiği her şeyi bilme arzusu, insanın cennetin ölümsüz yaşamını kaybetmesiyle açığa çıkar. Ölümlü bedende ölümsüzlüğe ulaşamayacağı bilgisi onun arzusunu dışa vurarak hiç var olmayan bir kayıp nesne etkisi yaratmıştır. Arzunun açığa çıkması bu yüzden demon veya şeytanla bir anılmış, o bu andan itibaren her türlü arzunun yanı başında yer almıştır. Ötekinin arzusunun arzusuna dair talep, toplumsal düzene karşı bir tehdit olarak görülmüştür.

Diğerlerinin arzularının kendisine yönelmesini istemek baştan çıkarıcı bir eylem olarak kabul edilmiş ve şeytani bir anlamla işaretlenmiştir. Masala dönersek, herkesin arzulayacağı bir nesne oluşturmak isteyen kuyumcu, şeytan yüzünden içine düştüğü zor durumdan toplumun sağ duyusu ve kültürün aklını kullanarak güçlükle ama başarıyla çıkmıştır. Tarihsel perspektiften baktığımızda, Neolitik Dönem'in, simgesel olarak Cennetten Kovulan insan yaşamına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. İnsan, doğanın imgesel bütünlüğünü Şeytan'ın vaat ettiği kayıp arzu nesnesinin peşine düşerek, arzulayan özne haline gelmişti. Klasik mitlerde de belirtildiği üzere, Neolitik Dönem'de içine düşülen arzu dünyasında insan ve şeytan birlikte bir sınavdan geçeceklerdir. Cennetin ölümsüz dünyasına geri dönüş bu rekabetin sonucunda elde edilebilecektir. Bu andan itibaren, arzu günahkârlığın yollarına döşenen taşlara dönüşmüş, şeytan hep ayrıntıda gizlenmiştir. Fazlasını, aşırısını talep etmek şeytanla işbirliğine bağlanmış, haddini bilme, ölçülü olma toplumsal normlarla belirlenir hale gelmiştir. Kişisel ve biyolojik kimi arzular toplumsal normlarla, bunun ötesi ise şeytanla ilişkilendirilmiştir.

Şeytan anlatısını sembolize eden Neolitik Dönem'den daha eski bir arkeolojik veri bulunmaz. Neolitik Dönem'in son derece sembolik bir dile sahip sanatında çoğu zaman onu bir yılan formunda görmek mümkündür. Klasik evren kurucu mitlerin çoğunda da yılan olarak tanımlanan şeytanın izleri, Göbeklitepe'nin dikilitaşlarından Nevali Çöri'nin yılanlı başına kadar pek çok eserde görülebilir. Paleolitik Dönem'in özgür bireylerinin, günah, kötülük ve aşırılık gibi kavramların bulunduğu yerleşik yaşamın kurallı dünyasına düşmesi, anlatılarda şeytanın dünyevi varlığını güçlendirmiş olmalıdır. Birlikte yaşamın ahengini bozacak tüm davranışların

kaynağı, toplumun da günah keçisi ihtiyacından olsa gerek şeytandan bilinmiştir. Göklerin yeryüzüne dikte ettiği, tatminsiz arzu dünyasında arzuyu vaat eden şeytandır ve toplumsal bilinç arzunun kendi yaşamını tehdit eden en büyük düşman olduğunun farkındadır. Bu nedenle şeytanlar ve onun takipçileri taşlanmalıydı. Klasik kurucu mitlerde cennetten kovulan insan yalnız değildi, beraberinde onun cennetten kovulmasının müsebbibi olan şeytan da vardı ve kovulma sebebi, ilahın arzusunun arzusu üzerine bir rekabetti. Şeytanın arzusu insanın arzusuyla bir ve aynı şeydi. Bu yüzden ki anlatılarda şeytanın, insanın arzusunun nesnesini değiştirmeye çalışmakla suçlandığını görüyoruz.

Anlatıların sembolik dilinden anlaşıldığı üzere, günah ve dolayısıyla şeytan kavramları Neolitik Dönem'de insan yaşamına dahil olmuştur. İnsanın dünyadaki yerini yeniden konumlandırdığı bu dönemde, diğer sosyal değerler ile birlikte insanın ölümden sonraki "yaşamını" belirleyecek, kötülük ve günah kavramları da yeni düzenin bir parçası haline gelmişti. Aslında bu türden bir yorum, bu süreçten itibaren tapınakların yapılmaya başlanmasını, ibadetlerin daha sistematik ve ritüel forma bürünmesini açıklar görünmektedir. Gündelik yaşamın bazı halleri bu andan itibaren, dünyanın ötesine işaret eden anlamlar yüklenmeye başlamıştı. Bu yüzden şeytan, insanın ürettiği tarihteki en büyük *öteki* kimliğini taşımaktadır. İlahın arzusunun arzusu önündeki en büyük engel, şeytanın aynı ilahın arzusuna duyduğu arzudur. Dolayısıyla şeytan içeren anlatıların da kaynağının Neolitik Dönem olduğuna işaret etmeliyiz. Şeytan, mevcut haliyle, insanın on-on iki bin yıl önce yarattığı bir günah keçisidir. Bu kavram, zaten özgürlüğe sahip olmayan insanların normatif dışı davranışlarının, hatalarının sorumluluğunu üstlenebilecek kadar güçlü bir kavramdır. Başka hiçbir güç bu

denli ağır bir yükü taşıyamaz doğrusu. Tüm antikçağ kültürlerinde bu nedenle *şeytan taşlama* veya *günah keçisi* ritüelleri bulunmaktaydı.Ferididdün Attar'ın naklettiğine göre, Âdem ve Havva cennetten kovulduktan ve uzun bir süre dünyada ayrı kaldıktan sonra buluşarak işleri yoluna koymuşlardı. Âdem'in gidecek bir tarlası, Havva'nın ise toplumsal cinsiyet rollerini yerine getireceği bir evi vardı. Bir gün şeytan, yanında oğlu Hannas'la kapıyı çaldı. Âdem işteydi, kapıyı Havva açtı. Şeytan biraz işi olduğunu, çocukla birkaç gün ilgilenip ilgilenemeyeceğini sorunca, Havva onu geri çevirememişti. Âdem gelip çocuğu evde görünce olanlar olmuş, Havva'ya bu yaptığından ötürü sitem ettikten sonra çocuğu parçalara ayırıp bu parçaları dünyanın dört bir yanına savurmuştu. Sabah kapısını çalan şeytana ne diyeceğini bilemeyen mahcup Havva, feodalitenin ona yüklediği cinsiyet gereği bir kez daha aynı tuzağa düşmüştü. Şeytan, Hannas! diye seslenince çocuğun dört bir yana dağılan parçalarından sesi duyuldu. Şeytan onlara toplanıp gelmelerini buyurunca bütün parçalar bir araya gelmiş, şeytan onları birleştirip çocuğunu yeniden canlandırmıştı. Bir başka gün şansını yeniden deneyen Şeytan, Havva'ya çocuğunu bırakmayı ikinci kez başarmıştı. Akşam yine aynı senaryo tekrarlanmış, olan bitene çok sinirlenen Âdem, bu kez çocuğu yakıp küllerini rüzgarda savurmuştu. Sabah kapıya gelen şeytan benzer biçimde tozları çağırıp bütünleştirmiş ve biraz da sitem ederek ne diyeceğini bilemeyen Havva'yı çocuğa göz kulak olması için yine ikna etmişti böylece çocuk bir kez daha evde kalmıştı. Akşam Âdem gelip çocuğu karşısında görünce artık onu kesip-pişirip yemekte buldu çözümü. Şeytan'ın çocuğu Adem ve Havva'nın sofrasındaydı şimdi, her ikisi de akşam yemeği niyetine yediler onu. Sabah Havva daha önce görülmedik bir telaşla kapıyı açtığında şeytan olanları anlamıştı.

Hiç vakit kaybetmeden çocuğuna seslendi: Hannas! Bu kez ses Âdem ve Havva'nın midesinden boğukça çıkmıştı, şeytan bunun üzerine çocuğunun parçalarına şu karşılığı verdi: *Olduğun yerde kal!* O günden sonra şeytan insanın içine girmiş, onun bir parçası haline gelmişti. İyi şeyler insana, kötü şeyler şeytana mal edilmeye başlanmış ve *içimizdeki şeytan* insanın yükünü sırtlanmaya mahkûm olmuştu. Yine tipik Neolitik Dönem izleri taşıyan bir mitle karşı karşıyayız. Cennetten kovulmuş, tarıma başlamış bir toplumun şeytanla imtihanı insanın lehine devam edermiş gibi görünürken insanın tüm yükünü şeytan üstlenmişti. İlginçtir ki *şeytana uydum* sözü bugün dahi mahkemelerde hakimden ceza indirimi almayı talep edecek tesirdedir. İyiliği kendi iradesiyle yapan insan kötülüğün tasarrufunu kendi üzerinden atıp şeytana yüklemiştir.

Öte yandan genel kullanımıyla, farklı isimlerle anılsa bile, şeytan kavramı, insanı toplumsal normatif değerler içinde tutmayı hedefleyen bir tehdit unsuru olarak fonksiyon yüklenmektedir. Bu haliyle şeytan toplumsal düzenin kendini koruma yöntemlerinden biridir. Düzenin bozulmasına, adaletin aksamasına neden olanlar *şeytanın yandaşı* ilan edilirler. Hem toplumsal yasayla cezalandırılırlar hem de ilahi yasa onlara cehennemin sıcak karanlığında uygun mahkûmiyetler hazırlar. Seküler bir organizasyon için ilahi bir tehdittir şeytan kavramı, bir anlatıda Ehrimen olur, bir diğerinde Erlik, İblis ya da Mefistofeles.

ŞİDDETİ NORMALLEŞTİREN ANLATILAR

Bugün dünyanın büyük bölümüne hakim olan uygarlık ideolojisi, binlerce yıl önce Akdeniz'de ortaya çıkmıştı. *Rasyonel* bir örgütlenme biçiminin öğelerini oluşturan yerleşik yaşam, tarımsal kültür, hayvancılık, inanç, sınıflı toplum, ataerki ve savaş gibi şeyler bu uygarlıktan mirastır. Kurduğu aktarım yöntemleri sayesinde bu ideoloji bütün coğrafyalara yerleşmiş görünmektedir. Bu yayılımı sağlayan şey, elbette tarımsal ve kültürel genişleme ve onun aktarım yöntemlerinden olan dilsel anlatılardır. Akla dayalı bu örgütlü sistemde, dağıtılan rollerin mağduriyet sıralamasının başında da kadınlar gelmektedir. Çünkü bu uygarlığın kurucusu olarak öne çıkan eril söylem, birlikte yaşamı güçlendirecek değerlerin üretimini hedeflemiş, formülü de bedenlere atanan cinsiyet rolleri olmuştur. Toplumu oluşturan bireyleri ikili cinsiyet sistemine mahkûm etmiş, cinslerin içeriğini kendi keyfini kaçırmayacak şekilde belirleyip kısıtlamıştır. Bu tarımsal ataerkil ideoloji, cinsiyet rolleri ile milyonlarca yıl özgürce yaşamış bedenlerin davranış, ihtiyaç ve arzularını sınırlamış ve yeniden şekillendirmiştir. Bütün kurgunun üzerine yapılandığı cinsiyet rolleri, insanın bedensel varlığını tahrip edip onu yeniden şekillendirme çabası olarak uygarlığın en temel dayanaklarından birine dönüşmüştür. Toplumsal yaşam ve uzlaşı için doğadan uzaklaşmak gerektiğini düşünen hakim eril ideoloji, ürettiği söylemlerle bedenlerin anlam ve işlevlerini değiştirip kontrol altına almaya çalışmıştır. Uygar toplumlarda dünyaya gelen her birey, içinde bulunduğu ideolojinin toplumsal cinsiyet göstergeleriyle yüklenmiş, doğal

olan eril aklın kontrolüne girmiştir. Bedenlere cinsiyet atayan ve onların davranışlarını önceleyen bu iktidari söylem, ortaya koyduğu yeni cinsel kimliğin doğal görünümü için de bir hayli çaba sarf etmiş, insanların bir cinsiyetle doğduklarına, bunun doğal olduğuna inanmalarını sağlamıştı. Tüm değerlerin taşındığı normatif söylem, bir bebek olan insandan başlayarak yetişkin olana kadar, ona uygun cinsiyet rolünü dikte etmeyi başarmıştır. Sınırlarını çizdiği bu cinsiyet rolleri dışına taşan tüm bedenleri ise reddetmiş, mahkûm etmiş, ötekileştirerek cezalandırma yoluna gitmiştir. Bu ikili cinsiyet sisteminden payına en fazla *ötekı*lik düşen cinsiyet kadınlık olmuştur. İktidari söylemi belirleyen eril akıl olunca, toplumsal yaşamın ağırlığı kadın cinselliğinin yüklendiği bedenlere düşmüştü. Saldırgan *erkeklik* ve çekinik *kadınlık* şablonu bu uygarlığın arzularına ulaşmasında büyük rol üstlenmiştir.

Akdeniz Uygarlığı'nın yazılı metinlerine bakıldığında, *kadın* rolü yüklenmiş olanın öncelikle dilde ve anlatıda ötekileştirildiği ve hatta yok edildiği görülebilecektir. Mezopotamya'nın kadim kültürlerinin yazılı kaynakları başta olmak üzere tüm yazılı kaynaklar neredeyse kültürün bütün nüfusunun *erkek* olduğunu düşündürecek denli kadını yok saymışlardır. Metinlerde çok bariz bir erkek nüfus zikredilirken, okur, tüm üyeleri erkek olan bir toplumla karşı karşıya kaldığını düşünebilir. Örneğin en eski yazılı edebiyat eserlerinden birisi olarak kabul edilebilecek Gılgamış mitini aktaran tabletlerde yalnız tek bir kadın kimliği ile zikredilmektedir. Shamhat adı verilmiş bu kadına da *hafif meşreplik* rolü verilir. Bunca kahraman arasında adı geçen veya belki de geçmeye değer bulunan tek kadının da emirlere itaat eden ve üzerine atanan rolleri yerine getiren fahişe olması, üzerinde düşünülmeye değer bir noktadır. Gılgamış, bütün düğünlere

baskınlar yapıp gelin olan *kız*ların ilk gecelerinde ve bedenlerinde hak iddia etmektedir. Metnin içeriğinden de anlaşıldığı üzere kamusal mekânlardan izole edilmiş, kadınlık rolü atanmış bedenler, erkeklerin güç ve iktidar göstergeleri için savaş alanları olarak anlatıya bir nesne gibi yerleştirilmişlerdir. Kurucu metinleri oluşturan bu türden yazılı belgeler okuyan veya dinleyen için birer inşa edici söylem olarak rol oynarlar.

Ege kıyılarının önemli uygarlık aktörlerinden birisi olan Antik Yunan kültüründe de durum bundan çok farklı değildir. Erkek egemenliğinin, yasanın ve dilin göstergesi olan *fallus*, hiçbir kültürde bu denli baskın bir sembol olmamıştır. Bu kültürün kutsal metinleri olarak kabul edilebilecek Homeros ve Hesiodos'un anlatıları, eril söylemin inşasını tüm toplumsal yapıya taşıyan bir işlev üstlenirler. *Fallokratik* bir kültür olarak kabul gören Antik Yunan inanç ve toplumsal yapısının inşasını gerçekleştiren bu metinler, kadın kimliğini kutsal kaynaklara dayandırarak yok hükmünde kılmışlardır. Homeros'un metinlerinde anılan kadın sayısı bir elin parmaklarını geçmezken, adları zikredilen kadınlar da yine erkeklerin hizmetine zimmetlenmiş, iktidarın egemenlik alanı olarak gösterilmiştir. Anlatının kurucu özelliğini anlamak için Hesiodos'un eserlerine bakmak yeterlidir. Daha kitabının başında Hesiodos'un aktardığı bir anekdot, kitabın sözlerini göksel tanrılardan alınmış bir vahiy olarak sunmaktadır. Buna göre, Zeus'un ilham perileri olan melek kızları (Mousalar) Hesiodos'u hayvanlarını otlatırken yakalamış, ondan tanrıların dünyayı ve insanı nasıl yarattığını anlatmasını istemişlerdi. Konu hakkında bilgi sahibi olmadığını söyleyen Hesiodos, dilini ve sesini ilham meleklerine vermiş onlardan kendi yerine konuşmalarını istemişti. İşte bu yüzden Hesiodos'un aktardıkları tanrısal hakikatlerdi. Bu

sözler, okuyanın, dinleyenin üzerinde tanrısal bir iktidara sahipti, göklerdeki Zeus'un sesini, bilgisini yeryüzündeki fanilere taşıyordu ve Hesiodos sadece bir elçiydi.

Bir kutsal kitap yazarı veya göklerin sözcüsü olarak Hesiodos, eril iktidarın dikte ettiği, cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi ve göklerin emri olarak telakki edilmesi için bir misyon yüklenmiş görünmektedir. Hesiodos, insanın yaratılışını aktarırken ilk yaratılanların erkekler olduğunu ifade etmektedir. Onun söylediklerinden, kadınlar yokken erkeklerin ne kadar iyi yaşama sahip olduklarını, dünyada kötülük olmadığını anlamak mümkündür. MÖ 8. yy'ın ikinci yarısında yaşadığını bildiğimiz Hesiodos'un anlattığı Pandora öyküsü de bu düşünceyi pekiştirmektedir. *Havva* yaratılana kadar *Âdem'in* günaha ve kötülüğe bulaşmadığı inancını merkeze koyan semavi dinlere benzer biçimde, Hesiodos da ilk kadın yaratılana kadar dünyada sadece erkeklerin olduğunu ve hiçbir kötü şeyin bulunmadığını insanlara bir tanrı sözü olarak aktarıyordu. Ona göre *Zeus*, daha en baştan kadını *öteki* olarak yaratmıştı. *Prometheus*'a duyduğu öfke, Zeus'un bir bela olarak bir çok hayvanın da özelliklerini taşıyan *Pandora*'yı yaratmasına vesile olmuştu. İçinde her türlü musibeti, dünyayı kötüleştirecek ve kirletecek unsuru barındıran bir kutuyla/sandıkla dünyaya gelen, insanın günahkârlığının müsebbibi bu ilk kadındı. Onun kutusundaki tek iyi şey ise insanların düşlerini geleceğe taşıyan *umut*tu. Antikçağın, uygarlık anlayışı içinde bedenleri cinsiyetlendirmesi bu öyküyle bir kutsal kitapta gerçekleştirilmiştir. Antik Yunan inancı, diğer bir çok Akdeniz inancında olduğu gibi kadın kimliğini toplumsal kötülükle birleştirmiş, ötekileştirmiş, onun toplumsal değerini erkekten ve hatta kimi zaman bir hayvandan bile geriye koymuştu. Hesiodos, oğluna verdiği öğütleri kaleme aldığı kitabı *İşler ve Günler*'de de bu inancı

pekiştirecek öğütler veriyordu. Ona göre süslenip dişiliğini kullanarak erkeğin aklını çelen kadının gözü aslında erkeğin ambarındadır. Kadına güvenmek hırsıza güvenmekle eş değerdir. Baştan kabul etmek gerekir k, hiçbir yazarın yazdıkları, içinde yaşadığı çağın kültürel ve sosyal atmosferinden bağımsız değildir. Hesiodos da yazdıklarıyla döneminin toplumsal hakikatlerini, inançlarını aktarmaktadır. Oğluna, karısını para verip satın almasını tembih eder, böylece gerektiğinde kadın öküzün ardından yürüyecektir. Kadının yıkandığı suda erkeğin yıkanmasının kötülük getireceğini vurgulayan Hesiodos, bir yandan kendi hedef kitlesini uyararak kadınlara karşı bilgilendiriyor diğer yandan da aslında içinde yaşadığı toplumun bilinçdışındaki kadın korkusunu ve nefretini vurguluyordu. *Mizojini*nin tarihsel köklerine örnek olarak gösterilebilecek bu metinlerin toplum üzerinde ne derece etkili olduğunu veya aktardığı bilgilerin ne kadar toplumsal kabul gördüğünü arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar yardımıyla görmek mümkündür. Hesiodos'un öncülüğünü yaptığı mizojini antikçağda o denli ileriye gitmiş ve kabul görmüş olmalı ki, MÖ 600 dolaylarında ünlü yasa koyucu Solon Atina'ya yeni bir anayasa yaparken, her erkeğin yasal eşleriyle ayda üç kez cinsel ilişkiye girmesini şart koşmuştu. Hesiodos'un metinleri ve benzeri anlatılar öyle etkili olmuştu ki, erkekler kadınlardan uzak durmaya başlamıştı. Atina'nın yönetimini üstlenecek yeni nesilleri düşünen Solon, yaşanabilecek bir olumsuzluğu önceden sezip erkeklere yasal eşlerine yaklaşmalarını, onlarla seks yapmalarını emretmişti. Yunanca, *bebek taşıyan, doğuran* anlamını içeren *gyne* kelimesi, toplumsal yapı içindeki kadının konumunu da zihinsel algısını da gösteriyordu. Hesiodos'tan bir kaç yüzyıl sonra düşünce dünyasına mizojiniyi öneren antikçağ felsefesinin temel metinlerinde de benzer aymazlığı görmek mümkündür. Kadın

bedeninden uzak durulmasını öğütleyen Platon gibi Aristoteles de kadının rahimde erkeğin deforme olmasından kaynaklı bir hatalı form olduğunu ileri sürmektedir. İnanç ve düşünce dünyasındaki bu mizojini, toplumdaki cinsiyet rollerini de bu yönde inşa etmiş, haz nesnesinin değişmesine ve erkek çocukların istismar edilmesine yol açmıştı. Kadın bedenini sakıncalı bulan felsefe dünyası erkek çocuk bedenini işaret etmiş ve gymnasionlar önünde bekleşen olgun erkeklerin (*erastes*) kendilerine sevgili(?) olarak oğlan çocuğu (*eromenos*) seçmelerine ve onları istismarlarına yol açmıştı.

Neredeyse tüm Akdeniz inançları gibi tanrısal vahiyle esinlenen ataerkil toplum, anlatılar yoluyla kadın cinsiyeti atanmış bedenleri ötelemiş, ikincil bir pozisyona yerleştirilmelerine neden olmuştu. Erkeğin soyunu devam ettirmesi için çocuk doğurmakla mükellef kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri gereği yurttaş olarak bile kabul edilmemişti. Mülkiyet hakları hiç olmamış veya kısıtlanmış kadınlar yaşanıları üzerindeki tüm tasarrufu erkeklere bırakmak zorunda kalmıştı. Kadının Antik Yunan kültüründeki yeri mimariye de yansımış, kadın kendi evinde bile öteki olmaktan kurtulamamıştır. Klasik Dönem mimarisinde evin en merkezi konumundaki kamusal dünyanın devamını sağlayabilecek denli büyük olan *andron*lara (selamlık) karşın, daha küçük ve mütevazı yapılarıyla *gynaikon*lar (haremlik) bir köşeye sığınmış mahrem odalardan ibarettir. Evin reisi olan *kyrios*un davetlilerinin ağırlandığı ve şölenlerin verildiği andronlara, kimi zaman kadınların hizmet için dahi girmelerine izin verilmezdi. Klinelerle (divan) çevrili bu şölen odasında erkeklerin uzanarak oturması sağlanırken, kadınlar kendileri için hazırlanmış sandalyelere (klismos) otururlardı. Thukydides'in aktardığı cenaze söylevinde, Perikles'in ağzından fallokrasinin bilinçdışındaki kadın algısı şöyle dökülüyordu: "... *Kadınlar için*

en iyi şey, övmek için dahi olsa erkeklerin onlardan bahsetmemeleridir."

Kadınlara karşı hissedilen bu nefret ve şiddet tüm Akdeniz Uygarlığı coğrafyasında anlatılara da yansımış ve inancın bir parçası olarak içselleştirilmiştir. Toplumsal konumu ve cinsiyet rolleri bu şekilde belirlenen kadına yönelik şiddet, özellikle de cinsel şiddet anlatılar yoluyla toplumsal normatifin bir parçası haline getirilmişti. Dinsel aktarımlar yapan mitlerde açıkça görülmektedir ki, bu cinsel şiddet eril yaratıcılığın bir parçası olarak dile getirilmiştir. Akdeniz Uygarlığı'nın evren kurucu mitlerinde şiddetin kaynağı eril yaratıcı güçken, şiddetin nesnesi kadın ya da dişil olarak servis edilmiştir. Öznesi, kurgulayanı ve anlatanı eril cinsiyet olarak verilen yaratıcı şiddet dünyadaki bir çok ve hatta bazen her şeyin varlık nedeni olarak gösterilmiştir. Bütün dünya ve diğer her şeyin bir yaratılışın sonucu olduğunu dikte eden eril söylem, insana da minnet duyması gerekli adresi işaret ediyordu. Örneğin, Mısır tanrılarının ve kültürünün yaratılışını anlatan metinlerde ilksel yaratıcı güç olarak *Atum* karşımıza çıkar ki, her şey varlığını bu arkaik tanrının mastürbasyonuna borçludur. Bu yaratılış öyküsünde, tüm içeriğiyle birlikte fallokratik yaşamın kaynağı fallik bir tanrıya atfedilmektedir. Dünya ve diğer her şey bir tanrının cinsel organından ve onun isteğiyle meydana gelmişti. Dünyevi yaşamın eril kaidelerini daha başlangıçta yukarıya bağlayarak dini bir kökene referans veren bu anlatı, bütün olan bitenin bir kader olduğunun kabullenilmesini talep etmektedir. Uygarlığın en eski iki coğrafyasından birisi olan Mısır kültüründeki iktidar öğelerini bundan daha iyi açıklayan bir şey yoktur. Varlığını tanrının cinsel organına borçlu olan bir kültürün ürettiği uygarlığın sonuçları ortadadır.

Uygarlık tarihinin kadim coğrafyalarından diğeri olan *Mezopotamya*'da da durum farklı değildi. Anlatılar, adeta eril kültürün şiddetine tanrısal bir boyut katıp insanları kabullenmeye teşvik eder niteliktedirler. Göklerin efendisi *Enlil*, sonradan karısı olacak *Ninlil*'e Nippur kentini inşa ettiği sırada tecavüz etmiştir. Üstelik metinlerde bu tecavüzün yaratılış için kaçınılmaz olduğu da vurgulanarak Ay Tanrısı *Nanna/Sin*'in bu tecavüzün ürünü olduğu aktarılmıştır. Gökteki ay varlığını bir tecavüze borçluydu. Altındaki herkes aya baktığında bu güzelliğin tanrısal bir tecavüz sonucunda dünyaya geldiğini görerek, cinsel şiddeti güzelleyecek ve hatta ona şükredecekti. Aya duyulan sempati eril şiddete yansımaktaydı. Belki de bu algı yüzünden Mezopotamya inancında dünyadaki neredeyse her şey varlığını tanrısal tecavüze borçludur. *Dicle* (Tigris) ve *Fırat* (Euphratos) bile *Enki*'nin penisinden tezahür etmiştir. Yaratıcı tanrıların başında gelen Enki, tanrıça *Nintu*'ya tecavüz etmiş ve *Ninmu*'nun doğmasını sağlamıştı. Ancak Ninmu da Enki'nin tecavüzünden kurtulamamış ve *Ninkurra*'yı dünyaya getirmişti. Enki, Ninkurra'ya da tecavüz etmiş ve Tanrı *Uttu*'nun hayat bulmasına vesile olmuştu. Ve tahmin edebileceğiniz gibi Uttu da Enki'nin cinsel saldırısından kurtulamayıp dünyadaki bitkileri doğurmuştu. Mezopotamya'da insanın yaşamındaki her şey bir şekilde bir ilahi tecavüzün neticesinde ortaya çıktığına dair bir zihinsel kodlama mevcuttu. Bu toplum içindeki bireyin inanç adına öğrendiği hemen her şey tecavüzün yaratıcı güçlerin olumlu faaliyetleri olduğuydu. Bu dinsel anlatılar sayesinde tecavüz iktidarın bir parçası haline geliyor, onu arzulayanın eylemini teşvik ediyordu. Yeryüzündeki yaşam gökyüzüne yönelmiş bakışlarla bir taklitti, şehirler göklerdeki şehirlerin yansımasıyken, inananlar yeryüzündeki yaşamlarında gökleri taklit ediyordu. Uygarlık tarihinin en önemli coğrafyası olarak kabul

edilen ve insanlık tarihinin pek çok önemli keşfine ev sahipliği yapan Mezopotamya'da yazı, kentleşme, sınıflı toplum, ticaret gibi *gelişmelerin* olması belki çok da tesadüf değildi.

Akdeniz havzasında suyun karşı yakasında, *Antik Yunan* kültürünün hakimiyetindeki Ege dünyasında da durum benzerdi. *Titanlar* ve *Devler*le yaptığı savaşları kazanarak baş tanrı mertebesine yükselen *Zeus*, *yaratmak* için pek çok dişil mitik karaktere tecavüz etmiş, tecavüzü tabiri caizse yeryüzüne indirerek insan hayatına da sokmuştu. Tanrısal tecavüzleri içeren anlatılar, ibadetin gereği ezber edilmiş, tekrarlanarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Binlerce yıllık kültürün içine doğan herkes bu tecavüz anlatılarını huşu içinde dinleyerek normalleşmesine katkıda bulunmuştur. Kendi varlığının kaynağı olarak Antik Yunan'ı gören Batı kültürünün sanat dünyası da antikçağdan itibaren bu tecavüzleri estetize eden güzel sanat eserleri üretmekten geri durmamıştı, bütün şehirleri bu eserlerle donatmış, bilinçdışına bu şiddeti normalleştiren simgesel mesajlar iletmişti. Bu tecavüzler arasında en fazla estetize edilen herhalde Zeus'un *Leda*'ya tecavüzüdür. Zeus'un aşk teklifini reddedip kılıktan kılığa girerek kaçan Leda kazlar arasına karıştığında, kuğu kılığına bürünen Zeus'un tecavüzüne uğramıştı. Bu cinsel saldırı, antik dönemlerden başlayarak modern sanatta bile Leda'nın memnuniyet ifade eden yüzüyle betimlenmiş, dişil olana tecavüz adeta meşrulaştırılmıştır. Bunun gibi pek çok örneğini sunabileceğim tanrısal/dinsel tecavüz anlatılarında Zeus elbette yalnız değildi. *Hermes*, *Poseidon*, *Apollon* ve *Hades* gibi panteonun önemli tanrıları da cinsel şiddeti esirgememiş, yurttaşlara tecavüzün ve cinsel saldırının arketipik ve tanrısal örneklerini sunmuşlardır. Daha da çarpıcı olanı, Batı dünyasında yayımlanan mitoloji kitaplarında bu cinsel şiddet eylemlerinin *aşk* hikâyeleri ve biraz da eğlenceli öyküler

olarak sunulmasıdır. Üstelik mitlerdeki bu cinsel şiddet eylemleri sadece dişil bedenleri hedeflemiyordu, erkek çocukları da tanrılardan gelen cinsel şiddetten paylarına düşeni alıyorlardı. Zeus'un *Ganimedes*'e ve Apollon'un *Hyakynthos*'a uyguladığı cinsel saldırılar bunun en net örnekleridir.

Daha da çoğaltabileceğimiz bütün bu anlatılardan da görüleceği üzere, öznesi *erkek* nesnesi *kadın* olan eril şiddet, Akdeniz Uygarlığı'nın en temel özelliklerindendir. Mitler bu şiddetin göklerden geldiğini ve bir nevi ibadet olduğunu topluma dikte ederken, kültürel anlatılar da onu normalleştirerek kabullenmeyi kolaylaştırıcı bir rol üstlenmişlerdir. Başka bir ifadeyle, bu uygarlık, ataerkil ideolojisini anlatılarla dikte etmenin, buyurmanın yolunu bulmuş ve bunu sanata da yansıtmış bu sayede kabul görüp yayılmasını sağlamıştı. Dil ve dilin sözel ürünleri bu ideolojinin etki alanlarını her dönem ve coğrafyada canlı tutmayı başarmıştır. Bu söylemin en klasik örneklerini masallarda görebilmekteyiz, *Kırmızı Başlıklı Kız* masalı da bunlar arasındadır. Bu anlatının yolculuğu binlerce yıl sürmüş ve uygarlığın uğradığı hemen her coğrafyayı kapsamıştır. Küçük farklılıklarla, her dilde söylenmiş, üstlendiği kültürel kodları yeni jenerasyonlara iletme misyonunu yerine getirmiştir. Pek çok versiyonu kaydedilmişse de en bilinen iki versiyonu aralarında ciddi farklılıklar bulunan Perrault ve Grimm kardeşlerin derlemeleridir. Elbette masal, hikâye gibi dilin sınırları içinde bulunan anlatılarda kültürel, coğrafi veya tarihsel farklılıklar bulunacaktır, burada dikkat edilmesi gereken husus masalın hayatta kalma yöntemidir. Her anlatılışta varlığını güçlendirip bir kez daha temize çekilir, çalışmayan, eskiyen özelliklerini terk ederek kendini yeniler. Kırmızı Başlıklı Kız masalının, zaman ve coğrafya farkı gözetmeksizin bu denli yaygın biçimde bilinmesi ve anlatılması taşıdığı sembolik öğelerle üzerine düşeni

yerine getirme konusundaki başarısından kaynaklanır. Kurtların genç kızları ve büyükanneleri yediği bir anlatının özellikle de küçük çocuklara, çoğunlukla da uyumak üzereyken anlatılması bu dilsel ürünlerin en ilginç noktasıdır. Anlatılar ve çocuklar arasında çok özel bir ilişki olduğuna kuşku yoktur ve bu ilişki genellikle de çocukların istek ve ısrarlarıyla kurulur. Bu da anlatıların başarısından kaynaklanır. Kendilerini anlattırmayı başaran anlatılardır. Bir şekilde çocukla işbirliği yaparak kendilerinin bir kez daha dile getirilmesini sağlarlar. Anlatan, dinleyen ve anlatı arasındaki bu ilişki genellikle bilinçdışı bir kanaldan gerçekleşir. Anlatan ne anlattığının çok farkında değilken, dinleyen de ne dinlediğini bilmez, bütün bağlantı anlatının yüklendiği göstergeler yoluyla bilinçdışı bir alanda gerçekleşir. İlginç olan, yetişkinlerin bile belki de bu tür anlatılarla büyümelerinden olsa gerek, bu gerçeküstü anlatı dilini hiç yadırgamamalarıdır. Aynı süreçten geçerek ebeveyn olan bireyler için masalların dile getirilen dilinin korkunçluğu, içerdiği şiddet çok normalmişçesine kavranır. Kırmızı Başlıklı Kız anlatısı ataerkil göstergelerin kadın kimliği üzerinden taşındığı bir anlatıdır. Masalın farklı versiyonlarında kahramanlar da değişebilmektedir. Örneğin masalın *kötü kahramanı* kurt, kimi versiyonlarda ayı, kaplan veya başka bir hayvan olabilmektedir. Erken örneklerinde kırmızı başlık, pelerin şeklinde karşımıza çıktığı gibi kimi versiyonlarda ne başlık ne de kırmızılık söz konusudur. Fakat detayları ne olursa olsun bu masal tarım kültürünün cinsiyet rollerine uygun bireyler yetiştirilmesi için önemli bir rol üstlenmiştir.

Aristoteles, zeytin çekirdeğinin asırlık zeytin ağacının potansiyelini taşıdığını söyler. Tohum ağaç olmak için büyür gelişir. Tohumun arzusunun nesnesi ağacın aldığı formdur. Bir formun arzu uyandırabilmesi için kendine ait bir etkinliğe

sahip olması gerekir. Ağacın yetişkin formu bir tohum için arzu nesnesidir ve ulaşmaya çalıştığı biçimdir. Formun kendisinin bir tümlenme hali olduğunu kabul etmeliyiz. Bu nedenle her türlü canlı tohumunun olmak istediği, yerini ve şeklini almak istediği bir ideal formu olduğu söylenebilir. Bu insan yavrusu için de geçerlidir. Bebeklerin ve çocukların olmak istedikleri form yetişkinlik biçimidir. Onun gözünden bakıldığında bütünlük ve muktedirlik hissi taşıyan bu ideal biçim, çocukların arzu nesnesidir. Bu yüzden her çocuk kendini bekleyenlerden habersiz, sadece büyümek arzusundadır. Bu, mental ve fiziksel bir arzudur. Uygarlığın yasalarının koyucusu ve yürütücüsü yetişkinler, çocukların özgür yaşam ve arzularının akışı önünde bir engel teşkil etmektedir. Oysa insan oluş, bir değişkenlik ve akış sürecinden ibarettir ve tamamlanan bir ideal form veya biçim yoktur. İçinden geçilen ve her şeyin kısa sürede geride bırakıldığı, sabit bir formda kalmanın mümkün olmadığı bir süreçtir insan oluş. Bir çocuk için büyüyüp yetişkin olmak, kendi yaşamının iplerini eline alabilmek, yapamadıklarını yapabilmek, arzularını tatmin etmektir. Yetişkinliğin kendi bedeni üzerine sahip olduğu tasarruf yetisi sadece çocuğun gördüğüdür. Büyüyüp yetişkin olma arzusu, bir dizi sınav ve erginlenme ritüeliyle aşılması gereken bir süreçtir. Bu arzu, hetero-normatif içeriğe sahip bu ritüellerin aşılmasıyla dahi tatmin edilemez. Ancak bu ideal forma ulaşabilme süreci bireyin biyolojik bir canlıdan ikili cinsiyet üzerine kurulu hetero-normatif bireye dönüşmesiyle sona erer. Akdeniz Uygarlığı'nın, içinden her geçeni yonttuğu, öznelliklerini ve bireysel arzularını yok ettiği bir tezgahıdır bu süreç. Ataerkil, feodal eril bir topluluk bu sürecin sonudur. Ama bunu bilmeyen çocuk, arzuladığı biçime ulaşabilmek için arzularının çoğunun baskılanmasına razı olur. Anlatılar bu sürecin işlemcilerini, yasalarını,

kurallarını taşırlar. Kırmızı Başlıklı Kız anlatısı ve türevleri, kız çocuklarının erginlenmelerini, bir aşamadan diğerine geçişini kolaylaştıran anlatılardır. Cinsiyetsiz bir insan yavrusunun cinsiyetlendirilmesi, kadın formunu giyinebilmesini sağlar. Bu anlatı, kimi zaman bir çocuğun *genç kızlığa* geçmesini konu edinirken kimi versiyonlarında genç kızlıktan *kadınlığa* geçişini sembolize etmektedir. Burada kullandığım kız, genç kız, kadın kavramları hetero-normatif ideolojinin ürettiği atanmış aşamalı kimliklerdir. Her bir kimlik, bir cinsiyetin ve o cinsiyete sıkıştırılmış bedenin yaşam formunu, kalıbını ve sınırlarını belirler. Erginlenmenin her aşaması içindeki bireylere bir yaşam biçimi dayatır, onun yaşamını adeta önceden belirlediği kalıpların içine sıkışmaya zorlar. Bu aşamaların başarıyla geçilmesi, bireyin kültürün istediği şekilde eğitilmesi anlamına gelir. Arzulanan yetişkinliğe ulaşıldığında ise artık çok geçtir, beden ele geçirilmiş, yaşam kültür lehine rehin alınmış, birey türünün yaşam deneyimine mahkûm edilmiştir.

Kırmızı Başlıklı Kız anlatısı tüm türevleriyle hem özcü hem de cinsiyetçi bir içeriğe sahiptir. Merkeze yerleştirdiği insanın, türüne yakıştırmak istemediği kötülüklerini hayvanlarla sembolize ederek kendinden uzaklaştırmıştır. Daha başlığından başlayarak cinsiyetçi bir tutum sergileyen anlatı, bekaret vurgusu yaparak, bunu bir kimlik ve ahlaki sorumluluk haline getirmektedir. Fromm'dan itibaren bütün araştırmacılar bu sembolik başlığın, ataerkil ideoloji tarafından atanan cinsiyet rolüne atıf yaptığında hemfikirdir. Mesaj evlilik öncesinde olan tüm kadınlara yönelmekte, onlara yüklenen toplumsal sorumluluğun başlarının üzerinde taşınmasını öğütlemektedir. Masalın kahramanı olan kızın yaşı her versiyonda farklılık gösterse de anlatanın ve dinleyenin durumuna göre değişikliğe uğramasını normal karşılamak gerekir. Her

yaştaki çocuğa aynı dili kullanmak mümkün değildir, bu dilin de anlatının da mantığına aykırıdır. Çünkü dilin toplumsal olma özelliği nedeniyle kullanılan sembollerin anlatana ve dinleyene göre değişkenlik göstermesi zorunluluktur. Dinleyenin yaşı büyüdükçe, masalın içindeki cinsiyetçi atıfların, sembolizmin giderek erotik bir hal alması beklenir. Dil dinleyeni etkisi altına alabilmek için onu büyüleyecek göstergeleri kullanan, konuşanın dilini değiştiren bir çalışma prensibine sahiptir. Anlatana ve dinleyene göre konumlanan dil, anlatıların aktarılırken kendilerini dinleyenine göre konumlaması masal gibi anlatıların temel özelliğidir.

Kırmızı Başlıklı Kız'ın bir isminin olmaması da başka bir sembolik göstergedir. Dile gelenin yanı sıra dile gelmeyenin de bir gösterge olmasının örneği olarak isimsiz kız, anlatılanın herkesi kapsayacağını gösterir, öykünün deneyimini anonimleştirir, toplumun geneline yayar. Hakim ideolojinin atadığı kadınlık, kız çocuklarının arzusunun nesnesi olarak belirlenmiştir ve bu anlatılar yoluyla dikte edilmektedir. Her bir anlatı kız çocuğunun kadın olma yolunda yıllar içinde alacağı pozisyonu dilde deneyimletir. Olunması istenilen ile olmak istediğinin aynı noktada buluşması bu şekilde sağlanır. Arzu nesnesi, önceden belirlenen "kadınlık"tır, önce hedef haline getirilir sonra da ona ulaşmanın kuralları, yolları bu anlatılarla öğretilir. Büyümekte olan her birey, kendi arzu nesnesine ulaşmak istediğini düşünerek toplumsalın ona koyduğu hedefe yol alır. Ulaşmaya çalıştığı ve olmak istediği form, binlerce yıl öncesinden itibaren kültürün kendine biçip öngördüğü *kadınlık*tır. Bir çocuktan bir kadın yaratmak toplumun asıl arzusudur. Anlatılar her yaştaki dinleyiciyi, farklı bir dil ve üslup kullanarak toplumun arzu nesnesine doğru yönlendirmektedir. Başka bir deyişle, toplumun içinde doğan her birey kendi isteği olmadığını bile

bilmeden toplumsalın arzu nesnesinin izinde sürüklenmektedir. Bu yolda rol üstlenen her anlatı bireyin kendi sınırlarını ziyaret edip tanımasını sağladığı gibi, sınır aşımının tehlikelerine dikkat çekerek, onu sınırlarının içinde tutmayı hedefler. Bu yüzden de cinsiyetçi anlatılar toplumsal normatifin bir *kadın* birey için öngördüğü cinsiyet formunun dilsel eğitimini üstlenmişlerdir. Binlerce yıllık ataerkil kültürel deneyimin sonuçlarından yola çıkarak elde ettiği *kadınlık* rolünü anlatılar yardımıyla üyelerine giydirme gayretindedir. Her bir anlatıda, kelime kelime, cümle cümle bireye atamak istenilen cinsiyet rolü inşa edilir.

Kırmızı Başlıklı Kız anlatısı, toplumsal yapının ikili cinsiyet üzerine inşa ettiği ataerkil ideolojinin tüm tarihsel ve kültürel göstergelerini bireyden bireye aktarır. Hedeflenen ve yıllar sonra ulaşması öngörülen arzu nesnesine giden bu süreçte, *yoldan çıkmamak*, *şişeyi kırmamak* en temel hetero-normatif uyarılar iken gözden kaçırılmaması gereken şey *yol*dur. Bu yol, Kırmızı Başlıklı Kız'ın içinde bulunduğu ve geleneksel değerlere ulaştıran binlerce yıllık *güvenli* bir yoldur. Büyükannenin evine giden bu yol, aile büyüklerinin izleğinden, patikasından gitmek anlamına gelir ki, bu da yola geleneksel yaşama biçimini dikte ettirir. Toplumsal normatif yasalar, özgürlük ve güvenliği yan yana getirmez. Birlikte yaşam güvenli yollar önerir. Güvenli bir yaşam isteyen, kendinden önce sınanmış, onaylanmış bu yoldan gitmelidir, başka yollara sapmamalıdır. Özgürlük vaat eden yollar tehlikelerle doludur. Toplumun içine doğan her bireyden beklenen şey, bir rol model olarak büyükannesinin/ebeveynlerinin gittiği yoldan gitmesi, onun bıraktığı sosyal ve kültürel değerleri taşımasıdır. Hedefe ulaşmak, büyükannenin saygıdeğer konumuna erişmek yolunda karşılaşılacak her türlü musibet, bu tür anlatılarda dinleyene aktarılmak istenen mesajlardır. O

yoldan sapmak ise hem sapanın hem de yolunda gidilmesi gereken büyükannenin hayatını, itibarını zedeler, tehlikeye atar. Ormanın derinlikleri, kimi korkunç görünümlü kimi kibar ve baştan çıkarıcı kurtlarla veya kurt adamlarla doludur.

Çok üzerinde durulmasa da, çocuktan *kadın* yaratmayı hedefleyen bu tür anlatılarda, bireylerin bilinçdışına yerleştirdiği *tutum*lara dikkat çekmek gerekir. Küçücük bir çocuk kendini ormanda bekleyen kurtlar fikrine alıştırılır. Ormanlar çocukları yiyen kurtlar veya kurt adamlarla doludur, oradan uzak durulması gerekir. Ormandan gelebilecek herhangi bir saldırının normalleştirmesi inşasıdır bu atıflar ve çocuğun yaşamından, hareket alanından ormanları çıkarmaya hizmet etmektedir. Anlatı çocuklardan bir otokontrol talep eder. Ormana giderlerse başlarına gelecekten bu anlatılar sayesinde kendileri sorumludur. Saldırganın saldırısını normalleştiren bu algıyla cinsiyetçi masallar, saldırıya uğrayan çocuklarda suçluluk duygusu oluşturmayı hedefler. Artık hırsızın hiç suçu kalmaz, ormanda bulunmakla veya kendine vaat edilen güvenli yolu terk etmekle bireyler, bu saldırıyı hak etmiş hatta onu bizzat davet etmiştir. Kültüre göre, şiddetin açığa çıkaranı, nedeni ve kaynağı *ormana giren* çocuktur. Toplumsal yapı böyle bir durumda saldırıya uğrayanı bir kez de kendi cezalandırıp ibretlik olarak ötekileştirerek teşhir eder.

Anlatının bu sembolik dili kurt için de bir mesaj içerir, ormana girmiş veya yoldan çıkmış her çocuğa şiddet uygulamak mubah hale gelmiştir. Onun saldırısı, sorgulanamaz, legal bir cezalandırma yöntemi olarak toplumsal yapının sopasına dönüşmüştür. Bu nedenledir ki kadınların kılık kıyafetleri, saldırıya uğradıkları zaman ve mekân gibi değişkenler, onların şiddeti hak etmeleriyle sıklıkla ilişkilendirilir. Şiddetin kaynağı sorgulanma alanına dahil edilmez.

Mağdurun mağduriyeti üzerinden bir ahlaki yargılama yapılır. Kırmızı Başlıklı Kız masalında, kurdun korkunç planı, saldırısı bu yolla içselleştirilmiştir, onu eleştiren bir yaklaşım sergilenmez. Kurtların veya onların temsil ettiği eril cinsiyetçi saldırganların saldırma nedenleri masalların konusu değildir. Şiddet ve şiddet uygulayanların kimliği perde ardında karanlıkta kalmaktadır. Bu tür şiddet olayları haberleştirilirken dahi, saldırganların değil saldırıya uğrayanların yüzleri ve isimleriyle sunulur. Anlatıda küçük bir değişiklik yapıp kızı ormanda uzun uzun yürütsek ve kurtla hiç karşılaşmasa, toplumsal zihniyet adeta kurdun neden geç kaldığını, hâlâ saldırıya geçmediğini sorgulayacaktır. Bu ve benzeri durumlar sinema sanatının gerilim ve korku örneklerinde sıkça kullanılmışlardır. Şayet bu masalın ismi *ormanda yaşayan ve kızlara saldıran kurt* olsaydı durum bir hayli farklı olurdu. Oysa masalın verdiği mesaj oldukça açıktır; eğer kızlar kurallara uymazsa erkeklerin saldırılarına uğrarlar ve suç kendilerindedir. Çünkü erkeklerin saldırganlığı, cinsiyet rollerinde de belirlendiği üzere kimliklerinin bir parçasıdır. Erkeklik saldırgandır (ki bu kızlar tarafından da erken yaştan itibaren öğrenilir) ve kadınlık kendini bu tehlikeden korumalıdır. Önlem alması gereken, kendini kontrol etmesi ve davranışlarına dikkat etmesi gereken kadınlıktır, zaten eve mahkum edilmiş bir cinsiyet bu psişeyle inşa edilmektedir. Erkekliğe bu konuda verilmiş bir telkin veya öğüt yoktur masalın içinde. Onun saldırganlık dürtüleri vahşi doğasından gelmektedir, bunu kontrol etmesi mümkün değildir. Cinsel saldırganlığının erkekliğe içkin bir cinsiyet rolü olarak atanmasıdır bu. Onun taşıması gereken bir başlık, gelenekten getirdiği bir değer vs yoktur, o saldırır. Bugünkü şiddet eğilimli toplumsal yaşamın altında böyle bir psişik bir kültürel miras yatmaktadır. Erkeklik şiddeti bugünün olayı

değil dünün sonucudur. Binlerce yıllık uygarlık geçmişi bu tür anlatılarla bireyleri saldırganlık ve çekiniklik sarmalında yoğurmuş, toplumsal normatifi bu ikili dinamik beden üzerine kurmuştu. Daha geniş bir açıdan söylersek, uygarlık, erkek şiddetini ve cinsel saldırıları normalleştiren bu tür anlatıların bağlayıcılığıyla kurulmuştur.

Masalın uygarlığın eril ideolojisini, kültürel bağlamda bireylere, çocuklara taşıyacak bir içeriğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Üstelik masalda kurtuluş için de bir dilemma önerilmektedir. Erkekliğin saldırısından kurtulmak yine bir başka eril karaktere sığınmakla mümkün olabilmektedir. Adeta kadınların yalnız ve özgür kalmalarını önleyecek bilinçli bir propaganda gibi erkeklerin şiddetinden yine erkeklere sığınarak korunmak önerilir.

ARZU NESNESİ HOMO DEUS OLAN HOMO SAPİENS İÇİN BİR SON

İçinde yaşadığımız baştan sona dille ve dilde inşa edilmiş bir Homo sapiens sapiens dünyasıdır. Senaryosunu kendi yazdığı bir yaşamı ölmek istemeden yaşayıp ölen, ölüm hayvanı insan, hem yaşamına hem de katlanamadığı ölüme anlam yükleme çabasıyla dilin ipine sarılarak kendini anlatıların kör kuyularına bırakmıştır. Belki de bu yüzden Homo sapiens sapiens bir Homo narrans'tır; anlam ve öykü hayvanıdır. Bedenini aklı ve anlatıları yoluyla kopardığı doğaya ölümlülüğü yüzünden bağlı bulunan sapiens'in yolculuğu, hayvani bir yaşam formundan bir sığınak bellediği insan oluşa doğru gerçekleşmişti. Cennetin doğasından dünyanın kültürüne doğru düşülen rüya insanın kabusuna dönüşmüştü. Bildiği onu huzursuz etmiş, yollara düşürmüştü. Gılgamış, Asklepios, Lokman Hekim ve Dede Korkut'un yolculukları misali, sapiens insan oluşun tüm sınırlarını zorlamıştı. Buna karşın hangi yöne gitse orada mezarı kazılmış, öleceği bilgisi yüzüne çarpılmıştı. Çareyi uygarlığa sığınmakta bulan bu tür, ölümü göstergelerin ardına saklamış, yüklediği semboller ve anlamlarla onu ötelemeye çalışmıştır. İnsan olmanın ölümlü formundan kaçarken sığınılan bu liman ona ölümsüzlüğü vaat etmiştir. *Canı olan* anlamındaki hayvan oluşu terk etme arzusu o denli güçlü olmuştur ki sapiens'in rüyaları gerçekleşmiş ve canını yitirmiştir. Yaşamının gailesini ve iplerini uygarlığa veren Homo sapiens sapiens'in hayatı ellerinden kayıp gitmiştir. İnsan artık kendi hayatına sahip

değildir, ölümsüzlük yolunda yaşam kaybedilmiştir. Post-human, trans-human gibi insanın gelecek formları tartışılırken insan, hayvan oluştan kaçırdığı hayatını yitirmiştir. Homo sapiens sapiens bir hayvan -canı olan- değildir. Neden önemli, sonuç çok keskindir, canı olmayanın ölümü de söz konusu değildir. Hayvan insan dilinde hayvandır; hayvanlık dildeki icattır, yaşam da öyle. Hayvan olan hayvan olduğu bilgisine sahip değildir, bir canı olduğunu bilmez, onun bir bedeni ve bedene yüklü bir yaşamı vardır, doğadaki yaşam formunun bir parçası ve onu devam ettirmekle yükümlü bir tür olarak ömrünü tamamlar, ölür. Oysa ki, bir canı olduğu bilgisini dilde üreten ve öğrenen insan, canını kaybeder. Kendini teslim ettiği uygarlık yüzünden bedeninin ihtiyacı olan yaşamı yitirmiştir, bedenine verilen ömrü yaşamayınca, ölümü de kendi ölümü olmaz. Çünkü hayatını yaşamayan ölümü de kaybetmiştir. Homo sapiens sapiens'in sonu, ölümle değil, toplumsalın diline endekslediği hayatını kaybetmekle nihayete erer. Ölüm artık onun için gittikçe uzaklaşan ve temsil bulduğu göstergeler tarafından yutulan bir ütopyaya dönüşmektedir. Bu sapiens'in trajedisidir. Ölümsüz olmak için çıktığı yolda hayatını da ölümünü de yitirmiştir. İstediği, Akdeniz Uygarlığı'nın simgesel dil dünyasındaki, ölümsüzlüğü elde etmek için dilin emrinde bir öykü kahramanı olarak sürdürdüğü hayatını elinden kaçırmıştır. Onun hayvan oluştan kaçma arzusu, ölümü bekleyememiş, daha yaşarken hayatını kaybetmesine yol açmış, dile ve anlama teslim olmuştur.

Bedeninden aldığı canı, sesin, dilin, olmayan simgesel yerlerine, adına kimliğine taşımıştır. Kullandığı dil yüzünden, seslendirdiği şeyle onun dildeki temsili arasına mesafe konulmasına yol açmıştır. Gösterdiği şeyle nedensiz ilişki kuran göstergeler, gösterileni olduğu şeyden ayırıp hiç olmadığı, benzemediği bir sesletime mahkûm etmiştir. Bu

nedenle insanla şeyler arasına, şeylerin temsil bulduğu göstergeler girmekte ve mesafe giderek açılmaktadır. Gösterenler gösterilenleri yutmakta, onları dile taşıyıp dil dışında yok etmektedirler. Doğanın içerisinde kendine verili sıralı yaşamın içine doğan ve doğasını beğenmeyen insan, dillendirdiği her şeyi dilin dünyasına dahil ederek gerçekliğini yaşanmaz hale getirmiştir. Önce, kendi varlığını ayırmak istediği *hayvan olmak* göstergesi sayesinde hayvanları canından ayırmış, ölümlü birer varlığa dönüştürmüştü. Dile düşen hiçbir hayvan oluş, artık kendi bedeninde bir canlı değildir. Dahası köşe bucak kaçtığı ölümü, dilsel göstergelere mahkûm etmiş, bedenden uzaklaştırarak bilinen, öğrenilen ve dile getirilen bir simülasyona dönüştürmüş, onu Hades, Tartaros kılmıştı. Yaşam da ölüm de bu yüzden insan bedeninin dışında tecelli etmeye başlayan dilsel hakikatlerdir.

Bir gösteren olarak ad/isim, uygar dünyada gösterilen durumundaki bedenin biyolojik faaliyetlerinin taşıyıcısıdır. Yaşam, biyolojik bedende değil dilin simgesel dünyasında kurulan evrenlerde deneyimlenir. Bu yüzden de yaşamı yaşayamayan ölümü de yitirmiş olur, insan ölüm-süz, ölümü olmayan bir varlığa dönüşür. Çünkü kimse yaşamadığı hayatı ölemez. Uygarlık ölümü yaşamın dışına itmiş, ötekileştirerek simgeselleştirmiş, anlamlı bir *yokyere* çevirmiştir. Gündelik hayat artık bir yaşam taklididir.

Homo sapiens sapiens'in başına gelen tüm bu şeyler, onun ölümü bilmesindendir, diğer yaşam formları gibi ölümü arzulayan bir bedene sahip olmasındandır. Zihinsel bir faaliyet olarak ölümsüzlük arzusu bedeninin ölüm endeksli olmasından kaynaklanır. Öleceğini bilen akıllı insan ile ölümü arzulayan bedenin trajik çelişkisidir Homo sapiens sapiens'in yaşadığı. Aklı ve bedeni, uygarlık ve doğası arasına sıkışmış olan, araftaki trajedi. Bu yüzden ölümü bilen insandır,

ölebilen ise hayvan. Bilmek insanı önce yaşamdan sonra da ölümden azade kılmıştır. Bir hayvan ve yaşam formu olarak dünyaya milyonlarca yıl önce gelen insan önce bilen insana, ardından bildiğini bilen insana nihayet bilmediğini bildiğini bilmeyen insana dönüşmüştür. Bu anlatı dünyasında ölüm yoktur ama yaşam da kaybolmuştur. Bedende yitirdiğini dilde arayan insanın, binlerce yıl anlatılara başvurması, kaybettiği bedensel yaşamını masallarda, öykülerde, mitlerde modern dünyanın cazip ürünleri olan sosyal-dijital-dilsel medyada tesis etmeye çalışması da bundandır.

Öyle ya! Herkesin bir hikâyesi vardır.

OKUMA ÖNERİLERİ

ACZEL, A.D. 2009. *The Cave and The Cathedral. How a Real-Life Indiana Jones and a Renegade Scholar Decoded The Art of Man*. Willey Publications.

ARSEBÜK, G. 1995. *İnsan ve Evrim*. Ege Yayıncılık.

BAHRANI, Z. 2018. *Babil'in Kadınları. Mezopotamya'da Toplumsal Cinsiyet ve Temsil*. Çeviren, Sercan Çalcı, Kolektif Yayınları.

BARHAM, L. ve MITCHELL, P. 2008. *The First Africans: African Archaeology From The Earliest Toolmakers to Most Recent Foragers*. Cambridge University Press.

BARNARD, A. 2013. *Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni*, çeviren M. Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

BARNARD, A. 2014. *Simgesel Düşüncenin Doğuşu*, çeviren M. Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

BARNARD, A. 2019. *Tarihöncesinde Dil*, çeviren Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

BARTHES, R. 1979. *Göstergebilim İlkeleri*. Çevirenler Berke Vardar, Mehmet Fuat, Kültür Bakanlığı Yayınları.

BAŞTÜRK, E. 2018. *İçkinlik Demokrasisi. Deleuze ve Politik Felsefe*. Norgunk Yayınları.

BENJAMIN, W. 2018. *Pasajlar*. Çeviren Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları.

BERNSTEIN, H. 2010. *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*. Çeviren Oya Köymen, Yordam Kitap.

BICKERTON, D. 2012. *Âdem'in Dili: İnsan Lisanı Nasıl Yarattı, Lisan İnsanı Nasıl Yarattı?* Çeviren Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

BOGUCKI, P. 2013. *İnsan Toplumunun Kökenleri*. Çeviren Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları.

BOTTERO, J. 2005. *Gılgamış Destanı. Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. Çeviren Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

CHOMSKY, N. 2015. *Dilin Mimarisi*. Çeviren İsa Kerem Bayırlı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

COOLİDGE, F.L. & WYNN, T. 2009. *The Rise of Homo Sapiens. The Evolution of Modern Thinking*. Willey-Blackwell.

DELEUZE, G. & GUATTARI, F. 1994. Anti-Oedipus, translated by Robert Hurley, Mark Seem, Helene R. Lane, London: The Athlone Press

DELEUZE, G. & GUATTARI, F. 2002. *Kapitalizm ve Şizofreni (Vittorio Marchetti ile Söyleşi)*, içinde Issız Ada ve Diğer Metinler, Bağlam Yayıncılık, İstanbul

DELEUZE, G. & GUATTARI, F. 2014. *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.

DELEUZE, G. 2015. *Anlamın Mantığı*, çeviren Hakan Yücefer, Norgunk Yayınları, İstanbul.

DEMİR, Ö.B., YILDIRIM, A. 2018. *Beden, Tıp ve Felsefe*. Nota Bene Yayınları.

DUERR, H.P. 1999. *Çıplaklık ve Utanç, Uygarlaşma Sürecinin Miti*, çeviren Tahran Onur, Dost Kitabevi.

DUERR, H.P. 2004. *Mahremiyet, Uygarlaşma Sürecinin Miti II*, çeviren Mustafa Tüzel, Dost Kitabevi.

ELLIS, J. 2009. *Forbidden Rites: Your Complete Introduction Traditional Witchcraft*. O Books.

ERHAT, A. 1991. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, çevirenler Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu.

ESTES, C.P. 2003. *Kurtlarla Koşan Kadınlar. Vahşi Kadın Arketipine Dair Olan Mit ve Öyküler*. Çeviren Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları.

FEDERİCİ, S. 2012. *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*. Çeviren Öznur Karakaş, Otonom Yayınları.

FOUCAULT, M. 1988. *Cinselliğin Tarihi 2*, çeviren Hülya Tufan, Afa Yayınları.

FRED, J., HODDER, I. 2018. *Uygarlığın Doğuşunda Din. Çatalhöyük Örneği*. Çeviren Dilek Şendil, Alfa Kitap.

FREUD, S. 2000. *Cinsellik Üzerine*, çeviren Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara.

FRIEDMAN, D.M. 2003. *A Mind of Its Own. A Cultural History of the Penis*. Robert Hale.

GEZGİN, İ. 2009. *Gılgamış: Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı*, Alfa Kitap.

GEZGİN, İ. 2010. *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, Alfa Kitap.

GEZGİN, İ. 2012. *Fallusun Arkeolojisi: Doğal Olanın Kültüre, Kültürün İktidara Dönüşümü*, Sel Yayıncılık.

GILHULY, K. 2006. "The Phallic Lesbian: Philosophy, Comedy, and Social Inversion in Lucian's Dialogues of the Courtesans". In Faraone C. & McClure L. K (eds) 2006. *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press. pp.274-294.

GOODCHİLD, P. 1996. *Deleuze ve Guattari: Arzu Politikasına Giriş*, Ayrıntı Yayınları.

GÖKYAY, O.Ş. 2000. *Dedem Korkut'un Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara.

GRIMAL, P. 1997. *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*, çeviren Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınları.

GUATTARI, F, 2014. *Kaçış Çizgileri, Başka Bir Olanaklar Dünyası İçin*, çeviren Işık Ergüden, Otonom Yayınları, İstanbul.

HAN, Byung-Chul. 2018. *Zamanın Kokusu. Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme*. Çeviren, Şeyda Öztürk, Metis Yayınları.

HARARI, Y.N. 2015. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens. İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Çeviren Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap.

HARARI, Y.N. 2016. *Homo Deus. Yarının Kısa Bir Tarihi.* Çeviren, Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap.

HAUSER, M.D. 1996. *The Evolution of Communication.* Cambridge, Mass. MIT Press.

HEIDEGGER, M. 2007. *Sanat Eserinin Kökeni*, çeviren F. Tepebaşlı, Deki Yayınları.

HODDER, I. & HUTSON, S. 2010. *Geçmişi Okumak, Arkeolojiyi Yorumlamada Güncel Yaklaşımlar*, çeviren Burcu Toprak, Emre Rona, Phoenix Yayınları.

JOHN, C. 2002. *Sex or Symbol? Erotic Images of Greece and Rome.* The British Museum Press.

KEULS, E.C. 1993. *The Reign of The Fallus. Sexual Politics in Ancient Athens.* University of California Press.

KRAMER, S. N. 2001. *Sümer Mitolojisi.* Çeviren H. Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

LACAN, J. 2005. *Ecrits* (trans. Bruce Fink), W. W. Norton & Company, New York.

LANE, N. 2016. *Yaşam Neden Var?* Çeviren Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

LEFEBVRE, H. 2015. *Gündelik Hayatın Eleştirisi III. Moderniteden Modernizme.* Çeviren Işık Ergüden. Sel Yayıncılık, İstanbul.

LEROY-GOURHAN, A. 1982. *The Dawn of European Art*, Cambridge University Press.

LEWIN, R. 1998. *Modern İnsanın Kökeni.* Çeviren Nazım Özüaydın, Tübitak Yayınları.

LEWIS-WILLIAMS, J.D. 2019. *Mağaradaki Zihin.* Çeviren Tolga Esmer, YKY.

LOTMAN, J. 1990. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*, Translate by Ann Shukman, Introduction by Umberto Eco, I.B.Tauris, London, New York.

LUCRETİUS, 2011, *Evrenin Yapısı*, çeviren Turgut Uyar- Tomris Uyar, Norgunk Yayınları, İstanbul.

MARGULIS, L. & SAGAN, D. 2018. *Doğanın Doğası. Göz Kamaştıran Gerçekler.* Çeviren, Avni Uysal, Gizem Uysal. Ginko Bilim.

MATURANA, H.R. & VARELA, F.G. 2010. *Bilgi Ağacı. İnsan Anlayışının Biyolojik Temelleri.* Çeviren Mahir Ünsal Eriş, Metis Yayınları.

MELLARS, P. 1996. *The Neanderthal Legacy.* Princeton University Press.

PADDAYA, K. 1981. "Piaget, Scientific Method and Archaeology." *Bulletin of the Deccan College Research Institute* 40, pp.325-64.

PEIRCE, C. 1984. *Writings of Charles S. Pierce: A Chronological Edition (Vol. 2)* Bloomington: Indiana University Press.

QUIGNARD, P. 2001. *Cinsellik ve Korku*, çeviren Aykurt Derman, Can Yayınları.

RAUP, D.M. 2011. *Yok Oluş: Kötü Olan Genlerimiz mi Şansımız mı?* Çeviren Nıvart Taşçı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

RIFAT, M. 2009. *Göstergebilimin ABC'si* (III. Baskı), Say Yayınları.

SAUSSURE, F. 1998. *Genel Dilbilim Dersleri*, çeviren Berke Vardar, Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

SAYDAM, M.B. 2011. *Deli Dumrul'un Bilinci. "Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi.* II. Basım. Metis Yayınevi.
SAYDAM, M.B. 2017. *Ara'f'dalık-lar. İnsanın Hâlleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
SAYIN, Z. 2017. *Ölüm Terbiyesi.* Metis Yayınları.
SCOTT, J.C. 2019. *Tahıla Karşı. İlk Devletlerin Derin Tarihi.* Çeviren Akın Emre Pilgir. Koç Üniversitesi Yayınları.
SCHIPPER, M. 2015. *Âdem ile Havva Her Yerde.* Çeviren Arlet İncirdüzen, Ayrıntı Yayınları.
SHORT, T.L. 2004. *Peirce's Theory of Signs.* Cambridge University Press.
TATTERSALL, I. 2018. *Gezegenin Efendileri. İnsan Kökenlerinin Hikâyesi.* Çeviren Gökçe Metin, Redingot Yayınları.
TIMOFEEVA, O. 2018. *Hayvanların Tarihi. Felsefi Bir Deneme.* Çeviren, Barış Engin Aksoy, Kolektif Yayınları.
TOLKIEN, J.R.R. 1995. *Peri Masalları Üzerine.*" Çeviren Serap Erincin, Altıkırkbeş Yayınları.
TURA, S. 2005. *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz.* Kanat Yayınları.
TURNER, D. 2014. *Paleontoloji ve Evrim: Felsefi Bir Yaklaşım.* Çeviren Nıvart Taşçı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
VAN HUSSTEEN, J.W. 2018. "Görünmeyeni kodlamak: Çatalhöyük'te Epistemik Sınırlamaları ve Sembolik davranışları Anlamak" içinde FRED, J., HODDER, I. 2018. *Uygarlığın Doğuşunda Din. Çatalhöyük Örneği.* Çeviren Dilek Şendil, Alfa Kitap, s. 139-168.
WITZEL, E.J. M. 2012. *The Origins of the world's mythologies*, Oxford University Press.
WRIGHT, E. 2002. *Lacan ve Postmodernizm*, çeviren Ebru Kılıç, Everest Yayınları.
ZERZAN, J. 2013. *Makinelerin Alacakaranlığı*, çeviren R.G.Öğdül, Kaos Yayınları.
ZİPES, J. 2016. *Peri Masalları ve Yıkma Sanatı.* Çeviren Zeynep Çiftçi Kanburoğlu, Alfa Kitap.
ZIZEK, S. 2015. *Bedensiz Organlar*, çeviren Umut Yener Kara, Monokl Yayınları, İstanbul.
ZUPANCIC, A. 2018. *Cinsellik Nedir?* Çeviren Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları.

İSMAİL GEZGİN

HOMO NARRANS

İNSAN NİÇİN ANLATIR?

İnsanın uğraşı, kendinin inşasıdır, tamamlanma ve bütünlenme gailesi. İnsan, konuştukça konuşlanır, konar ve yerleşir. Dille kaybettiğinin yerine, yine dille yenisini ikame etmeye çalışır. Ulaşmayı amaçladığı hep geride bıraktığıdır. Binlerce yıllık bu kimlik inşası, insanın hayvan bedenine giydiği mana dünyasını oluşturarak onu rasyonel örgütlü bir toplumsal varlığa dönüştürür. Homo narrans doğadan yonttuğu harflerden kurduğu metinlerle ve ölümlülüğünün üzerine giydiği ölümsüz simgesellikle, minik parçalardan oluşan büyük öyküler yaratıcısıdır.

Mitler, doğanın bir parçası olarak çevresiyle etkileşiminin insandaki dilsel yansımalarıdır, onun doğa üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyetin öyküleridir. Bu anlamıyla mitler, insanın kendini inşasında kullandığı, kendisi tarafından yaratılan yapı taşlarıdır. İnsan nedir? sorusuna verilecek yanıtların toplamıdır. İnsan kendi anlatısıdır; onun bedeni, dünyası, yaşamı ve kültürü hem ürettiği hem de içinde rol aldığı mitler ve masallarda varlık bulur.

İçinde yaşadığımız, baştan sona dille ve dilde inşa edilmiş bir Homo sapiens dünyasıdır. Senaryosunu kendi yazdığı bir yaşamı ölmek istemeden yaşayıp ölen insan, hem yaşamına hem de katlanamadığı ölüme anlam yükleme çabasıyla dilin ipine sarılarak kendini anlatıların kör kuyularına bırakmıştır. Belki de bu yüzden Homo sapiens bir Homo narrans'tır yani hikâye anlatan insandır.

İnsan niçin hikâye anlatır? sorusunun binlerce yıllık izini süren bu kitap, mitler ve masallar eşliğinde okuyucuyu heyecanlı bir yolculuğa çıkarıyor.

www.redingotkitap.com
/redingotkitap
@redingotkitap
/redingotkitap

